

Masarykova univerzita

Filozofická fakulta

Historický ústav

David Kovařík

**DEMOLIČNÍ AKCE V ČESKÉM POHRANIČÍ
V LETECH 1945–1960**

Disertační práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Malíř, CSc.

Brno 2009

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně za použití
uvedených pramenů a
literatury.

V Brně 9. září 2009

.....

Na tomto místě bych chtěl poděkovat svému školiteli prof. PhDr. Jiřímu Malířovi, CSc. za vedení této práce, jeho vstřícnost, podnětné konzultace a také trpělivost, s níž čekal na výsledky mého snažení. Poděkování patří všem pracovníkům archivů a knihoven, které jsem během přípravy a psaní této práce navštěvoval, zejména pak Mgr. Světlaně Ptáčnickové z Archivu bezpečnostních složek v Kanicích u Brna za mimořádnou ochotu a upozornění na zajímavé dokumenty. Velký dík patří též Adrianovi von Arburg, Ph.D. a Pavlovi Hájkovi, Ph.D. za jejich nezištnou pomoc a poskytnutí cenných pramenů z jejich vlastních badatelských výzkumů, které jsem mohl využít ve své práci. V neposlední řadě patří velký dík mým blízkým za jejich trvalou podporu.

OBSAH

I. ÚVOD.....	6
1. 1. Vymezení tématu.....	6
1. 2. Dosavadní výzkum a pramenná základna.....	16
II. PŘEDPOKLADY PRO DEMOLIČNÍ AKCI	
V POHRANIČÍ.....	27
2. 1. Nedostatečné osídlení pohraničí po roce 1945.....	29
2. 2. Bezpečnostní opatření k ostraze státních hranic.....	42
2. 3. Opatření československé armády a vojenské újezdy.....	52
III. DEMOLIČNÍ AKCE V LETECH 1945–1951.....	62
3. 1. Demoliční akce Národního pozemkového fondu	62
3. 2. Demoliční akce ministerstva vnitra, národních výborů a Fondu národní obnovy.....	67
3. 3. „Zalesňovací akce“ (na příkladu Jindřichohradecka).....	72

IV. DEMOLIČNÍ AKCE V ZAKÁZANÉM PÁSMU

(1951–1957)	77
4. 1. Zánik vesnic na hranicích s Bavorskem a Rakouskem.....	78
4. 1. 1. Zřízení zakázaného pásma a přesídlení místních obyvatel...	78
4. 1. 2. Demolice vysídlených vesnic v zakázaném pásmu.....	99
4. 2. Demolice na hranicích s Německou demokratickou republikou.....	106

V. DEMOLIČNÍ AKCE V ŠIRŠÍM POHRANIČÍ

(1957–1960).....	113
5. 1. Nové zbory v hraničním pásmu a jejich odstraňování.....	113
5. 2. Plán na „asanaci“ města Mikulova.....	118
5. 3. Celostátní demoliční akce ministerstva vnitra (1959–1960).....	120
5. 3. 1. Příprava celostátní demoliční akce.....	120
5. 3. 2. Průběh celostátní demoliční akce.....	125
5. 3. 3. Zhodnocení celostátní demoliční akce.....	130

VI. ZÁVĚR.....

Prameny a literatura.....	146
Seznam použitých zkratk.....	161
Přílohy.....	163
I. Vybrané dokumenty	164

II. Seznam obcí, osad a místních částí v zakázaném hraničním pásmu určených k demolici	178
III. Obrazové přílohy	182

I. ÚVOD

1. 1. Vymezení tématu

Mezi léty 1945 až 1960 zmizelo podle dobových pramenů z českého pohraničí kolem sto třiceti vesnic, skoro tři tisíce osad a samot a téměř 50 000 dalších neosídlených objektů.[1] Takto rozsáhlý demoliční proces neměl v novodobých českých dějinách srovnání. Přesto problematika provádění demolic v poválečném pohraničí stála dosud na okraji zájmu historické vědy a v dosavadních odborných historických pracích se o tomto tématu dočteme jen okrajově.[2]

Demoliční akce, která postihla po druhé světové válce příhraniční oblasti českých zemí, neměla tak velký rozsah a těžké následky pro obyvatele, jako například přesídlení a likvidace města Mostu a dalších obcí v severočeské hnědouhelné pánvi v sedmdesátých letech minulého století a neproběhla ani tolik zběsile a tragicky jako nacisty prováděné vyhlazení obcí Lidice nebo Ležáky během německé okupace. Zatímco osud Mostu, Lidic a Ležáků je dostatečně znám široké veřejnosti, zničené pohraniční vesnice jako Košťálkov, Pleš nebo Zvonková jsou pro většinu lidí zapomenuty.

Proces poválečné řízené likvidace celých vesnic a dalších nevyužívaných a neobydlených objektů v pohraničí měl své specifické příčiny a vlastní vývoj, které se v mnohém odlišovaly od dosavadní násilně prováděné a nepřirozené likvidace sídelních jednotek. Nejednalo se v tomto případě ovšem o

nějaký izolovaný a výjimečný akt z vůle moci, nýbrž o součást dlouhodobých
civilizačních změn a
proměn ve vývoji kulturní krajiny.[3] Tento vývoj shrnuje historička –
geografka Eva Semotanová do
výstižného konstatování: „Na proměně krajiny českých zemí se podílel v
minulých staletích kromě
přírodních podmínek zejména hospodářský a populační vývoj společnosti,
stupeň rozvoje vědy a
techniky a mnohé souvislosti politického dění ve střední Evropě. K
nejzávažnějším projevům činnosti
člověka patřilo neolitické zemědělství, vnitřní a vnější kolonizace, zakládání
měst, vznik
rybníčních soustav, mýcení lesů, výstavba silniční sítě, vodních cest a
železnic, těžba nerostných
surovin, urbanizační proces spjatý s růstem obyvatelstva.“[4]

Zvláště ve dvacátém století procházela česká, moravská a slezská krajina a
s ní ovšem také celá
společnost podstatnými změnami a radikálními proměnami. Některá místa
přitom zcela ztratila svoji
přirozenou identitu a byla násilně přeměněna do nové a v mnoha případech
zcela zdeformované podoby.
S proměnou původní krajiny byli ovšem postiženi také její místní obyvatelé,
kteří často museli
opustit své domovy, pozemky nebo další nemovitě majetky a přesídlit do
jiného prostředí. Násilné
proměny původní přírody, které si vynutil vývoj kulturní krajiny a s nimi
spojené vynucené migrace
obyvatel, se přitom odehrávaly z nejrůznějších důvodů.

Ve složitém procesu politických, hospodářských a kulturních proměn
sehrávají zvláště významnou úlohu
pohraniční oblasti českých zemí. Termín „české pohraničí“ a jeho
geografické vymezení nejsou jasně
definované.[5] Pohraničí nikdy netvořilo samostatný a kompaktní celek ani
po stránce geografické
ani národnostní, a proto nelze stanovit přesnou hranici mezi pohraničím a
vnitrozemím.

Z historického hlediska se tak často označuje území předválečného
německého osídlení, které bylo
v roce 1938 na základě Mnichovské dohody odtrženo od československého
státu a po jeho obnovení a
odsunu Němců je charakteristické novým osídlením. Takto pojímaný termín
je ovšem nepřesný, protože
do pohraničí musíme zahrnout i převážně české oblasti, kterým se radikální
výměna obyvatelstva
z větší části vyhnula, (Domažlicko, Náchodsko). Jinou možností vymezení
českého pohraničí, která

byla také ve své době úředně používána, je území všech politických okresů, sousedících se státní hranicí. V roce 1936 byl vládním nařízením vymezen termín pohraničního pásma, který zahrnoval 77 okresů (55 v Čechách a 22 na Moravě a ve Slezsku).[6] Po druhé světové válce byl termín pohraničí úředně vymezen výnosy ministerstva vnitra a Osidlovacího úřadu především pro potřeby nového poválečného osídlení. Před rokem 1960 spadalo pod úřední termín pohraničí 58 politických okresů.[7]

Pohraniční území současné České republiky procházelo dramatickým vývojem již od dávné minulosti. Svou důležitou funkci plnilo již v době konstituce českého státu a následně i v dalším období existence této země od středověku až do současnosti.[8] Významným průlomem, a to nejen pro pohraničí, se stává řízená velká kolonizace, která v českých zemích proběhla ve 13. století za vlády Přemysla Otakara II. a Václava II., kdy do pohraničních oblastí přicházeli ve velké míře kolonisté ze zahraničí, zejména ze sousedních německých zemí, kteří zde vymýtili lesy, vystavěli vesnice, zkulturnili a zkultivovali zdejší krajinu. Kolonizace pohraničních oblastí a osidlování dříve pustých území přinesla významný zásah nejen do zdejší krajiny, ale poznamenala také charakter a vývoj těchto oblastí na další staletí. Kolonisté stavěli vesnice a městečka a vedle obytných domů a hospodářských objektů zbudovali také přístupové komunikace, obdělávali zemědělskou půdu, těžili nerostné suroviny, rozvíjeli obchod a řemeslo. S příchodem kolonistů se v pohraničí vytvořila charakteristická hmotná a duchovní kultura. Noví osadníci přinášeli ze své dřívější domoviny jiné typy obydlí a vlastní stavební postupy.[9]

Ne všechny kolonizované lokality a vesnice přečkaly staletí. Procesy zániku nejrozličnějších sídelních jednotek, ať již násilných nebo přirozených, můžeme sledovat takřka nepřetržitě a v různých formách od počátku kolonizačního období. Některé vesnice podlely zkáze nepřátelských vojsk během válek, jiné postihla přírodní pohroma nebo morová nákaza, v některých osadách obyvatelstvo přirozenou cestou vymřelo nebo bylo vrchností odstěhováno jinam.[10] Přesto zejména od začátku 19. století až

do druhé světové války docházelo k relativní stabilizaci, k čemuž napomohly administrativní reformy, včetně zavedení obecní samosprávy i relativně poklidný politický a hospodářský vývoj v českých zemích v posledních desetiletích existence habsburské monarchie a v době první Československé republiky.

Zatímco politický a hospodářský vývoj napomáhal k větší stabilizaci a rozvoji venkovských obcí, velkými změnami procházela většina českých měst. V posledních desetiletích 19. století a na přelomu století následujícího můžeme sledovat v Praze, Brně a dalších velkých i menších městech rozsáhlé stavební aktivity, spojené s procesem postupných proměn, ve kterých mizela stará zástavba, bouraly se domy, kostely i celé čtvrti, aby na jejich místě vyrostly nové modernější a funkčnější budovy a zařízení nebo veřejná prostranství (parky, sady, sportovní areály apod.). Tento proces, během kterého nenávratně zmizelo mnoho historicky a architektonicky cenných objektů, změnil podobu řady českých měst.[11]

Ve dvacátém století se v procesu proměny kulturní krajiny a s ní spojené likvidaci sídelních jednotek nebo celých obcí objevily nové okolnosti. Podstatnou úlohu zde představoval národohospodářský faktor, zejména stavby vodních přehrad a nádrží, které vznikaly na mnoha řekách. V českém prostředí jsou nejznámější vodní díla vybudovaná na Vltavě. Stavba Vltavské kaskády poznamenala v době své výstavby, od třicátých do šedesátých let dvacátého století, nejen okolní krajinu kolem samotné Vltavy, ale přinesla likvidaci řady obcí, což znamenalo přesun tisíců místních obyvatel.[12] Vliv na českou krajinu měly ovšem také stavby a provoz obou jaderných elektráren na českém území: v Dukovanech na jižní Moravě a v Temelíně v jižních Čechách. Také z okolí těchto elektráren se museli nedobrovolně vystěhovat lidé a několik obcí zde bylo zrušeno.[13] Přímo destruktivní charakter pro vývoj krajiny a zvláště pak na životní prostředí si vyžádalo dobývání nerostných surovin, především těžba uhlí v Severočeském hnědohelném revíru a v Ostravsko-karvinském revíru.[14] Nejen ekologické dopady na krajinu mělo otevření a intenzivní

těžba v uranových dolech na Jáchymovsku a Příbramsku po druhé světové válce.[15]

Kromě důvodů národohospodářských se ovšem na proměnách a deformaci krajiny, spojené s vysídlováním jejích obyvatel, podílely také bezpečnostní a vojenské faktory. Závažný zásah do přirozeného vývoje sídel představovaly závěrečné boje druhé světové války, které se přehnaly přes české země na jaře 1945. Válečné události také silně poznamenaly pohraniční oblasti. Následky bojů se projevíly na vzhledu měst, zejména na severní Moravě a ve Slezsku, na jižní hranici například Mikulov. Již bezprostředně po druhé světové válce, intenzivněji pak po nástupu totalitního komunistického režimu v Československu v roce 1948 a s tím spojené zostřené mezinárodní i vnitropolitické situace na počátku padesátých let, se objevily nové důvody a předpoklady pro přesuny obyvatelstva z určených oblastí a pro „úpravu“ zdejší krajiny. Jednalo se zejména o mimořádný nárůst nově vznikajících, nebo rozšíření již stávajících uzavřených výcvikových prostorů pro potřeby armády, tak zvaných vojenských újezdů.[16]

Nejtragičtější rozměry si ovšem vyžádala opatření v oblastech, které jsou předmětem této práce: na územích, jež se nacházela v blízkosti československé státní hranice, zejména pak v místech hraničících s „nesocialistickými“ státy: se Spolkovou republikou Německo a s Rakouskem, částečně ovšem také se „spřátelenou“ Německou demokratickou republikou. Ve zdejších příhraničí bylo totiž na počátku padesátých let zavedeno hraniční a zakázané pásmo, v jehož důsledku se odtud muselo vystěhovat několik tisíc zdejších obyvatel a následně zde zaniklo, až na pár objektů sloužících pohraničnickům a armádě, všechno, co zde v průběhu staletí vytvořila lidská civilizace. Vedle masivního úbytku obyvatel způsobených poválečnými migracemi, tak do těchto oblastí zasáhl další „bezpečnostně-politický“ faktor.

Právě téma likvidace pohraničních vesnic a souběžně s nimi probíhající demolice dalších opuštěných objektů v této oblasti, je předmětem této práce. Jejím smyslem je připomenout skutečnost, že

v poválečném vývoji českého pohraničí se měnila nejen národnostní, sociální a demografická struktura zdejšího osídlení, ale významně se proměnila také zdejší kulturní krajina, což rovněž ovlivňovalo životní podmínky místních obyvatel. Cílem tohoto snažení je přiblížit ne příliš známý a v dosavadním historickém bádání málo zpracovaný proces, který bezprostředně souvisí s vývojem v českém pohraničí po roce 1945. Tímto příspěvkem bych chtěl přispět k prohloubení dosavadních znalostí vztahujících se k danému tématu a doplnit výzkum o nové poznatky.

Tato práce se nepokouší o soupis a stanovení počtu zaniklých obcí, osad a sídel v pohraničí, ale především o postižení samotného procesu jejich zániku. Zájem se přitom soustředí na zodpovězení těchto základních otázek: Jaké byly příčiny, které vedly k zániku tisíců sídelních jednotek v pohraničí? Kdo a z jakých důvodů tyto procesy stanovil a řídil, jakým způsobem se prováděla likvidace postižených objektů? Jaký byl technický postup při provádění demolic, kdo se na demoličních pracích přímo či nepřímo podílel a jakou pozornost věnovaly této záležitosti centrální a místní orgány? Jak postihlo nebo ovlivnilo zanikání pohraničních sídel místní obyvatelstvo?

Chronologicky je práce vymezena na období 1945-1960, kdy demoliční proces v českém pohraničí probíhal nejintenzivněji. Rok 1945 představuje počátek nového rozsáhlého migračního procesu v českém pohraničí a s ním spojené okolnosti, jež odstartovaly demoliční procesy v těchto oblastech. Rokem 1960 se pak uzavírá rozsáhlá a důležitá demoliční akce organizovaná ministerstvem vnitra, která měla na „dlouhou dobu“ vyčistit české pohraničí od vysídlených a neobydlených chátrajících objektů. Během těchto patnácti let zažilo české pohraničí největší a nejrozsáhlejší demoliční vlnu v celých novodobých dějinách.

„Teritoriálně“ se práce vymezuje na oblast tzv. „západního pohraničí“, to znamená na oblasti sousedící s oběma „nesocialistickými“ státy – s Rakouskem a západním Německem (od roku 1949 Spolkovou republiku Německo). V případě námi sledovaného pohraničního území se jednalo o tehdejší

politické okresy Jáchymov, Kraslice, Aš, Cheb, Mariánské Lázně, Tachov, Horšovský Týn, Domažlice, Klatovy, Sušice, Vimperk, Prachatice, Český Krumlov, Kaplice, Trhové Sviny, Třeboň, Jindřichův Hradec, Dačice, Moravské Budějovice, Znojmo, Mikulov a Břeclav.[17] Pro období po roce 1953 však bude zdokumentována a popsána také situace v příhraničních oblastech v blízkosti státní hranice se „spřátelenou“ Německou demokratickou republikou, neboť v padesátých letech byl také na tomto území zaveden podobný pohraniční režim jako na západní hranici se všemi jeho následky.

Hlavním sledovaným tématem práce je přiblížení procesu násilného zániku stavebních jednotek, jež přestaly sloužit svému původnímu účelu a popis mechanismů, které tento vývoj doprovázely. V práci používám pro pojmenování těchto aktivit tradiční termíny, jež se objevují také v dobových pramenech. Nejčastějším termínem pro úředně stanovený i následně fyzicky provedený zánik stavebního objektu nebo většího celku těchto objektů je „demoliční akce“, někdy se používá termín „demoliční práce“ nebo jen „demolice“. Objekt určený k likvidaci je v dobových materiálech nejčastěji označován jako „bouračka“ nebo „zbor“. Když byly tyto objekty odstraněny a prováděné práce ukončeny, popisuje se tento výsledek v dobové terminologii často jako „vyčištění“ nebo „asanace“ postižené oblasti. Tyto termíny se uvádějí ve většině dobových pramenů, aniž by byl vysledován nějaký vývoj v užívání těchto názvů, stejně jako není z úředních dokumentů zaznamenána snaha o bližší vymezení těchto jednotlivých pojmů.

Práce je rozdělena do šesti kapitol. Úvodní kapitola je věnována vymezení tématu, jeho dosavadnímu zpracování a zhodnocení pramenné základny. Ve druhé kapitole je pozornost zaměřena na důvody, které vedly po roce 1945 k tak rozsáhlé demoliční akci. Jedná se v tomto případě pouze o obecnou a stručnou charakteristiku související s poválečným vývojem v českém pohraničí. Tato látka je již důkladně zpracována v historické literatuře, nicméně pro pochopení sledované problematiky je nezbytné alespoň stručné přiblížení tohoto vývoje. V dalších kapitolách se soustředím na jednotlivé

fáze demoličních prací. Ve třetí kapitole je přiblížen průběh demoličních prací do roku 1951, kdy tento proces nebyl koordinován z jednoho centra a byl poznamenán jistou „živelností“. Čtvrtá kapitola popisuje vysídlení obyvatel a zánik vesnic a dalších objektů v zakázaném pásmu. Pátá kapitola je věnována závěrečnému období demoličních procesů v druhé polovině padesátých let, které vyvrcholily rozsáhlou celoplošnou akcí ministerstva vnitra. Jednotlivé fáze se ovšem prolínaly, takže časové ohraničení není zcela přesné. V době, kdy probíhala likvidace objektů v zakázaném pásmu, se s demoličními pracemi setkáváme i v širším pohraničí. Stejně tak během závěrečné demoliční akce v letech 1959-1960 docházelo ještě k bourání zapomenutých objektů v zakázaném pásmu. Závěrečná kapitola shrnuje dosavadní poznatky k tématu a nastiňuje další možnosti v tomto bádání.

1. 2. Dosavadní výzkum a pramenná základna

Problematika násilného zániku obcí, stejně jako demolice dalších objektů v pohraničí po roce 1945 stála dlouhou dobu na okraji badatelského zájmu. Před rokem 1989 byla tato látka spíše tabuizována.[18] Teprve po pádu totalitního režimu se otevřel prostor pro studium a přiblížení této málo známé kapitoly české soudobé historie. Avšak bílých míst na mapě českých poválečných dějin bylo příliš mnoho a historikové se proto zaměřili na jiná témata. Při studiu pohraničí se zájem obracel k „populárním tématům“, spojených s migračními a transformačními procesy, jako byl odsun Němců, různé protiněmecké excesy, osídlování pohraničních oblastí apod. Nicméně zpřístupnění bývalého uzavřeného hraničního pásma po roce 1989 lákalo různé badatele, často laické nadšence k vlastní aktivitě. Od devadesátých let 20. století vznikala také občanská sdružení, jež zaniklé vesnice v pohraničí dokumentovala, popularizovala a připomínala jejich někdejší existenci. Mnoho badatelů se také vypravilo přímo do terénu hledat pozůstatky zaniklých vesnic a snažili se buďto najít nějaké dochované relikty, nebo alespoň popsat momentální stav rozvalin.[19] Dalším přístupem

k této látce je dokumentace a přiblížení zničených vesnic před jejich násilnou likvidací, především zjišťování obecních a lokálních reálií, které by připomněly osudy postižených lokalit v jejich „lepších časech“. Na internetu je možné najít také specializovanou webovou stránku s databází zaniklých obcí v pohraničí.[20]

1) domácí výzkum

Samotná problematika likvidace vysídlených a opuštěných lokalit v hraničním a zakázaném pásmu nebo v jejich okolí nebyla dosud systematicky a komplexně historicky zpracována. Výzkum zaniklých sídelních jednotek po roce 1945 ovšem přitahuje zájem příbuzných vědních disciplín, zejména historické geografie. V tomto oboru se sledovanou tematikou v posledních letech nejvíce zabýval Zdeněk Kučera, jehož práce se zaměřují na analýzu procesu zániku sídel, především na základě geografických metod, srovnávacích výzkumů a využití statistiky.[21]

Velká část dosavadní literární produkce se ovšem věnuje tématu zániku pohraničních obcí a dalších demolic v pohraničí jen okrajově a to především v souvislosti s popisem jiné problematiky v poválečném vývoji pohraničí. Velmi rozšířenou a atraktivní aktivitou se stalo vyhledávání a shromažďování starých fotografií zničených vesnic a následně jejich porovnávání se současným stavem sledované lokality. Vycházejí obrazové publikace s tematikou zaniklých obcí s použitím dobových fotografií a staré fotografie také posloužily jako podklad tematických výstav putujících po výstavních sálech nejen v Česku, ale i v zahraničí. Zvláštní pozornost zaslouží publikace vydávané v okruhu občanského sdružení Antikomplex, zejména jejich nejrozsáhlejší výstavní a publikační aktivita nazvaná „Zmizelé Sudety“.[22] Kromě již několika vydání této populární řady je třeba zmínit další práci z okruhu Antikomplexu „Proměny sudetské krajiny“, ve které jsou články a studie, jež se přímo dotýkají sledovaného tématu.[23]

Z odborných historických článků a studií se k dané problematice přibližují práce Pavla Vaňka, který

svoji pozornost zaměřuje na téma ostrahy státních hranic a činnosti pohraničnicků.[24] Spíše popularizačně naučný charakter pak mají publikace Tomáše Jílka.[25] K tématu se ovšem vyjadřují i historikové a pamětníci z Německa a Rakouska. Působivou stať k „liduprázdné krajině za hranicemi“ uveřejnil například německý historik Horst Glassl.[26] Specifickou záležitostí, která se ke sledované problematice vztahuje spíše okrajově, jsou práce dokumentující a mapující zaniklé hrady, zámky a tvrze v českých zemích od konce druhé světové války až do současnosti.[27]

V posledních letech se na téma zaniklých vesnic objevují také regionální práce. Většinou se jedná o nevědecké popularizační publikace, jejichž základem jsou otištěné dobové obrázky nebo fotografie zaniklých obcí a jinak podobně postižených oblastí. K nejlépe zmapovaným regionům v tomto ohledu patří Krušnohoří a Šumava, ale v posledních letech se daří mapovat tuto problematiku již také v dalších regionech.[28] O konkrétní popis a přiblížení přímého procesu zániku pohraničních obcí po druhé světové válce se na regionální úrovni pokusil autor této práce ve své studii věnované oblasti Novobystřicka v jižních Čechách.[29] Téma vysídlených a zničených vesnic se objevilo také v beletristickém zpracování v próze Martina Sichingera, který popisuje poválečné osudy obyvatel ve vojenském újezdu Boletice v jižních Čechách.[30]

2) zahraniční výzkum

Proces vysídlování a následná likvidace pohraničních obcí a dalších sídel často souvisely s uzavřením a ostrahou státních hranic v období studené války. Spuštění „železné opony“ postihlo kromě tehdejšího Československa i další evropské státy. Ze zemí komunistického bloku sousedily na evropském kontinentu se státy „Západu“ kromě Československa také Albánie (společná hranice s Řeckem), Bulharsko (s Řeckem a Tureckem), Jugoslávie (s Itálií, Rakouskem a Řeckem), Maďarsko (s Rakouskem) a Sovětský svaz (v evropské části s Finskem, Norskem a Tureckem). Železná opona „přešla“ také Německo, které rozdělila na dva státy: Spolkovou republiku Německo a Německou

demokratickou republiku.

V německé historiografii se s problematikou „německo-německé hranice“ setkáváme v pracích mnoha autorů. Zvláštní pozornost je pak věnována nejznámějšímu a nejkřiklavějšímu případu „železná opona“: rozdělení Berlína výstavbou zdi, která oddělovala západní a východní část města v letech 1961 až 1989.[31] Zájem německé historiografie ovšem poutá také vnitroněmecká státní hranice vedoucí od Baltského moře až k chebskému výběžku. Jenom v roce 2008 vyšly od německých autorů tři monografické publikace věnující se tomuto tématu od Hanse-Dietera Behrendta, Wielanda Führa a Dietmara Schultkeho.[32] Problematikou státní hranice a pohraničních oblastí v zemích střední a východní Evropy od doby vzniku moderních států po současnost se v Německu věnuje více badatelů a k tomuto tématu jsou zaznamenány také projekty, z nichž k dosud nejvýznamnějším patří projekt a následný sborník *Grenzen in Ostmitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert*, vedený Hansem Lembergem.[33]

V Rakousku, které mělo hranice se třemi komunistickými státy (Československo, Jugoslávie a Maďarsko), je problematika státních hranic často zpracovávána v bilaterální kooperaci s badateli ze sousední postkomunistické země. Z této spolupráce vzešla například rakousko-slovenská publikace „Achtung! Staatsgrenze/Pozor! Drzavna meja“, popisující a dokumentující osudy obyvatel na obou stranách této hranice v letech 1918 až 1953.[34] Několik společných projektů se také týkalo výzkumu na česko-rakouské hranici. Připomeňme například putovní výstavu a sborník „Kultury na hranici“.[35] Jedním ze spoluautorů tohoto díla je instituce Waldviertel Akademie, která spolupracuje s řadou českých příhraničních institucí a sdružení, a z jejich činnosti vzešlo několik publikací přibližujících život na obou stranách hranice.[36] Z dalších přeshraničních výzkumných projektů připomeňme například: „Verfeindete Brüder an der Grenze: Südböhmen / Südmähren/Waldviertel/Weinviertel. Die Zerstörung der Lebenseinheit Grenze 1938-1950“ nebo výzkum v česko-rakouském regionu Znojmo – Retz.[37] Před pádem železná opona vyšla v Rakousku k tomuto

tématu práce Inge Binder věnující se životu obyvatel v Horních Rakousích při hranici s tehdejším Československem[38]. Po roce 1989 pak k tomuto tématu vyšla publikace „Leben in Dorf – Dorf(an)sichten“, popisující život ve vesnicích na česko-rakouské hranici.[39] Problematikou životních osudů obyvatelstva na obou stranách česko-rakouské hranice se věnuje také rakouský historik Hanns Haas.[40]

Z ostatních postkomunistických zemí je problematice státní hranice věnována značná pozornost ve Slovinsku. Kromě zaznamenaného společného slovinsko-rakouského projektu je třeba zmínit existenci Muzea státní hranice (Muzej Država meja) v Nové Gorici a jeho publikační činnost, zejména práci Drago Sedmaka o problematice příhraničních oblastí na slovinsko (dříve jugoslávsko)-italské hranici nebo práci Blaže Mozetiče.[41] Za pozornost ovšem stojí také práce, které popisují problematiku státních hranic mezi socialistickými státy. V tomto případě stojí za připomenutí polská produkce, například práce Alfonse Klafkowskiego, Marceny Liedke, Joanny Sadowské a Jana Trynkowskiego.[42] Ovšem jen velmi málo nebo okrajově se výše uvedená zahraniční odborná literatura věnuje procesu demoličních procesů pohraničních obcí a dalších sídelních jednotek. Speciálně tomuto tématu pak věnuje větší pozornost německý badatel Frank Förster, který zpracovával problematiku zaniklých a jinak postižených vesnic v oblasti těžby hnědého uhlí v okolí města Senftenberg v Dolní Lužici na jihovýchodě Německa.[43]

3) archivní výzkum

Při absenci odborné literatury k tomuto tématu se práce opírá především o rozsáhlý archivní výzkum, přičemž byly zpracovány a použity původní a v mnoha případech také doposud nikde nepoužité archivní materiály. Velká část použitých archiválií je uložena v Národním archivu v Praze. Jedná se především o různé fondy Ministerstva vnitra označované jako „tajné“ (MV-T), „dodatky“ (MV-D) a „Hraniční spisy“ (MV-HS), dále o fondy Komunistické strany Československa (KSČ) – ústředních orgánů

(02/2 Politické byro ÚV KSČ 1954-1962, 02/4 Sekretariát ÚV KSČ 1945-1951, 02/5 Politický sekretariát ÚV KSČ 1951-1954, 05/11 Branné a bezpečnostní oddělení ÚV KSČ, f. 23 Osidlovací komise ÚV KSČ),[44] Národního pozemkového fondu (NPF) a Úřadu předsednictva vlády – tajné spisovny (ÚPV – TS). Druhým důležitým archivem pro tuto práci je Archiv bezpečnostních složek v Praze a v Kanicích u Brna. Ke sledované tematice byly využity zejména fond Sekretariátu ministerstva vnitra (A2/1, A2/2), Organizační a vnitřní správa ministerstva vnitra (A 6/1), Krajská správa Sboru národní bezpečnosti České Budějovice (B2) a neinventarizovaný fond Pohraniční stráže (PS).

Vzhledem k charakteru zkoumané problematiky bylo zapotřebí provést také výzkum v regionálních archívech ve vybraných krajích a v pohraničních okresech, kde je rovněž uloženo velké množství důležitých a většinou také dosud nikde nepublikovaných a ještě nezpracovaných dokumentů. V této práci byly využity archiválie ze Státního oblastního archivu v Plzni (který obsahuje písemnosti k bývalému Západočeskému kraji, v současnosti k Plzeňskému a Karlovarskému kraji), Státního oblastního archivu v Třeboni (pro Jihočeský kraj) a Moravského zemského archivu v Brně (pro Jihomoravský kraj a část kraje Vysočina). V uvedených archívech je možné vysledovat k této problematice řadu materiálů ve fondech příslušných krajských národních výborů (KNV), zejména písemnosti z dochovaných bezpečnostních referátů a pozdějších odborů pro vnitřní věci. Některé důležité písemnosti je možné najít též v agendě osidlovacích, technických nebo zemědělských referátů nebo v agendě předsedy či sekretariátu KNV.

Kromě oblastních archívů jsem provedl výzkum také v několika vybraných okresních archívech. Zde jsem se soustředil na písemnosti z fondů zdejších okresních národních výborů, ale též na dochované fondy místních národních výborů a kroniky obcí, které se nacházely v zakázaném a hraničním pásmu. Přitom jsem ovšem často narazil na skutečnost, že mnohé obce ze zakázaného pásma, které byly v padesátých letech dvacátého století vysídleny a následně srovnány se zemí, zmizely nejen

z povrchu zemského, ale často po nich nezůstala ani úřední dokumentace, písemná agenda či alespoň kronika nebo pamětní kniha, která by přiblížila poslední léta existence těchto obcí, včetně jejich tragického konce. Ve své práci jsem využil nakonec jen relativně malou část materiálů z okresních archívů, neboť většina dochovaných písemností k této tématice se souběžně vyskytuje i v centrálních a oblastních archívech. I tak se ovšem podařilo najít a zdokumentovat v okresních archívech několik zajímavých pramenů. Pro tuto práci byly využity dokumenty ze státních okresních archívů v Českých Budějovicích, Horšovském Týně, Jindřichově Hradci, Znojmě a především v Mikulově, kde se k tomuto tématu, i vzhledem k jisté specifičnosti tohoto města, nachází poměrně bohatá pramenná základna. Seznam všech archívů a použitých archivních fondů je uveden v seznamu pramenů a literatury na konci této práce.

4) ostatní prameny

Vedle dosavadní literatury a archiválií, které se věnují sledované problematice, jsem se pokoušel vyhledat a využít další prameny, jež by tuto práci obohatily o nové poznatky nebo doplnily či rozšířily její dosavadní výzkum. Jak se ovšem ukázalo, téma „demolic“ nebylo příliš reflektováno v dobových periodikách, stejně tak většinou mlčí i obecní kroniky a pamětní knihy. Svoji roli zde sehrála bezpochyby skutečnost, že demoliční akce v pohraničí byla ve většině případů řízena a prováděna orgány ministerstva vnitra a dalšími bezpečnostními složkami, jejichž činnost a působení podléhaly v inkriminované době v mnoha případech zvláštnímu režimu utajení. Jelikož také většina dochovaných úředních dokumentů, které jsou dnes uloženy v archívech, nese označení tajné či důvěrné, je celkem zřejmé, že většina nezainteresovaných obyvatel o prováděných demolicích nebyla „z veřejných zdrojů“ informována.

Bohužel se mi nepodařilo navázat kontakt s některým z přímých účastníků sledované demoliční akce.

Zajímavé by byly zejména vzpomínky zúčastněných vojáků v závěrečné fázi demoliční akce v letech 1959-1960, které by mohly přiblížit celkovou atmosféru, vlastní zkušenosti, postřehy a pocity, které tento proces doprovázely. Alespoň se mi podařilo sehnat několik dobových fotografií, které mají rovněž svoji nezanedbatelnou vypovídající hodnotu a naznačují v jakých podmínkách a v jakém prostředí tito lidé během demoliční akce žili a pracovali. Oslovení lidé, jež se přímo neúčastnili, ale ve sledované lokalitě žili a její průběh sledovali, nepřinesli do tohoto výzkumu žádné podstatné informace, které by problematiku zásadně obohatili nebo upozornili na nějaké nové skutečnosti.

II. PŘEDPOKLADY PRO DEMOLIČNÍ AKCI V POHRANIČÍ

Hlavním faktorem a argumentem pro provádění demolic neosídlených objektů a likvidaci obcí v pohraničních oblastech Československa bylo narušení nebo i celkový rozpad přirozené sídelní sítě na tomto území. K danému stavu přispělo jednak nucené a státem řízené vysídlování po roce 1945, jednak přirozený a dlouhodobější odchod zdejších obyvatel zejména z menších venkovských obcí.[45]

Vylidňování venkova nebylo jen specifikem pohraničí a ani nezapočalo až po druhé světové válce.

Ubývání počtu obyvatel žijících na venkově je možné sledovat již od první poloviny 19. století.

V habsburské monarchii se po reformách císaře Josefa II. (zejména zrušení nevolnictví v roce 1781)

směli lidé bez souhlasu vrchnosti stěhovat a posílat děti na řemesla nebo studium. K odlivu

venkovského obyvatelstva do měst však ještě více přispělo postupné odbourávání ekonomické

závislosti na zemědělství, prudký rozvoj průmyslové výroby a začátek velkoplošné těžby nerostných

surovin. Rostoucí industrializace měst znamenala příchod nových obyvatel, ať se jednalo o

průmyslové dělníky, živnostníky, úředníky, nebo služebnictvo. Obyvatelstvo se častěji stěhovalo z málo úrodných a převážně horských oblastí do velkých měst (Praha, Brno, Liberec) nebo do rychle se rozvíjejících průmyslových enkláv (Mostecko, Ostravsko, Rosicko – Oslavansko).[46]

S rozvojem průmyslu a industrializací se měnila také struktura osídlení, demografické a sociální složení obyvatelstva českých zemí. Jestliže v roce 1843 žilo v obcích nad 2000 obyvatel 17,7 % veškerého obyvatelstva, v roce 1869 se tento počet zvýšil na 35,1 % obyvatel a do roku 1930 dosáhl již 47,8 %. Ještě rychleji rostl počet městských obyvatel v absolutních číslech. Mezi léty 1869 – 1930 se obyvatelstvo měst více než zdvojnásobilo z 2,3 miliónů na 5,4 miliónů. Naproti tomu počet lidí na venkově v této době téměř stagnoval. Rostl také počet osob pracujících v průmyslu, v obchodě a dopravě, naopak výrazný pokles zaznamenává počet lidí zabývajících se zemědělstvím. Podíl osob, které měly v zemědělství jediný, nebo hlavní zdroj obživy, klesl z 52,3% v roce 1869 na 25,5 % v roce 1930.[47]

Přesun vesnického obyvatelstva do měst a s tím související vylidňování venkova pokračovaly i po druhé světové válce. Zejména po nástupu komunistického režimu se česká vesnice značně proměnila. Proces kolektivizace venkova spojený se změnami pozemkového vlastnictví, zestátnění nebo združstevnění půdy a cílená likvidace tzv. vesnických boháčů (velkostatkářů a středně velkých rolníků) rozrušily dosavadní sociální strukturu vesnice a přispěly též k jejímu vylidnění. Komunistickému režimu se zejména v prvních letech jeho vlády nedařilo pozvednout nižší životní úroveň na venkově. Rozdíl mezi životní úrovní ve městech a na venkově, spojený s většími pracovními možnostmi, lepší společenské a kulturní vyžití a v neposlední řadě vyšší kvalita bydlení sehrály také výraznou roli v tom, proč zejména mladí lidé opouštěli venkov a odcházeli do měst.[48]

Mimořádně intenzivně se pak proces vyklidňování venkova projevil v pohraničí. Po roce 1945 zde působila, vedle výše popsaných skutečností, také celá řada nových a specifických faktorů. Patřily

mezi ně poválečné přesuny a migrační pohyby obyvatel, opatření k ostraze státní hranice a zřizování rozsáhlých vojenských výcvikových prostorů (vojenských újezdů).

2. 1. Nedostatečné osídlení pohraničí po roce 1945

Po skončení druhé světové války a obnově československého státu na jaře 1945 docházelo k výrazným změnám v celé české a slovenské společnosti. Radikálně se také proměnila národnostní, sociální a demografická struktura obyvatelstva v českých zemích. Nejcitelněji zasáhla proměna obyvatelstva v pohraničních oblastech českých zemí. Kolem tří milionů českých Němců, z nichž podstatná část žila právě v pohraničí, byla v letech 1945-1947 vysídlena za hranice do Německa a do Rakouska. Vysídlení Němců z Československa a nové osídlení pohraničí bylo již popsáno v řadě odborných i publicistických prací, proto k tomuto tématu jen několik obecných poznámek.[49]

Vysídlení německého obyvatelstva z Československa začalo již v prvních týdnech po skončení války a probíhalo v několika fázích. Od konce května do podzimu 1945 probíhaly na mnoha místech tak zvané „divoké odsuny“, které doprovázely různé „excesy“ páchané na německém obyvatelstvu. Během tohoto vyhánění mělo opustit své domovy, ať již útekem, dobrovolným odchodem, ale většinou vynuceným vysídlením kolem 600 000 – 750 000 Němců.[50] Další fázi odsunu představovaly organizované transporty do německých okupačních zón, jež probíhaly od ledna do listopadu 1946. V této době opustilo Československo podle oficiálních údajů 2 170 598 Němců (z toho 1 420 598 do západního pásma a 750 000 do sovětského pásma Německa).[51] Poslední fázi vysídlení pak představovala dodatečná vystěhování a dobrovolné odchody za účelem slučování rodin, ke kterým se přidalo pozdější legální vystěhování nebo emigrace Němců do západního Německa.[52]

V Československu mohli zůstat tak zvaní „specialisté“, což byly osoby důležité pro chod národního hospodářství. Další skupinu představovali lidé ze smíšených manželství. V Československu zůstaly

také osoby vyňaté z odsunu cestou milosti, většinou nemocní a velmi staří lidé neschopní transferu.

Tu část Němců, jež také zůstala v českých zemích, tvořili lidé, kteří byli určeni k odsunu, ale americká strana je již odmítla převzít. Zvláštní skupinu představovali němečtí antifašisté.

Přestože tito lidé měli mít zaručenou právní ochranu a možnost získat československé občanství, nebyli jako příslušníci německého národa v častých případech ušetřeni kolektivní nenávisti ze strany české společnosti a museli znovu prožívat příkoří, veřejnou izolaci i nové projevy diskriminace a represe. Po trpkých zkušenostech a s omezenými možnostmi zapojit se do veřejné činnosti a společenského života v Československu, byla nakonec většina antifašistů nucena svoji zemi opustit a vystěhovat se v takzvaných „antifašistických transportech“. Celkem se tak v letech 1945-1948 vystěhovalo do Německa a dalších zemí okolo 135 000 českých Němců.[53] Z více než tři milionů českých Němců jich na konci čtyřicátých let 20. století zůstalo v Československu necelých 200 000 osob.[54]

Odchod německého obyvatelstva za hranice pak způsobil, že se velká část českých pohraničních oblastí téměř vyprázdnila. Počet starousedlých Čechů a neodsunutých Němců měly zvýšit příchody novoosídlenců. Do pohraničí následně skutečně přicházeli noví obyvatelé, ať již z českého vnitrozemí, ze Slovenska nebo reemigranti z jiných států. Masové poválečné přesuny ovšem znamenaly vážný zásah do celé struktury českých pohraničních území, významně ovlivnily jejich další existenci a také předznamenal velice problémy pro příští léta.[55]

Proces osídlování českého pohraničí začal souběžně s odsunem Němců. První osídlenci přicházeli do svých nových domovů již bezprostředně po skončení války na jaře 1945. Poslední státem řízené pokusy o dosídlení pohraničí zaznamenáváme ještě v druhé polovině padesátých let 20. století. Hlavní vlna osídlení pohraničí proběhla do roku 1950. Následné pokusy státu mobilizovat více lidí do tohoto území v pozdějších letech se však setkávaly již s celkově malým úspěchem. K podpoře osídlovací politiky byly zřízeny na základě prezidentských dekretů nové instituce jako Osídlovací úřad

(OÚ),[56] který fakticky řídil a koordinoval osidlovací akci (hlavně v nezemědělském sektoru) v pohraničí, Národní pozemkový fond (NPF),[57] jenž spravoval a rozděloval zkonfiskovanou německou zemědělskou a lesní půdu a Fond národní obnovy (FNO),[58] který převzal do správy nezemědělský zkonfiskovaný majetek a měl na starost faktické rozdělení konfiskátů novým majitelům. Znovuosídlení pohraničních oblastí českých zemí, vyprázdněných po odsunu Němců, se stalo jedním z nejnaléhavějších a nejvýznamnějších úkolů poválečného Československa.[59]

Hlavní osidlovací vlna proběhla v prvních poválečných letech ve třech etapách. V první etapě, která se časově vymezuje na dobu od dubna do září 1945, přicházeli novoosídlenci z vnitrozemí do pohraničí živelně a obsazovali nejlepší usedlosti v nejžádanějších lokalitách. Například v rámci zemědělského osidlování se v Čechách jednalo o úrodné chmelařské a obilnářské oblasti na Žatecku, Podbořansku, Litoměřicku nebo Českolipsku, na Moravě se zájem zemědělských novousedlíků soustředil především do vinařských oblastí na Mikulovsku a Znojemsku. V této první etapě osidlování se noví obyvatelé stávali úředně národními správci zabraných konfiskovaných majetků.[60]

Ve druhé etapě, jež probíhala od října 1945 do května 1946, přicházeli do pohraničí další desetitisíce lidí, kterým byly předány příslušné vlastnické dekrety. V této etapě se stát již pokoušel o organizované a řízené osidlování a zalidnění méně atraktivních oblastí. Ve třetí etapě, která proběhla do podzimu 1947, se do osidlování pohraničí zapojili také ve větší míře reemigranti, přes 30 000 volyňských Čechů přesídlených z Ukrajiny a dalších Čechů a Slováků z Rumunska, Bulharska, Maďarska, Polska, Jugoslávie, Německa, Rakouska, Francie, USA, nebo Kanady.[61] Specifickou skupinu tvořili Slováci z Maďarska (asi 10 000 osob), kteří přijížděli v transpotech do českých zemí, protože po naplnění a ukončení výměny obyvatel mezi Československem a Maďarskem pro ně již nebyly na Slovensku volné usedlosti ani práce. V rámci pracovní povinnosti byli do českých zemí také usazováni přesídlení Maďaři z jižního Slovenska, poté co zkrachoval jejich

plánovaný odsun do Maďarska.[62]

Ani masově prováděné a státem řízené osidlování dříve německých oblastí v pohraničí ovšem nepřineslo plné dosídlení těchto území a znamenalo také značnou disproporci v osídlení jednotlivých oblastí. Nejlépe osídlené zůstávaly úrodné a nížinné oblasti, například okresy Žatec, Česká Lípa, Bílina, Litoměřice, Svitavy, Mikulov nebo Znojmo či průmyslové oblasti a místa s větší českou komunitou starousedlíků, zejména v severozápadních a severních Čechách. Naproti tomu značně nedosídlené zůstávaly horské a podhorské okresy jako Kaplice, Český Krumlov, Prachatice, Tachov, Cheb nebo Rýmařov.[63]

Z dobových demografických pramenů a mapových přehledů je zřejmé, že následkem odsunu Němců došlo ke snížení hustoty obyvatelstva v celém Československu, přičemž v pohraničí bylo toto snížení větší.

Jestliže v roce 1930 byla hustota obyvatelstva v pohraničí 127 osob na jeden čtvereční kilometr, v roce 1952 představovala pouze 84 osob.[64] Podle soupisu k demografické situaci v českých zemích po ukončení odsunu Němců z 22. května 1947 se na dřívějším okupovaném území nacházelo celkem 2 229 485 obyvatel, což představovalo kolem 62% předválečného stavu (v roce 1930 jich bylo 3 562 232). Z tohoto počtu představovali starousedlíci 729 126 osob (včetně neodsunutých Němců), noví osídlenci 1 365 557 osob a děti již narozené v poválečném pohraničí dalších 118 536 osob. Přes 82% nových osídlenců představovali lidé z českého vnitrozemí, ze Slovenska přišlo do českého pohraničí kolem 110 000 osob (8,7 %) a 115 000 zahraničních krajanů (9%). Z českého vnitrozemí se na osidlování pohraničí nejvíce podíleli lidé z velkých měst (Praha, Brno) a okresů Slaný, Mnichovo Hradiště, Rakovník, Roudnice nad Labem. Na Moravě se na přesídlení do pohraničí nejvíce podílely okresy Valašské Meziříčí a Vsetín.[65]

Z uvedených údajů je patrné, že poválečný přesun obyvatelstva v českém pohraničí, který postihl přes pět milionů lidí, snížil hustotu osídlení v tomto prostoru o třetinu. Navíc v osídlení jednotlivých pohraničních lokalit existovaly značné rozdíly. Podle dalších dobových pramenů, které

sledovaly pohyb obyvatelstva v pohraničních okresech a srovnávaly jejich předválečný početní stav (z roku 1930) se stavem z května 1947, vykazovalo v Čechách 13 okresů úbytek obyvatel o více než 50% (Aš, Cheb, Kaplice, Kraslice, Loket, Mariánské Lázně, Nejdek, Planá, Přísečnice, Šluknov, Tachov, Teplá, Žlutice). Na Moravě a ve Slezsku byl zaznamenán největší úbytek obyvatel oproti předválečnému stavu v okresech Frývaldov (49%), Bruntál (47%), Krnov (44%) a Rýmařov (44%).[66]

K nerovnoměrné hustotě osídlení se brzy přidal nový trend, kterým byla poměrně velká fluktuace osídlenců. Osídlovací proces totiž představoval nejen příchod osídlenců, ale také jejich odchody nebo útoky zpět do vnitrozemí, resp. do zahraničí. Od druhé poloviny roku 1946 začal osídlovací proces ztrácet na intenzitě. Nejlepší usedlosti, živnosti, řemeslné podniky a místa ve veřejné správě a znárodněném sektoru v žádaných oblastech byly již obsazeny a zároveň se vyčerpaly vnitřní zdroje obyvatelstva, klesal příliv reemigrantů a především se stabilizovala ekonomika spolu s nabídkou pracovních příležitostí ve vnitrozemí, čímž se snížil počet těch, kteří uvažovali o odchodu do pohraničí. Postupem doby se situace ještě více zhoršovala, neboť docházelo k stále většímu odlivu osídlenců, zejména po únorových událostech 1948.[67]

Zvláště citelně poznamenal odchod novoosídlenců venkov, odkud odcházeli zemědělství osídlenci, neboť se jim v novém prostředí tolik nedařilo, špatně hospodařili, mívali slabou úrodu nebo se neuměli sžít s odlišným prostředím a novými většinou náročnějšími životními podmínkami v těchto krajích. Situaci pak názorně vystihuje i zaznamenaný zápis z porady zástupců ministerstva zemědělství, výživy, NPF a JSČZ konané 28. října 1949, kde se již popisuje situace jako katastrofální: „dochází k tomu, že odcházejí najednou celé obce a nedá se tomu nijak bránit...Přídělci mizí i proti zákazu a prostě utekou a nechají úplně prázdné usedlosti.“[68]

Po komunistickém převratu v únoru 1948 pokračuje osídlování pohraničí již v nových politických podmínkách. Pokračuje fluktuace osídlenců, k čemuž výrazně přispěly pounorové změny a rozhodování

akčních výborů Národní fronty likvidující své politické odpůrce, a následná kolektivizace zemědělství a likvidace živností a dalšího soukromého sektoru, což také přispělo k tomu, že lidé houfně z pohraničí utíkali.[69] Přesto se v období od května 1947 do podzimu 1953 počet obyvatel v pohraničí zvýšil o více než 100 000 osob, velkou roli zde ovšem sehrál přirozený reprodukční přírůstek a vysoká porodnost zdejších usazených rodin.[70] Ani tak ovšem nebyly státní a stranické orgány spokojené s osidlovacím procesem v pohraničí, zvláště je znepokojoval odchod osídlenců ze zemědělských okresů a úbytek obyvatel na venkově. Proto také nejvyšší vedení KSČ začalo věnovat zvýšenou pozornost problematice pohraničních zemědělských okresů.[71]

V září 1953 byla z rozhodnutí vlády zahájena nová a v podstatě poslední osidlovací etapa, která je v dobových pramenech uváděna jako dosidlovací akce. Pro tento účel byla zřízena funkce vládního zmocněnce pro otázky osidlování pohraničních okresů, jímž se stal poslanec NS Josef Janouš. Byly určeny tak zvané „preferované okresy“, na které se vztahovala vládní pomoc ve formě přímých i nepřímých podpor osídlenců ale i dalších obyvatel těchto okresů. V roce 1958 bylo vybráno deset pohraničních okresů pro pokus komplexního dosídlení (Kaplice, Vimperk, Prachatice, Horšovský Týn, Tachov, Aš, Podbořany, Toužim, Žamberk a Rýmařov). Dosidlovací akce přinesla jen částečné úspěchy. Během let 1954-1959 se počet obyvatel v pohraničí zvýšil o 145 000 osob, přesto zůstával stále o 29% nižší než v roce 1930, přičemž nejvíce postiženy zůstávaly západní Čechy (- 43%) a jižní Čechy (- 38%).[72]

Vážným problémem při osidlování pohraničí se navíc také ukázalo sociální složení nově přichozího obyvatelstva. Do pohraničí se sice vraceli lidé odešlí po roce 1938, avšak většinu již tvořili noví osídlenci, především bezzemci a nemajetní zemědělští dělníci, kteří zde mohli získat usedlosti a na venkově též vlastní půdu po odsunutém obyvatelstvu. V mnoha případech se jednalo o osoby a rodiny, které si přišly přilepšit a dostat se bezpracně k majetku. Pohraničí se v prvních poválečných letech hemžilo také různými „zlatokopy“ a dobrodruhy, kteří obcházeli opuštěné domy nebo byty, aby

v nich rabovali.[73] Ani u novousedlíků, kteří přišli do pohraničí s čistými úmysly, se jejich začlenění do nového prostředí neobešlo bez problémů. Mnozí z nových obyvatel neměli potřebné zkušenosti se spravováním hospodářství a také se v častých případech velice těžce sžívali s novým prostředím. Samostatnou kapitolu pak představovaly rodiny chudých reemigrantů a Romů, které měly problémy se sociální adaptací a přinášely s sebou řadu negativních dopadů na okolí.[74]

Nedostatečné osídlení a problematická sociální struktura nových osídlenců se podepsaly také na hospodářských těžkostech a výrazném zaostávání pohraničí. Československé státní úřady proto hledaly cesty, jak pomoci lidem v těchto oblastech a pokoušely se najít vhodné mechanismy pro ekonomické oživení pohraničních krajů, ačkoliv samy nesly přímou politickou zodpovědnost za vzniklou situaci a podílely se na ní řadou kontroverzních opatření a neuvážených rozhodnutí.[75] Velkým problémem se ukazovalo také hospodářské využití málo osídlených ale přitom rozsáhlých lokalit zejména v horských oblastech. V prvních poválečných letech se zaváděla v pohraničí horská pastvinářská družstva. Během roku 1946 takto vzniklo 86 pastvinářských družstev (79 v Čechách, 7 na Moravě), které obhospodařovaly kolem 140 000 hektarů půdy. Většina pastvinářských družstev však nebyla schopna bez pomoci státu ekonomicky přežít, mnohá z nich krachovala, a proto byl tento typ hospodaření v roce 1949 zrušen.[76]

Dalším významným faktorem byly náročnější životní podmínky v pohraničí. Zdejší špatnou situaci vystihuje dokument z roku 1951 vypracovaný ministerstvem vnitra a předložený předsednictvu ÚV KSČ na „řešení otázky v pohraničí“. Z něj se mimo jiné dozvídáme: „Zprávy krajských národních výborů i průzkumy prováděné v pohraničních oblastech podél západního pásma Německa a Rakouska potvrzují, že proces vyklidňování pohraničí, které je beztoho řídce osídleno, v podstatě neustal, naopak že touha osídlenců po návratu do vnitrozemí stále stoupá. Hlavním důvodem tohoto nepříznivého zjevu je nízká životní úroveň osídlenců v pohraničí ve srovnání s vnitrozemím, zejména tam, kde chybí

nejzákladnější sociální, zdravotní a kulturní zařízení. Osídlenci proto tím spíše, než obyvatelstvo ve vnitrozemí, podléhají argumentaci štvavé propagandy západních imperialistů (...) Tato situace je v podstatě stejná od Aše až k Jindřichovu Hradci.“[77] Průzkum ministerstva vnitra také prokázal, že v letech 1948 a 1949 odešlo z pohraničí téměř 26 000 rodin. V pohraničních okresech přilehlých k západní hranici se následkem nedostatečného osídlení a vylidňování nacházelo kolem 80 000 hektarů neobdělávané zemědělské půdy (z toho jen v okrese Kaplice, kde osídlení bylo zvlášť špatné, zůstávalo ladem 11 000 hektarů půdy).[78]

Jak vypadal život v pohraniční obci na počátku padesátých let 20. století, dokumentují zápisy z dochovaných kronik. Kronikář obce Úvaly na jižní Moravě o situaci v této obci na počátku padesátých let napsal: „Politické poměry v obci byly neuspořádané. Funkcionáři NF v důsledku špatné politické činnosti si nedokázali získat důvěru občanů a zapojit tyto do veřejného dění v obci. Různé skupiny občanů vedou mezi sebou ustavičné spory a tím je narušeno klidné občanské soužití (...) Zahrada MNV připomíná prales. Nefungoval rozhlas a po vsi chodil bubeník, marná snaha o zavedení autobusové dopravy do Valtic a oprava místních komunikací a školy. Velmi málo se občané starají o vzhled obce a jejich domů, některé jsou tak zchátralé, že se zdají jako neobydlené, dané na pospas přírodním živlům (...) Škola je zchátralá a nebezpečná, v podlaze jsou díry, dveře k záchodům jsou naproti třídám a jsou to suché záchody, takže v létě je zápach rozšířen po celé škole.“[79]

Další těžkou ranou pro vývoj českého pohraničí byly politické, hospodářské a společenské změny, které nastaly v Československu s nástupem totalitního komunistického systému. Zde sehrály svoji podstatnou roli již zmíněné oprávněné obavy osídlenců z likvidace soukromovlastnických vztahů k majetku a půdě, kterou obdrželi v rámci osídlování a kvůli kterým do pohraničí ve velké většině přicházeli. Násilná kolektivizace zemědělství se ovšem nevyhnula ani pohraničí a zdejší novousedlíkům. Na odlivu lidí z pohraničí se podílel také strach z možné války s Německem a se

Západem, přičemž právě západní pohraničí bylo potencionálně nejhroženějším místem případného ozbrojeného konfliktu. V neposlední řadě se projevoval též strach z návratu odsunutých Němců, jež komunistická propaganda představovala jako zavilé revanšisty čekající na příležitost vrátit se v příhodný čas do své staré vlasti.[80]

Všechny výše uvedené důvody vedly tisíce rodin nových osídlenců k rozhodnutí vrátit se zpátky do vnitrozemí nebo se pokusit najít štěstí jinde. Zanechávaly po sobě prázdné, často ovšem poničené, vyrabované či zdevastované domy. Po krátkodobém pobytu mnohých nových osadníků zůstávaly v domech a hospodářstvích také spoušť a nepořádek. Šance, že by takto opuštěný objekt mohl být znovu osídlen, se snižovala. Jiné domy byly vykradené nebo poškozené. Také lidé z okolních osídlených domů si z neobydlených a nepoužívaných nemovitostí brali a rozebírali nejrůznější vnitřní i vnější zařízení a vybavení pro svoji potřebu. Většina opuštěných a neudržovaných budov se, ať již přirozenou cestou nebo zásahem lidského faktoru, rychle měnila v ruiny.

2. 2. Bezpečnostní opatření k ostraze státních hranic

Ochrana a zabezpečování hranice českého státu se po dlouhá staletí vyvíjela a zdokonalovala. S první organizovanou ochranou státních hranic se v českých zemích setkáváme ještě z doby rakouského císařství v souvislosti se zřízením Finanční stráže v polovině 19. století. Finanční stráž byla zřízena v roce 1842 sloučením již existujících Pomezních stráží (Grenzwache) a Důchodkových stráží (Geffallenwache). Jednalo se v podstatě o finanční policii, která ovšem nebyla vojensky organizovaným útvarem, nýbrž civilním orgánem, jež spravovalo ministerstvo financí. Přesto její příslušníci nosili uniformu a zbraň s právem použít ji v nutném případě. Po zřízení Československé republiky vykonávala Finanční stráž službu na hranicích státu na základě zákona č. 28/1919, kde se především zaměřovala na hospodářské zájmy státu – odhalování a zamezování pašování zboží přes hranice, černý obchod na hranicích a porušování celních předpisů. V druhé polovině

třicátých let vzrostl význam Finanční stráže jako ochránce veřejného pořádku na hranicích. V roce 1940 byla její činnost nacisty zrušena.[81]

Po rozpadu Rakouska-Uherska a vzniku Československé republiky v říjnu 1918, která vedle historických českých zemí (Čechy, Morava a část Slezska) zahrnovala též Slovensko a Podkarpatskou Rus, byla nová státní hranice a pohraniční oblast vymezena řadou legislativních opatření. Českoslovenští představitelé na pařížské mírové konferenci v roce 1919 obhájili právo na české země v jejich dosavadních zemských hranicích, čímž byly zachovány existující správní celky a nebyla narušena jejich přirozená geografická a hospodářská kontinuita. K českým zemím v československém státě byla navíc nově připojena oblast Hlučínska (316 km²), Valticka (83 km²) a Vitorazska (113 km²). Definitivní podobu dostala československá státní hranice až rozhodnutím velvyslanecké konference o Těšínsku a dalších sporných územích na hranicích československo-polských v červenci 1920.[82] Státní hranice byla definitivně vyhlášena ústavním zákonem č. 121/1920.[83]

Problematika související s československou státní hranicí a příhraničními oblastmi se rozdělovala v meziválečném období do kompetencí několika ministerských resortů. Případné úpravy a změny státní hranice náležely do kompetence ministerstva zahraničních věcí. Vojenská ochrana státní hranice spadala pod ministerstvo národní obrany (MNO). Vnitřní práce na hranicích nebo v její nejtěsnější blízkosti byly zákonem č. 241/1921 svěřeny ministerstvu veřejných prací. Ministerstvo vnitra řešilo na státních hranicích úkoly pasové, pobyt cizinců nebo malý pohraniční styk. Celní ochrana se nacházela v kompetenci Finanční stráže, spadající pod ministerstvo financí a jejíž ozbrojené oddíly Finanční stráže přitom prováděly strážní službu na hranicích. K lepší koordinaci práce na státních hranicích a v jejich bezprostředním okolí byla vydána na sklonku první republiky nová zákonná opatření. Hraničním zákonem č. 237/1937 bylo zřízeno při MV hraniční oddělení. V agendě hraničního oddělení (referátu) MV se nacházela příprava a řešení různých opatření týkajících se úpravou státní

hranice a údržba hraničního území, problematika pohraničního styku, majetkoprávní otázky na hranicích a další hospodářské záležitosti a správa silničních, vodních a železničních přejezdů přes hranice.[84]

Podél státní hranice bylo se vznikem československého státu zřízeno hraniční celní pásmo, do kterého bylo zařazeno mnoho příhraničních obcí. Avšak toto opatření nemělo v meziválečném období na život zdejšího obyvatelstva žádný omezující vliv.[85] Naopak, obyvatelé žijící v celním hraničním pásmu měli umožněný mnohem snadnější „přezhraniční“ styk a mohli se tak nejen volně pohybovat v pohraničním prostoru na své straně hranic, ale směli také volněji přecházet přes hranice.[86]

Přes některé stálé problémy v pohraničí, ať již byly dány charakterem a polohou oblasti (odlehlost nebo zaostalost pohraničních území), či složením obyvatelstva (národnostní problémy), nebyl v době existence první republiky stav českého pohraničí z hlediska dalšího vývoje a rozvoje zdejších obcí a za předpokladu mírového vývoje v Evropě omezován žádnými bezpečnostními překážkami. A to i přesto, že s většinou sousedních zemí mělo Československo v meziválečném období vztahy napjaté a nepřátelské (Německo, Maďarsko, Polsko).

Vývoj v československém pohraničí mohl ovšem narušit případný válečný konflikt. V tomto případě měla platit v pohraničním pásmu zvláštní vojenská opatření, která by se již také dotkla zdejšího civilního obyvatelstva.[87] K této situaci ovšem, přes masivní budování vojenského obranného systému v pohraničních oblastech v době narůstajícího nebezpečí německé agrese v druhé polovině třicátých let, nedošlo. Vývoj se ubíral jiným směrem a české pohraničí tak bylo prozatím ušetřeno válečných bojů, ovšem za cenu odtržení jejího rozsáhlého území od československého státu a jejich přiřazení k Německé říši. Rok 1938 také přinesl osudový zlom pro sledované pohraniční oblasti.

Poprvé ve dvacátém století jsme zde svědky masivních přesunů obyvatelstva. Zatímco tisíce českých obyvatel, Židů a německých antifašistů opouštěli Hitlerem zabrané území, do „Sudet“ přicházeli vojáci wehrmachtu a za nimi noví obyvatelé z Říše. Nacistická nadvláda zde trvala téměř sedm let.

Na jaře 1945 přišel konec války, obnova československého státu a s prvními poválečnými roky další veliký zlom ve vývoji českého pohraničí.[88]

Pro poválečný vývoj v československém pohraničí byla důležitá úřední a zákonná opatření, vztahující se k zajištění bezpečnosti státu, zejména pak ke státní hranici a jejímu okolí. V letech 1945-1948 byla ještě zachována kontinuita s předválečným vývojem. Obnovilo se celní hraniční pásmo v předválečném rozsahu, které, přes některá nová opatření ministerstva vnitra, se nadále řídilo dříve ustanovenými a přijatými opatřeními z předválečné doby.[89] Malý pohraniční styk se vzhledem ke změněné situaci a výměně obyvatelstva příliš nepraktikoval, ale ani nebyl zrušen.[90] Obyvatelstvo v celním pásmu nebylo až do únorového komunistického převratu v roce 1948 zásadně omezováno a ani vývoj tamních obcí, kterým bylo „dovoleno“ nadále existovat, neměl být prozatím nijak zasažen.

Změnila se však organizace jednotek vykonávajících ostrahu státní hranice. Strážní službu na hranicích měly nyní na starosti dvě na sobě nezávislé bezpečnostní jednotky. Vedle obnovené Finanční stráže, která po roce 1945 prováděla pochůzkovou hraniční strážní činnost se zaměřením na odhalování trestné činnosti hospodářského charakteru, přibyl v roce 1945 pohraniční oddíl Sboru národní bezpečnosti (SNB), později přeorganizovaný a přejmenovaný na Pohraniční útvar 9600 SNB. Zatímco Finanční stráž se rekrutovala převážně z předválečného osazenstva a její příslušníci byli považováni za oporu demokratických a masarykovských tradic, nově vzniklý pohraniční sbor SNB byl tvořen převážně sympatizanty KSČ a do jeho řad přicházeli především bývalí partyzáni, vojáci Svobodovy „východní“ armády, příslušníci Revolučních gard a také mladí dělníci, hledající v nově zřizovaném sboru životní uplatnění. Poválečná ostraha státních hranic se soustředila především na zamezení nelegálních přechodů a návrat dříve vysídlených německých osob do své původní domoviny a na zabránění pašování zboží přes hranice.[91] Oběma uvedeným složkám navíc vypomáhaly při ostraze hranic také pohraniční stanice SNB a v prvních poválečných měsících rovněž československé vojsko (k

činnosti čs. armády blíže v další kapitole).

Situace na státních hranicích se radikálně změnila po komunistickém převratu v únoru 1948, kdy odcházel nebo se pokusilo opustit totalitní Československo mnoho českých a slovenských občanů.[92]

U velké většiny prvních pounorových uprchlíků vedla cesta za svobodou přes česko-bavorskou a česko/slovensko-rakouskou hranici. Ve snaze zamezit těmto útěkům do ciziny byla prováděna opatření, jež měla eliminovat další ilegální přechody.[93] Zásadní význam měla také reorganizace dosavadních pohraničních složek, zřízením vojensky organizované Pohraniční stráže (PS) s novou sestavou k ostraze hranic.[94] Prováděly se rovněž četné úpravy terénu v okolí hranic a výstavba technicko-ženižních opatření, jakými byly instalace strážních věží, signálních stěn nebo odlesnění a zorání pásů v blízkosti hraniční čáry. Rušily se silnice a polní cesty směřující ke státní hranici nebo se na nich vytvářely závory a zátarasy. Započalo se též s likvidací prvních neobydlených a opuštěných objektů v blízkosti hranic. Ministerstvo vnitra pak k těmto opatřením vydalo 30. července 1948 příslušné směrnice.[95]

Dalším důležitým krokem, jímž chtěla komunistická moc zajistit státní hranice, byla opatření, která se již bezprostředně dotýkala civilního obyvatelstva trvale usazeného nebo pobývajícího v pohraničí. Již krátce po únorovém převratu začal totalitní režim rázně omezovat všem československým občanům přístup ke státní hranici. Ztížila se zejména situace obyvatelstva bydlícího v bezprostředním okolí hranic. Nejprve se bezpečnostní orgány snažily využít, či spíše zneužít, dosud platných zákonů „o celním pohraničním pásmu“ (zákon 114/1927 Sb.), a „o pohraničním území“ (zákon 131/1936 Sb.). Zároveň se připravovaly nové vyhlášky o omezeních vstupu a pohybu osob ve vybraných pohraničních oblastech. První omezující zásahy se prozatím soustředily na pohraniční oblasti sousedící s americkou okupační zónou, tedy na česko-bavorskou hranici.[96]

Dne 2. března 1948 bylo nařízeno bezpečnostním referentům Okresních národních výborů (ONV) v Aši,

Chebu, Mariánských Lázních, Plané, Tachově, Horšovském Týně,
Domažlicích, Klatovech, Sušici,
Vimperku, Prachaticích, Českém Krumlově a Kaplici vydat v působnosti
svých okresů v celním
pohraničním pásmu vyhlášku o zákazu provozování zimních sportů všeho
druhu. Výjimku mělo v tomto
případě pouze domácí obyvatelstvo, které používalo lyží nebo saní jako
nutného dopravního
prostředku, a také hromadné rekreační výpravy školní mládeže,
studentstva a pracujících vysílaných
do zimních středisek ministerstvem školství a Revolučním odborovým
hnutím (ROH).[97]

Dne 26. března téhož roku byl v uvedených okresech vydán další výnos,
který s okamžitou platností
zakazoval všem osobám z jakýchkoli důvodů zdržovat se v době od dvaceti
hodin do pěti hodin ráno
v pohraničním celním pásmu, a to až do hloubky pět kilometrů od hranic.
Domácí obyvatelstvo smělo
v této době vycházet ze svých domů pouze s povolením bezpečnostního
referátu ONV nebo jím pověřené
stanice Sboru národní bezpečnosti (SNB). Bezpečnostní referáty
pohraničních ONV také nařídily
přerušit veškerých cest vedoucích přes státní hranice s výjimkou
hraničních přechodů, které byly
pod stálým dozorem pohraničních hlídek SNB a příslušníků Finanční
stráže.[98]

Bezpečnostní a mocenské orgány byly ovšem nuceny rozšířit opatření v
pohraničních oblastech také na
celou hranici s Rakouskem, včetně té části, jež sousedila se sovětskou
okupační zónou. Jak se totiž
ukázalo, mnoho československých občanů využívalo také těchto míst k
ilegálnímu odchodu ze země.
Následná příprava rozsáhlých zabezpečovacích opatření, započatá v roce
1949, proto plánovala pokrýt
nejen pohraniční území, sousedící s česko-bavorskou hranicí (356 km), ale
také celou příhraniční
oblast při hranicích česko/slovensko-rakouských (558 km), část hranic
česko-saských (v kraji
Karlovy Vary). 13. ledna 1949 proběhla na presidiu ministerstva vnitra
porada ve věci „úpravy
malého pohraničního styku“. Bylo zde navrženo úplně odstranit pohraniční
styk s Rakouskem a
západním Německem. Nadále již bylo nežádoucí přecházet přes hranice, „ať
se tak dělo z důvodů
majetkových nebo rodinných“.[99]

Série připravovaných zabezpečovacích a bezpečnostních opatření vyvrcholila zřízením nového hraničního pásma, které bylo po několika odkladech vyhlášeno výnosem ministerstva vnitra 1. dubna 1950, s platností pro okresy Jáchymov, Kraslice, Aš, Cheb, Mariánské Lázně, Tachov, Horšovský Týn, Domažlice, Klatovy, Sušice, Vimperk, Prachatice, Český Krumlov, Kaplice, Trhové Sviny, Třeboň, Jindřichův Hradec, Dačice, Moravské Budějovice, Znojmo, Mikulov, Břeclav, Malacky, Skalica, Bratislava – město a Bratislava – okolí. Hloubka hraničního pásma měla činit 2-6 kilometrů kolmo od hraniční čáry. Různá délka tohoto pásma byla způsobena povahou terénu, místním a hospodářským potřebám. Vnější hranice hraničního pásma měla vést, pokud to bylo možné, podél silnic a turistických stezek. Také bylo přihlíženo k tomu, aby z hraničního pásma byla vyjmuta větší města nebo hospodářsky významnější střediska, aby s ohledem na přijímaná omezující opatření v hraničním pásmu bylo co nejméně narušeno národní hospodářství.[100]

Nové hraniční pásmo postihlo na českém a slovenském území přes 300 obcí a osad a několik desítek tisíc jejich obyvatel.[101] Osoby v hraničním pásmu trvale bydlící nebo dlouhodobě zaměstnané a kromě nich také držitelé zdejších zemědělských pozemků, lékaři a duchovní, jejichž obvod zasahoval do hraničního pásma, dostali povolení k pobytu, vystavené orgánem PS, působícím při okresním velitelstvím Národní bezpečnosti. Pro přechodný pobyt brigádníků, rekreantů nebo osob majících v pohraničních obcích příbuzné, byla na dobu jejich pobytu v hraničním pásmu vystavována časově omezená povolení. Tyto povolenky vydával bezpečnostní referát při ONV žadatelům v místě jejich bydliště. Všechny osoby v hraničním pásmu, ať již měly pobyt trvalý nebo přechodný, podléhaly řadě omezujících opatření. Nesměly se například zdržovat po setmění a před svítáním mimo obec a veřejné cesty.

Zřízení hraničního pásma bylo vážným narušením vývoje pohraničního území a zásahem do života místních obyvatel. Avšak to nejhorší mělo teprve přijít. Všechny výše zmíněné důvody proto vedly mocenské a bezpečnostní složky v Československu k novým a ještě přísnějším opatřením na státní

hranici. Výsledkem tohoto úsilí bylo vydání nového zákona o ochraně státních hranic (zákon č. 69/1951) z 11. července 1951, který dával pohraničnickům neomezenou moc v blízkosti státní hranice.[102] V té době již také platilo nařízení ministra národní bezpečnosti o Ustanovení o pohraničním území z 28. dubna 1951 (blíže v následující kapitole).

Specifickou oblastí zařazenou do stejného režimu jako hraniční pásmo byly také tzv. uzavřená území Horní Slavkov a Jáchymov v Karlovarském kraji.[103] Uzavřená území byla vyhlášena ministerstvem národní bezpečnosti 18. července 1951. Jednalo se o oblast uranových dolů, kde platila zvláštní omezení definovaná novelizovaným Ustanovením o pohraničním území z 13. listopadu 1951 s doplňujícími směrnicemi, jež vstoupily v platnost pro uzavřené území Jáchymov 18. listopadu a uzavřené území Slavkov 15. prosince téhož roku. V obou uzavřených oblastech panoval v podstatě shodný režim jako v hraničním pásmu. Za „bezpečnost“ zde odpovídalo velitelství oblasti Jizera v Jáchymově, které v sobě zahrnovalo působnost státní i veřejné bezpečnosti a ochrany místních dolů a kutišť. Tento zvláštní režim platil v uzavřených územích Jáchymov a Slavkov do 27. srpna 1956.[104]

2. 3. Opatření československé armády a vojenské újezdy

Závažnou roli sehrávala v českém pohraničí v prvních poválečných letech také československá armáda.

K prvním významným úkolům nově se budující branné moci patřilo obsazení a zajištění bývalých „Sudet“ a dalšího pohraničního území obnoveného československého státu.

V době, kdy se německý nacistický aparát v rozpadající se Sudetské župě a dalších německých správních oblastech zhroutil a nová státní moc zde ještě nebyla ustavena, opanovalo tato území faktické bezvládní a nekontrolovatelný chaos. Proto bylo do pohraničí vysláno na přechodnou dobu československé vojsko, které tvořili z velké části příslušníci zahraničních jednotek (základem obnovené československé armády se stal 1. čs. armádní sbor Ludvíka Svobody) a různých partyzánských skupin, později

doplněné o odvedené brance s vojenským výcvikem a záložní důstojníky.[105]

Přítomnost armády si vyžadovala nepřehledná situace ve většině pohraničních oblastí. Vedle místních německých starousedlíků zde totiž pobývali také němečtí přesídlenci a utečenci z východních území Německa, zejména ze Slezska, kteří zde hledali azyl před postupující frontou. Podle statistiky vydaných potravinových lístků se nacházelo k 1. květnu 1945 v pohraničí přibližně 2 725 000 Němců a 600 000 Čechů a dalších příslušníků neněmecké národnosti.[106] Přestože po skončení válečných bojů byl také organizovaný odpor německých ozbrojených sil (Wehrmacht, SS, Volkssturm) v českých zemích zlomen a zastaven, situace v pohraničí, kde se nacházela většina Němců, nebyla zdaleka konsolidována. Komplikace přinášel rozsáhlý pohyb obyvatelstva, ať již se jednalo o Němce, kteří utíkali přes hranice či procházeli daným územím, nebo o Čechy a příslušníky dalších národností, kteří se do pohraničí vraceli, nebo se zde nově usazovali. Zvláštní skupinu tvořily různé kriminální a asociální živly, které se stahovaly do pohraničí provádět trestnou činnost či si vybíjet na zdejších německy mluvících obyvatelích své brutální a často sadistické sklony.[107]

Výstavbou a rozmístěním československé branné moci na státních hranicích a v pohraničí se zabývala 15. května 1945 Vojenská rada státu při předsednictvu vlády. Zároveň byl zde vydán rozkaz „k vojenskému obsazení Sudet“. Armádní složky měly ve spolupráci s Rudou armádou a správními orgány zajistit bezpečnost a pořádek, zabezpečit materiální hodnoty a vyčistit terén a vytlačit Němce za hranice.[108] Československá armáda se tak podílela významnou rolí na provádění odsunu Němců v prvních poválečných měsících roku 1945. Od 15. května 1945 vydávalo její velení podřízeným útvarům v pohraničí řadu rozkazů k provedení tak zvané „evakuace“ Němců za hranice. Během čtyř měsíců (od května do září 1945) bylo za asistence armády vysídleno za hranice kolem 700 000 –800 000 Němců.[109]

Významně zasáhla československá armáda do vývoje v českém pohraničí také v jiné souvislosti.

V říjnu 1946 byla ustavena Nejvyšší rada obrany státu (NROS), která mimo jiné úkoly, projednávala návrh vypracovaný ministerstvem národní obrany na provedení úpravy poměrů v pohraničí. Tato opatření měla postihnout zastavěné lokality v blízkosti státních hranic, které byly, jak uvádějí dobové zdroje ministerstva národní obrany, „záměrně posunovány příslušníky menšin co nejbližší k hranicím“. Ve třetím bodě usnesení na úpravu pohraničí se proto uvádí: „Sídla v pohraničí vyplynula z potřeb dřívějších obyvatelů, kteří z převážné části v bezprostředním pohraničí byli nebo se stali příslušníky Německa, Maďarska a Rakouska. K těmto státům byli poutáni příbuzenskými svazky, řečí i hospodářsky, a proto posunovali svá sídliště až k samotným hranicím a vytvořili zalidněné územní celky s bližším vztahem k sousedním státům.“[110]

Takové rozmístění vesnic a samot v nejbližším okolí státní hranice bylo pro armádu do budoucna z hlediska bezpečnosti státu nežádoucí. Jak dále uvádí usnesení: „Toto rozmístění sídel v bezprostředním pohraničí je nyní v rozporu s novou organizací státu a hospodářského života. Kdyby zůstal dosavadní stav, sváděl by k navázání na dřívější řád, umožňoval by podnikati různé činy k jeho obnově ze strany cizích státních příslušníků již v míru a tím více pak v případě války, kdy by bylo nutno tato sídliště a stavby ze státně bezpečnostních důvodů a z důvodů vojenských odstraniti.“[111] Zpráva končí důrazným varováním: „Dále nutno uvážit, že již se sused snažil navázat styk s novým obyvatelstvem, využívaje vystěhovaných příslušníků k šíření neklidu, sabotáže.“ MNO proto navrhovalo vystěhovat obyvatelstvo s „přátelským poměrem k Rakousku a Německu“ a připoutat pohraničí k vnitrozemí.[112]

Z hlediska lepší koordinace při bezpečnostním a vojenském zajištění pohraničí byla usnesením NROS z 23. října 1946 ustanovena při II. odboru ministerstva vnitra Meziministerská pohraniční komise (MPK). V této komisi, jejíž první zasedání proběhlo 27. ledna 1947, zasedali zástupci ministerstev vnitra, národní obrany, financí, zemědělství, průmyslu, dopravy, pošt, sociální péče, zdravotnictví a výživy a dále slovenští pověřenci vnitra, pošt a sociální péče. Komisi pak doplňovali hlavní

velitel SNB a zástupce generálního sekretariátu Obrany státu. Vedle jiných činností měla tato komise kontrolovat stavby a komunikace v pohraničí a mohla rozhodovat, která sídliště sahající až k hraniční čáře mají být odstraněna a zrušena. Jako hlavní argument zde byla uváděna snaha znemožnění úkrytu v pohraničních objektech nepřátelským živlům, stejně jako zahraničním nepřátelům v případě vypuknutí války.[113]

Pro další vývoj v pohraničních oblastech měla důležitý význam druhá porada MPK 27. května 1947, ve které bylo rozhodnuto o zavedení „pohraničního bezpečnostního pásu“. Vedle již existujících opatření, jakými byly celní pohraniční pásmo a pohraniční osidlovací oblast, tak vzniklo třetí organizační opatření, zavedené kvůli lepšímu střežení a zajištění hranic. Opatření se ovšem měla již také citlivě dotknout obyvatelstva žijícího v tomto pásmu. Počítalo se s zrušením malého pohraničního styku, legitimační povinností a také s blíže neurčeným „očištěním“ pohraničí. Především se ale začala projednávat zvláštní osidlovací opatření, jež se měla dotýkat některých obcí v pohraničním pásmu a která stanovila, že na přání příslušných míst nemají být takto vybrané a označené obce nadále osidlovány. Dne 6. června 1947 pak byli s těmito návrhy seznámeni představitelé Osidlovacího úřadu a Fondu národní obnovy.[114]

Iniciativu ve věci vysídlení a rušení pohraničních vesnic tak mělo v tomto časovém období i nadále ministerstvo národní obrany. Dne 23. června 1947 vypracoval hlavní štáb MNO návrh na „úpravu poměrů v pohraničí“, s konkrétním plánem na zrušení usedlostí a osad, kterými prochází státní hranice nebo které jsou umístěny těsně na hranici.[115] Dne 16. srpna 1947 pak zhotovil seznam obcí a osad, jejichž osídlení je „z hlediska obrany státu nežádoucí“. Vedle lokalit již dříve navržených OÚ a FNO byly vojenskými místy do tohoto seznamu zařazeny další obce, „které sice nebyly navrženy mezipřesortní komisí k zalesnění, ale jejichž zrušení vyžadují důvody bezpečnostní“. Vojenská místa tak zařadila do seznamu obcí a osad navržených na zrušení 157 lokalit v Čechách a devět míst na Moravě, mimo jiné i poměrně hustě osídlené obce Nový Přerov („vesnice s nepřátelsky zaměřených

charvátským obyvatelstvem“) a Hatě („energeticky odkázaná na rakouské zdroje“). Další původně navrhované moravské obce Ječmeniště a Úvaly (zde vojenští představitelé prosazovali místo vsi vybudovat rybník) byly nakonec ze seznamu vypuštěny.[116]

Československá armáda aktivně zasáhla do destrukčního procesu (nejen v pohraničí) rovněž v rámci zřizování rozsáhlých oblastí pro výcvik vojsk – nazývaných v různých dobách jako vojenské výcvikové tábory, výcvikové prostory nebo vojenské újezdy.[117] Historicky nejstaršími výcvikovými oblastmi pro potřeby vojáků, umístěnými mimo kasárna, byly střelnice. Rozvoj vojenské taktiky a techniky přinášel potřebu využití širšího krajinného prostoru, kde by armáda mohla lépe provádět výcvik a simulovat bojové nasazení vojenských jednotek. Nejstarší vojenské výcvikové tábory (VVT) vznikaly již v době habsburské monarchie. Také na českém území se nacházel výcvikový tábor pro potřeby císařské armády v Milovicích u Nymburka. Po první světové válce vznikla potřeba větších a rozsáhlejších vojenských výcvikových prostorů (VVP). V roce 1927 vzniká nový VVT Jince v Brdech, který je využíván jako dělostřelecká střelnice.[118]

V předválečné době ještě nebyly vojenské újezdy na území Československa spojeny s vysídlením místních obyvatel, likvidací sídelních objektů a dokonce ani permanentním zákazem vstupu do těchto oblastí. Tehdejší vojenské újezdy byly situovány do neosídlených oblastí a míst, kde nebyly v kontaktu s obyvatelstvem. Ve vojenském prostoru v Brdech dokonce panoval čilý turistický ruch, okolí střelnice se uzavíralo pouze v době vojenských cvičení. S násilným vysídlením obyvatelstva ve vojenských výcvikových oblastech se poprvé setkáváme až v době nacistické okupace, kdy existující vojenské újezdy byly zabrány a také rozšířeny německou armádou. Tento osud postihl jedenáct obcí v Brdech, odkud se muselo veškeré civilní obyvatelstvo vystěhovat. Opuštěné objekty však nebyly německou armádou zbořeny, a proto se mohli vystěhovaní obyvatelé do svých domovů po válce vrátit.[119]

Po druhé světové válce došlo k nové expanzi vojenských újezdů. Již existující vojenské oblasti

(Jince v Brdech, Milovice-Mladá, Dědice na Vyškovsku) byly rozšířeny a vedle nich vznikaly nové výcvikové prostory. Bylo příznačné, že většina nových vojenských výcvikových prostorů vznikala po druhé světové válce v pohraničí, neboť v těchto oblastech došlo k masivnímu úbytku obyvatelstva v souvislosti s odsunem Němců a řada z pohledu armády strategicky zajímavých míst tak byla liduprázdná nebo jen málo zalidněná. Proto postupně v prvních poválečných letech vznikly nové vojenské újezdy v Boleticích na Šumavě, v Libavé na severní Moravě, v Císařském (později Slavkovském) lese na západě Čech a v severočeském Ralsku. Po komunistickém převratu v roce 1948 se význam vojenských újezdů ještě zvětšil. Proto byl 16. června 1949 vyhlášen zákon č. 169/1949 Sb. o vojenských újezdech, což v praxi také přineslo vznik nových a rozšíření již stávajících vojenských výcvikových oblastí.[120] Na počátku 50. let dvacátého století vznikly nové VVP Dobrá Voda na Šumavě a Hradiště v Doupovských horách, který nahradil zrušený vojenský prostor Prameny ve Slavkovském lese.

Jak již bylo zmíněno, většina vojenských újezdů se nacházela v pohraničních oblastech bývalých Sudet, kde po válce žilo jen málo trvale žijících obyvatel. Přesto také zde docházelo, zejména po přijetí zákona o vojenských újezdech v roce 1949, k nucenému vysídlení civilního obyvatelstva a následné likvidaci tamních usedlostí nebo i celých obcí. Zmiňme se proto alespoň obecně o situaci ve vojenských újezdech, vzniklých v oblastech našeho badatelského vymezení, v blízkosti státních hranic s Rakouskem a západním Německem. V tomto případě se jednalo se o vojenské újezdy Boletice, Dobrá Voda, Prameny a Doupovské Hory.

Jednou ze strategicky významných lokalit pro umístění vojenského výcvikového prostoru se jevila armádním představitelům oblast Šumavy. Jako vhodné místo byla vytipována oblast mezi Českým Krumlovem a Prachaticemi, s centrem ve vysídlené obci Boletice. Zřízení zdejšího vojenského újezdu bylo přijato usnesením vlády 17. května 1946 po projednání příslušných podkladů ministra národní obrany. ONV v Českém Krumlově sice proti umístění vojenského výcvikového tábora v okolí Boletic

vyslovil námitky, avšak zájem armády převážil. Vojenský prostor Boletice se v roce 1947 rozkládal v katastru obcí Boletice, Hoříčky, Lštín, Horní Brzotice, Mladoňov, Hodňov, Jablonec, Maňava, Arnoštov, Ondřejov, Starý Špičák, Vitěšovice, Osí a Uhlíkov. Jednalo se většinou o bývalé německé obce, které byly již vysídlené od původních obyvatel a kde se nacházelo jen minimum neodsunutých Němců a českých starousedlíků. K novému poválečnému osídlení zde již nedošlo.[121]

Zřízení VVT v prostoru Císařského (později Slavkovského) lesa se nacházelo v plánech československé armády již od roku 1945. V dobových materiálech ministerstva národní obrany se uvádí potřeba založení vojenského prostoru v „lázeňském“ trojúhelníku Mariánské Lázně – Františkovy Lázně – Karlovy Vary v první řadě z důvodů vojensko-strategických a teprve v druhé řadě z potřeb výcvikových. Samotné schválení zřízení vojenského prostoru „Císařský les“ proběhlo na zasedání vlády 17. května 1946. Do vojenského výcvikového tábora s rozlohou 316 km² bylo zahrnuto zcela nebo z části 44 obcí ze čtyř okresů: Falknov (Sokolov), Loket, Mariánské Lázně a Toužim (v roce 1930 žilo v těchto postižených obcích 19 000 obyvatel, po válce několik tisíc). Ještě v roce 1946 se začalo s přesídlováním obyvatelstva z obcí nacházejících se uvnitř vojenského prostoru. Nucené přesuny místních civilistů (Čechů i Němců bez výjimky) probíhaly na základě nařízení vlády z 18. září 1946, kde se mimo jiné ukládalo přestěhování pacientů z léčebny plicního sanatoria v Pramenech.[122]

Proti zřízení vojenského výcvikového tábora a jeho rozšiřování protestoval ONV v Mariánských Lázních a bylo sepsáno také protestní „Memorandum lázeňských měst“. Ve stížnostech bylo poukazováno mj. na ohrožení léčivých pramenů a utlumení tradičního turistického ruchu v regionu. O konci vojenského újezdu Prameny ovšem nakonec rozhodly národohospodářské důvody. V roce 1952 žádalo vedení Jáchymovských dolů o rozšíření těžby uranu do oblasti vojenského prostoru. Armáda musela ustoupit, avšak jako náhrada byl zřízen nový vojenský výcvikový prostor v nedalekém Doupově. Po

činnosti armády zůstala v oblasti bývalého vojenského prostoru spoušť a zkáza. Ve zprávě MNO určené politbyru ÚV KSČ z roku 1956 se uvádí, že v oblasti vojenského prostoru je 2115 objektů rozbořených a zničených, kromě pěti zbořených kostelů a tří hřbitovů. Zcela zničený a rozbořený byly obce a osady Bystřina, Čistá, Krásná Lípa, Lobzy, Milíře, Ostrov, Paseka, Rovná, Smrkovec, Studánka, Třidomí, Týmov, Vranov, Zadní Domky a Žitná. Zničený byly desítky mlýnů, hájoven a samot. Velmi poškozené s řadou zbořených domů byly další obce jako Arnoltov, Hrušková, Kamenice, Nová Ves nebo obec, jež dala vojenskému újezdu název – Prameny.[123]

Jestliže vojenský prostor v Boleticích se nacházel v plánech armády již od konce války, jiný šumavský vojenský újezd Prášily/Dobrá Voda na Sušicku se stal produktem studené války a poučování militarizace komunistického Československa. Zdejší vojenský výcvikový prostor byl založen na počátku padesátých let dvacátého století a nacházel se ve velmi těsné blízkosti státních hranic se Spolkovou republikou Německo. Proto zde také v některých obcích nahradil vojenský režim již dříve platná opatření hraničního pásma. Místní opuštěné vesnice se staly většinou kulisou simulovaných vojenských operací za použití tanků a další těžké armádní techniky a zdejší domy a další zařízení posloužily jako terč při provádění cvičných střel.[124]

Posledním vojenským újezdem vybudovaným v západním pohraničí a jako náhrada za zrušený vojenský újezd Prameny, byl zřízen nový vojenský výcvikový prostor v nedalekých Doupovských horách na Karlovarsku. Prováděcí pokyny k vysídlení obyvatel z budoucího vojenského výcvikového prostoru v Doupově stanovil oběžník ministerstva vnitřní záležitostí ze dne 20. března 1952 adresovaný předsedovi KNV Karlovy Vary. Postiženo mělo být poměrně rozsáhlé území zasahující do tří okresů: Kadaň, Karlovy Vary a Toužim. Také zde se ovšem jednalo o oblast zasaženou odsunem Němců. V oblasti, kde před válkou žilo kolem 15 000 obyvatel převážně německé národnosti, jich po válce zůstalo jen necelých pět tisíc. Po definitivním schválení hranic nového vojenského újezdu bylo vyklizeno v letech 1953-1954 na území vojenského újezdu v okrese Kadaň 40 obcí, v okrese Karlovy Vary 20 obcí a

v okrese Toužim 9 obcí. Zbořeno bylo nakonec celkem 67 obcí a osad, přes
2600 domů, 36 mlýnů, 12
kostelů.[125]

Vojáci československé armády likvidovali některé pohraniční vesnice nejen
v rámci vojenských
cvičení, ale měli k jejich zániku přispět i organizovanou demoliční prací.
Zájem bavorských médií
vzbudila likvidace „české“ části obce Hermannsreuth u Pavlova Studence.
Vesnicí procházela státní
hranice, takže při odsunu Němců se mnoho vysídlených obyvatel přesídlilo
jen o několik desítek
metrů od svých původních domovů, které tak měli stále „na očích“. Zároveň
ovšem mohli sledovat
ničení svých domů během demoliční akce na podzim 1949. Německý
časopis Der Neue Tag k tomu otiskl
1. prosince 1949 článek, kde jsou popsány ohlasy původních německých
obyvatel vesnice na demoliční
akci, včetně hlasu jednoho zdejšího sedláka: „Přes 150 let sídlili předci na
své usedlosti a teď
jsem se musel dožít toho, jak tihle lumpové najednou zničí všechno co mí
předkové vybudovali svýma
rukama a svou pílí.“ Podle očitých svědků likvidaci provádělo 130 vojáků v
uniformách. Podle
místních svědků začali vojáci nejprve snášet na hromadu všechno co mohlo
shořet, následovalo
rozebrání zbytků domů a odvezení materiálu do vnitrozemí. Jak dále uvádí
dobová zpráva, vojáci byli
vybaveni nejen pracovními nástroji, ale i propagandistickými hesly a
obrázky Stalina a
Gottwalda.[126]

III. DEMOLIČNÍ AKCE V LETECH 1945–1951

S likvidacemi opuštěných a neosídlených objektů v českém pohraničí se
započalo již krátce po
skončení války. V prvních poválečných letech spadala problematika
provádění demolic do kompetence
dvou ministerstev – vnitra a zemědělství a jejich podřízených institucí jako
správců německých
konfiskátů. Při ministerstvu vnitra působil Fond národní obnovy, který
spravoval veškeré

nezemědělské konfiskáty. Ministerstvo zemědělství a jemu podřízený Národní pozemkový fond se staly podle dekretu č. 12/1945 v roce 1945 správci a vlastníky vysídlených a konfiskovaných zemědělských objektů.

Demoliční práce na neosídlených konfiskovaných objektech v letech 1945 až 1951 nebyly mezi jednotlivými zúčastněnými institucemi nijak koordinovány. V tomto průkopnickém období doprovázely demoliční práce zmatky, nejasnosti a svévolné postupy, které ovšem měly za následek, že problém s neosídlenými a chátrajícími objekty spíše narůstal, než aby se snižoval. V tomto období ovšem registrujeme také první pokus o organizované řízení demoličních prací v pohraničí a následnou úpravu sídelních jednotek v tomto prostoru, ve kterém se počítalo již také se zánikem celých obcí a osad v blízkosti státních hranic. Tato aktivita, která je v dobových pramenech nazývána jako „zalesňovací akce“, však byla započata pouze na některých místech, její celá realizace se nakonec z politicko-bezpečnostních důvodů neuskutečnila.

3. 1. Demoliční akce Národního pozemkového fondu

Významnou roli v procesu provádění prvních poválečných demolic sehraval Národní pozemkový fond. Tato instituce měla fakticky řídit poválečnou pozemkovou reformu a také spravovat zemědělský a lesní majetek až do jeho odevzdání novým přidělcům. Takovými přidělci mohly být jak fyzické osoby (deputátníci, zemědělství dělníci, maloročníci a zemědělské rodiny), tak právnické osoby (družstva, obce či okresy, pokud chtěly tento majetek využít ve veřejném zájmu). V každé obci, kde se nacházel konfiskovaný majetek se zřizovala na příslušném MNV místní rolnická komise, která měla vypracovat přidělový plán s návrhy na úhradu za přidělený majetek. Příděl novým vlastníkům se určoval na základě bonity půdy ve výměře osm až dvanáct hektarů. Kromě zemědělské a lesní půdy spravoval NPF také konfiskované budovy a zařízení, sloužící vlastnímu zemědělskému nebo lesnímu hospodářství, jakož i velkostatky a závody zemědělského průmyslu. Tím se stal NPF největším vlastníkem nejen

konfiskované půdy, ale i velké části nemovitostí v českém pohraničí.

Samostatnou kapitolu v historii NPF představovala správa neosídlených konfiskátů a snaha o jejich demolice. Dne 24. října 1946 vydal NPF oběžník „Odhady bouraček budov, vyřazených při osidlování v pohraničí“.[127] Na základě tohoto opatření měly jednotlivé místní pobočky NPF vyzvat příslušné MNV a rolnické komise, aby ve své obci projednaly a následně oznámily, které konfiskované budovy bude nutno ve veřejném zájmu nebo z důvodů neobyvatelnosti zrušit a zbourat. Po stanovení návrhů „bouraček“, jejichž kontrolu provedly okresní komise ministerstva zemědělství, prohlédl vytipované objekty stavební znalec a určil jejich finanční odhad. Odhadnuté budovy následně NPF odprodala vlastníkům jiných objektů, kteří materiál z likvidovaných bouraček měli využít pro opravu svých domů. Zájemce se musel ovšem zavázat, že objekt odstraní do jednoho roku a odklidí veškerý stavební materiál s odpadem. Součástí odprodeje budov určených k zbourání byly „oceňovací protokoly“, formuláře, do kterých se zapisoval stavební stav, závady, půdorysné rozměry, druh a množství získaného materiálu (zdivo, stavební řezivo, palivo, krytina, dlažby atd.), včetně jejich aktuální finanční hodnoty. Součástí oceňovacího protokolu bylo také potvrzení příslušného ONV, že demolovaný objekt nepodléhá ochraně Státního památkového úřadu (SPÚ). V opačném případě musel formulář obsahovat zvláštní souhlas tohoto úřadu.

Po roce platnosti tohoto dokumentu přišel NPF s první revizí svého nařízení, a to oběžníkem č. 148/1947 „Změna postupu řízení povolování bourání budov a oceňování materiálu získaného bouráním“, vydaném 7. listopadu 1947.[128] Praxe totiž ukázala, že na mnoha místech docházelo k nesprávnému nebo svévolnému postupu při řízení a oceňování „bouraček“ a některé místní pobočky NPF také vedly špatnou či neúplnou evidenci těchto objektů, což znemožňovalo pražskému ústředí získat přesný přehled o demoliční akci. Důležitým bodem oběžníku bylo proto ustanovení o osobní odpovědnosti přednostů místních poboček NPF, kde se demoliční práce prováděly.

Dalším nařízením NPF v záležitosti bourání neosídlených konfiskátů byl oběžník číslo 64/48 ze dne 19. června 1948: „Změna postupu při opatřování seznamů, ocenění a prodeji bouraček, konfiskovaných dle dekretu č. 12/1945 v oblastech individuálního osídlení.“[129] Na základě tohoto opatření se umožňovalo využití neosídlených konfiskátů pro jiné účely, než ke kterým byly dříve určeny, především použití upotřebitelného materiálu z bouraček na stavbu žňových útulků, družstevních prádelen, kulturních domů, tělocvičen nebo skladišť zemědělských strojních družstev. Za tímto účelem také NPF věnoval řadu konfiskátů MNV nebo obecně prospěšným korporacím. Materiál, který nebyl využit na stavbu veřejně prospěšných zařízení se měl přidělit osídlencům za finanční náhradu. Ocenění příslušných objektů pak prováděly okresní rolnické komise, jež si vyžádaly od příslušných osídlovacích komisí seznamy všech bouraček v jednotlivých obcích a následně je přidělovaly zájemcům. Součástí oběžníku byl také nově upravený protokol o ocenění a přidělu materiálu, ve kterém se uváděly podrobnější údaje o demolovaném objektu. Příjemce „bouračky“ musel například popsat jednotlivé druhy zdiva a krytiny, technické provedení stropů a zvlášť zapsat také všechny předměty a zařízení, jež se v budově nacházely jako jeho inventář (dveře, okna, kamna, pumpy apod.). Protože likvidace přidělených bouraček probíhala velmi pomalu a navíc s problémy, navrhl ministr techniky Emanuel Šlechta, aby uvolněné objekty určené k demolici, které se nepodaří do konce března 1950 odstranit, byly rozprodány ve veřejné dražbě. Ministerstvo techniky také vypracovalo a předložilo soubor opatření, které obsahovalo upozornění na množství ohrožených památkově chráněných objektů a dosud funkční mlýny, pily nebo vodní elektrárny mezi konfiskáty.

Na návrhy ministerstva techniky reagoval NPF vypracováním nového souboru opatření, nazvaného „Urychlené odstranění bouraček – Hospodářské využití neosídlených konfiskátů vhodných pro další užívání“, [130] který rozeslal 24. října 1949 ve věstníku č. 21/49 všem svým pobočkám a úřadovnám. V dokumentu je poprvé předložen návrh na koordinaci jednotlivých ministerských resortů a dalších

státních orgánů ve věci úspěšnějšího zvládnutí demoliční akce. Ministerstvo techniky se mělo postarat o provedení revise konfiskovaných objektů, ministerstvo vnitra zajistit spolupráci lidových a bezpečnostních orgánů na odstranění „nežádoucích jevů“ při likvidačních pracích a při ochraně neosídlených budov až do doby, než budou odstraněny, Státní památkový úřad měl vyhotovit seznam památkově chráněných a kulturně cenných objektů a společně s ministerstvem školství, věd a umění připravit návrhy na zajištění a další využití památkově chráněných objektů, neboť, jak je popsáno v souboru opatření, „jestliže tyto objekty zůstanou bez funkce, propadnou zkáze, takže je bude nutno nakonec také zbourat“.[131]

Další legislativní úpravou, která měla zajistit kvalitnější průběh demoličních prací, bylo nařízení ministerstva zemědělství „O přidělu budov konfiskovaných podle dekr. č. 12/1945 Sb. ke zbourání a jejich urychlené odstranění“ ze dne 22. července 1950.[132] Upravovaly se zásady přidělu bouraček.

Nejprve byly tyto objekty nabídnuty JZD a následně Československým státním statkům (ČSSS), Československým státním lesům (ČSSL) a dalším dopravním, průmyslovým a komunálním podnikům. Pokud žádný z výše uvedených subjektů neměl zájem objekty převzít, byly přiděleny příslušným národním výborům, které se měly postarat o jejich odstranění a získaný materiál uschovat pro budoucí veřejnou potřebu nebo pro JZD. Podmínkou přidělu byla povinnost provést zbourání a úplnou likvidaci objektu, odvézt stavební materiál získaný v rámci příslušných prací z místa bouračky a urovnat (zplanýrovat) příslušné plochy. Přídělová cena demolovaného objektu byla stanovena podle příslušných předpisů, přičemž JZD byla poskytnuta sleva, odstupňovaná podle jednotlivých typů těchto družstev (I. typ – sleva 20%, II. typ – 40%, III. typ – 60%, IV. typ – 90%). Po vydání zvláštního pokynu ministerstva zemědělství 10. listopadu 1950, byly pro konfiskovaných zborů poskytovány již bezplatně. Ostatní zájemci obdrželi objekt k demolici za stanovenou cenu, kterou musel zájemce uhradit přímo NPF. Okresní a místní pobočky NPF proto zhotovily seznam a přídělovou cenu dosud nepřidělených a neprodaných objektů, které odeslaly do 31.

července 1950 na příslušný ONV k dalšímu řízení. ONV jako konečná instance pak vydával rozhodnutí o přidělu. Lhůta k odklizení demolovaného objektu byla stanovena individuálně, avšak nejpozději do 1. srpna 1951.[133]

Důležitým opatřením bylo také vyčlenění objektů s historickou, kulturní nebo památkovou hodnotou, které se prováděly na návrh okresních konservátorů. Během prvních poválečných let se zničilo nebo vážně poškodilo mnoho historicky, kulturně a architektonicky cenných budov a zařízení, za což NPF sklízel značnou kritiku památkářů i veřejnosti. Aby se zamezilo další likvidaci nebo poškozování památkově chráněných budov, obrátil se NPF na SPÚ v Praze s žádostí o zaslání evidence těchto objektů. SPÚ ovšem v této době žádný seznam památkově chráněných objektů nevedl, pouze se ve své odpovědi z 3. února 1950 odvolal na poradu v ministerstvu školství, věd a umění, jež proběhla téhož dne, kde bylo stanoveno, že nákladem zmíněného ministerstva bude do července téhož roku proveden „zevrubný průzkum“ konfiskovaných objektů. Zpráva SPÚ poté odhadla počet památkových objektů mezi konfiskáty na dva tisíce, přičemž do tohoto počtu nezahrnovala dřívější šlechtická sídla jako byly hrady a zámky.[134]

Přes všechna opatření a postupy, které ve věci likvidace neosídlených a chátrajících objektů v pohraničí NPF prováděl, se nedařilo stav neosídlených „bouraček“ v pohraničních oblastech snižovat. Navíc docházelo k nekvalitně prováděným demolicím a zbory často zůstávaly stát dál na místě. Bylo tak stále více zřejmé, že NPF není schopen tuto záležitost organizačně zvládnout a demoliční akci dokončit.

3. 2. Demoliční akce ministerstva vnitra, národních výborů

a Fondu národní obnovy

Významnou roli v problematice provádění poválečných demolic sehrálo ministerstvo vnitra. Tento resort získal v otázce budoucího vývoje pohraničních oblastí nové významné pravomoci. Přímou

v regiónech sehrávaly významnou roli národní výbory, v pohraničí pak
správní komise. Právě národní
výbory a správní komise, společně s Fondem národní obnovy jako
správcem neosídlených nezemědělských
nemovitostí se staly významnými aktéry demoličních prací v prvních
poválečných letech a to
v součinnosti s příslušnými orgány ministerstva vnitra. Již 14. prosince
1946 proběhla porada VII.
odboru ministerstva vnitra ve věci úpravy v pohraničí, kde se řešila
problematika likvidace
opuštěných sídlišť v pohraničním pásmu. Seznam demolovaných objektů
měly sestavit v jednotlivých
oblastech pohraniční okresní stanice SNB. Podobný soupis provádělo také
MNO.[135]

Potřeba provádění demolic v pohraničí vzrostla po nástupu komunistické
totalitní moci
v Československu. 14. května 1948 navrhl III. odbor ministerstva
zemědělství ve své zprávě
provedení plošné demoliční akce. Měla proběhnout ve dvou etapách. V první
etapě, která mohla být
zahájena v nejbližší době, se měly likvidovat nejvíc zchátralé objekty, ve
kterých nebyla naděje na
osídlení. Druhá etapa demolic se pak měla uskutečnit až po skončení
osídlovací akce. Dne 9. června
1948 předložil III. odbor MV návrh postupu demoličních prací a 30.
července vydal ministr vnitra
směrnici „Hraniční přechody, pohraniční cesty a bouračky v pohraničí“, [136]
s pokyny bezpečnostním
referentům pohraničních ONV, aby zřídily pracovní komise, jež měly provést
požadovaná opatření
v blízkosti státní hranice. V této fázi se mělo jednat především o zajištění
přístupových cest ke
státní hranici, zabezpečení ostrahy na platných hraničních přechodech a
přerušování spojení přes
státní hranici u vedlejších a polních cest.

Pokud jde o problematiku neosídlených a chátrajících budov v pohraničí, je
v dokumentu k této
záležitosti uvedeno: „Následkem provedeného odsunu Němců zůstalo v
pohraničním pásmu množství
stavebních objektů neosídlených, které postupným chátráním jsou
znehodnoceny až na úroveň bouračky.
Vzhledem k tomu, že osídlovací a přidělovací akce není dosud ukončena,
nelze také zatím provést
masovou demoliční akci, protože upotřebitelné stavební objekty mohou být
ještě aspoň částečně

osídleny z našeho vnitrozemí. Je však nutno přistoupit neprodleně k zbourání oněch stavebních objektů, které pro svůj naprosto zchátralý stav nejsou způsobilé k opravě a přidělu a budou tedy muset být tak jako tak zbourány. Pro jejich neprodlené odstranění mluví důvody jak osobní bezpečnosti, tak i veřejné bezpečnosti vůbec, neboť znesnadňují přehlednost terénu a výkon bezpečnostní služby a jsou útlukem zločinných živlů.“[137]

Pracovní komise v jednotlivých okresech musela určit, které neosídlené objekty mají být prohlášeny za bouračky a neprodleně odstraněny. Komisím se dále ukládalo, aby provedly také odhady hodnoty bouraček pro případ, že by byl tento objekt nebo materiál z něho získaný přímo nebo ve veřejné dražbě prodán případným zájemcům. Při prodeji bouraček se měla dát přednost osídlencům, kteří dostali horší nebo nedostatečné objekty. Kupující se ovšem museli zavázat, že do stanovené lhůty objekt zbourají a materiál beze zbytku odstraní. Výtěžek z prodeje se odváděl na příslušný ONV a odtud do státní pokladny na účet FNO. Objekty, o které nebyl zájem, se odstraňovaly na náklad ONV a pokud se k provedení demolice nedostávalo dostatek pracovních sil, měly být požádány o pomoc příslušné vojenské správy a SNB, které mohly vyslat do oblasti brigády. Získaný materiál mohly příslušné ONV odprodat a z výtěžku si srazit náklady, zbytek pak poukázat na účet Fondu národní obnovy. Každá takto zajišťovaná demolice měla také proběhnout za účasti zástupce stavebního dozoru a příslušný ONV dostal za úkol učinit potřebná opatření k vyznačení změn v katastrálních mapách a pozemkových knihách.[138]

Demoliční akce prováděná ministerstvem vnitra a jemu podřízených národních výborů na opuštěných a chátrajících objektech ve správě FNO neměla zpočátku valných výsledků. V tajném dokumentu z 3. března 1950, zaslaném na bezpečnostní referáty KNV v Karlových Varech, Plzni, Českých Budějovicích, Jihlavě a Brně se uvádí, že zatímco opatření k zahrazení nepoužívaných hraničních přechodů a opatření k zamezení sjízdnosti cest vedoucích přes státní hranice byla bez větších problémů splněna, úkol odstranit nepoužívané a zchátralé objekty v blízkosti státních hranic, uložený 30.

července 1948, dosud splněn nebyl.[139] Navíc nebyla vyřešena otázka úhrady nákladů spojených s těmito pracemi a některá ONV nedodala potřebné podklady o počtu objektů, které mají být odstraněny. Při šetřeních na místě bylo častokrát zjištěno, že zájemci, jimž byly zbory přiděleny, odstraňovali pouze potřebný stavební materiál, zatímco zbytek bouračky a zejména zdivo nechávali na místě. Bezpečnostní referenti příslušných ONV byli také upozorněni na rostoucí stížnosti, že demolicí získaný materiál je rozkrádán a opuštěné objekty svévolně ničeny.

Problém nevyužitých a chátrajících konfiskátů se stal také předmětem několika schůzí sekretariátu ÚV KSČ, který si v této věci vyžádal zprávu od příslušných ministerstev. Na své schůzi 3. března 1950 pak přijal usnesení o přípravě plánu na organizované provádění bouraček v pohraničí, které konkretizoval na další schůzi tohoto orgánu 3. června 1950. Podle tohoto usnesení se měly veškeré přiděly bouraček určených k demolici převést do 1. července 1950 do kompetence příslušných ONV a přidělcům se pak ukládala povinnost zlikvidovat bouračky do 1. října téhož roku. V usnesení se dále uvádí způsob, jakým mají být jednotlivé konfiskáty rozděleny. Bouračky se měly přidělovat přednostně JZD, poté ČSSS a ČSSL, následně národním výborům, komunálním a jiným veřejným podnikům, pokud o ně projeví zájem. Měnil se také způsob financování a provádění finančních odhadů těchto zborů. V usnesení je k tomu uvedeno: „Předpisy, které se týkají odhadu, jsou sice rozdílné pro NPF a FNO, ale jsou stejně komplikované. Věcný zájem musí v tomto případě převládat nad finančním efektem celé akce a proto se navrhuje, aby od dosavadních předpisů bylo upuštěno. Místní národní výbory mohou provést hromadné odhady ve své obci a ještě před určením přidělce oznámí přidělovou cenu ONV, který ji pojme do svého přidělovacího dekretu.“[140] Podle usnesení a dalších dobových materiálů ministerstev vnitra a zemědělství se jednalo o převedení zhruba 16 000 objektů ze správy NPF a dalších 15 000 objektů ze správy FNO.[141]

Po převedení všech kompetencí v záležitosti likvidace zchátralých a nevyužitých objektů v pohraničí do rukou ministerstva vnitra vydal tento úřad 22. listopadu 1950 příkaz k provedení potřebných

opatření, aby se urychlil a hlavně zkvalitnil proces odklizení trosek z objektů určených ke zbourání. Příkaz obdržely všechny KNV, které jej prostřednictvím svého bezpečnostního referenta rozeslaly všem pohraničním okresním národním výborům. Ve zprávě českobudějovického KNV je k tomuto opatření popsána i tato zkušenost: „Osídlovací úřad a Fond národní obnovy, dále Národní pozemkový fond při ministerstvu zemědělství, jakož i vojenská správa podaly svého času soukromým zájemcům, hlavně v pohraničním pásmu značný počet neobydlených budov, konfiskovaných dle dekretu pres. rep. čís. 12 a 108/1945 Sb., a určených ke zbourání (tzv. bouraček) s výslovnou podmínkou, že tyto budovy budou zbourány až do základů a terén řádně urovnán. Někteří nabyvatelé však vybrali z těchto objektů pouze hodnotný materiál a trosky budov dosud neodklidili a pozemek neurovnali. Poněvadž tento stav ohrožuje veřejný pořádek i bezpečnost a obranu vlasti, zdejší KNV žádá ONV z příkazu min. vnitra, v jehož obvodu se uvedené závady vyskytují, aby učinily neodkladně potřebná opatření za účelem odstranění těchto závad, t. j., aby všem soukromým nabyvatelům budov uložily individuální příkazy podle čl. 3 zák. čís. 125/1927 Sb. o organizaci politické správy, o odklizení všech trosek těchto budov, zvláště zbytků zdí a urovnání pozemků, na nichž budovy stály.“[142]

Zatímco ve velké většině se místní úřady potýkaly s problémem liknavosti a pomalého postupu ve věci odstraňování konfiskátů, jsou známy i případy, kdy docházelo naopak k přílišné horlivosti a místní lidová správa se naopak pokoušela těmto aktivitám zabránit. ONV ve Vimperku například obdržel 3. dubna 1949 stížnost zasloupanou místní organizací KSČ z Kvildy, že v jejich obci započali dva občané s bouráním jednoho domu, ve kterém jsou ubytováni sezónní dělníci. Přestože zástupci tamního MNV bourání tohoto domu na své schůzi zamítli a vyžádali si též obdobné stanovisko i od okresního bezpečnostního referenta, mělo se v bourání domu pokračovat. Stížnost místních komunistů je pak zakončena konstatováním: „V dnešní těžké době, kdy máme nedostatek bytových jednotek, taktéž stavebního materiálu, bourají se a dávají povolení k odbourávání budov schopných k okamžitému

obývání bez jakýkoliv adaptací FNO. Máme-li postupovat tímto způsobem,
neosídlíme pohraničí
nikdy".[143]

3. 3. „Zalesňovací akce“ (na příkladu Jindřichohradecka)

Zcela samostatnou kapitolu v poválečném vývoji českého pohraničí představoval soubor chystaných avšak nikdy zcela neuskutečněných opatření, který je v dobových pramenech označován jako „Zalesňovací akce“. Jednalo se o snahu státních orgánů přesunout určitý počet obyvatel v pohraničí do vybraných obcí a zbylé obce a osady ležící v nejtěsnější blízkosti hranic odstranit „zalesněním“.

Myšlenka „zalesnění“ některých vybraných pohraničních obcí se objevila na konci roku 1946, kdy již bylo zřejmé, že osídlení pohraničí novými obyvateli nedosáhne na mnoha místech potřebného stavu pro zajištění a fungování správního a hospodářského chodu inkriminovaných obcí. Zejména horské a další málo úrodné lokality zůstávaly jen řídké osídlené nebo dokonce zcela prázdné. Situaci nedostatečného osídlení se také zabývaly orgány OÚ a FNO, které si žádaly informace o stavu osídlení z jednotlivých pohraničních okresů. Na tomto podkladě pak obě instituce vydaly 28. prosince 1946 seznam neosídlených obcí v Čechách a na Moravě. V seznamu se objevilo 286 obcí a osad (223 v Čechách a 63 na Moravě).[144] Předložený seznam byl ovšem značně problematický a zjevně neúplný. Počet neosídlených lokalit se navíc v této době velice často měnil a upravoval. Přesto vedl nezpochybnitelně velký počet opuštěných a nevyužívaných objektů k zásadnímu rozhodnutí, řešit nastalou situaci administrativním zrušením a faktickou likvidací některých obcí, osad a objektů a jejich následným zalesněním.

OÚ a FNO společně vypracovaly návrh na rozdělení neosídlených obcí do tří kategorií. Do první kategorie měly být zahrnuty obce, o jejichž osudu měla rozhodnout vojenská místa, neboť se nacházely ve vojenských újezdech. Tato území spravovala československá armáda. Druhou kategorií

tvořily obce, jejichž katastry měly být převážně nebo zcela zalesněny a ve třetí skupině se ocitly lokality, které měly být přeměněny na pastvinářské oblasti.[145]

Dne 29. července 1947 vydaly OÚ a FNO instrukce pro provedení částečného osídlení obcí určených k zalesnění.[146] Původní plán počítal s variantou, že obyvatelstvo různě roztroušené v několika málo osídlených obcích, určených k přeměně na pastvinářské osady nebo k úplné likvidaci a zalesnění, se přestěhuje do vybraných „střediskových obcí“. Jaké obce budou vybrány pro dosídlení a které se promění v pastvinářské osady či se úplně odstraní, bylo v kompetenci OÚ při ministerstvu vnitra. Přitom platila zásada, že zalesnit se měly obce a osady ležící ve vzdálenosti do dvou set metrů od hraniční čáry, stejně jako osady a samoty ležící stranou komunikací a též osady s velmi zchátralými a nehygienickými budovami. Měla být dodržována zásada, že nebudou likvidovány obce, již částečně osídlené „slovanským živlem a státně spolehlivým obyvatelstvem“. Tento „zalesňovací plán“ tedy nepočítal s plošným vyklizením celého pohraničního území, ale s rovnoměrným osídlením těchto oblastí, byť s nutnou a vynucenou redukcí počtu a rozsahu obcí a osad v těchto lokalitách. Na konci roku 1947 byla projednávána záležitost ve věci zalesnění vybraných obcí v jednotlivých pohraničních okresech. Zástupci ministerstva vnitra a ministerstva zemědělství projednávali otázku zalesnění s okresními národními výbory a okresními pobočkami OÚ. Byly ustaveny smíšené komise, které vykonávaly obchůzky přímo v terénu, kde mapovaly terén a určovaly lokality k zalesnění. „Zalesňovací akce“ ovšem nebyla nikdy ve svém původním záměru provedena. Pouze v několika pohraničních okresech bylo zahájeno stěhování osob z postižených lokalit. Jednou z mála oblastí, kde se „zalesňovací akce“ začala realizovat, bylo Jindřichohradecko.[147]

Z jindřichohradeckého okresu byly na prvním vydaném seznamu k částečnému zalesnění navrženy obce Vitíněves, Pomezí, Rajchěřov a osada Filipov. K úplnému zalesnění prozatím žádná obec ani osada. ^ V pozdějším příkazu ministerstva zemědělství z 18. července 1947 se však objevily nové návrhy, aby se částečné zalesnění rozšířilo také na obce Romava a Staré Hutě. Otázkou zalesnění

pohraničního území jindřichohradeckého okresu se zabývala 28. srpna 1947
porada konaná v kanceláři
katastrálního úřadu v Jindřichově Hradci a poté byla záležitost znovu
projednána 25. listopadu 1947
na jednání IX. odboru ministerstva zemědělství, jehož se účastnili vedle
místních úředníků také
zástupci hlavního štábu ministerstva národní obrany, OÚ, Státních lesů a
pracovník osídlovací
komise ministerstva zemědělství v Jindřichově Hradci ing. Pasák. Na
jednání bylo nakonec dohodnuto
nikoliv částečné, ale úplné odstranění několika obcí a osad v okrese.
Konkrétně se mělo jednat o
obce Romava a Staré Hutě, jejich obyvatelé měli být přestěhováni do
sousedního Rajchérova a o
samoty Gabrielka u Starého Města, jejíž obyvatelé se měli přestěhovat do
Košťálkova. Návrh na úplné
zalesnění katastru Romavy a Starých Hutí přitom vzešel od zástupce
ministerstva národní obrany
z důvodu, že plocha obcí tvoří výběžek do území Rakouska a leží přímo na
hranicích státu. ^ Volba
Rajchérova jako obce vhodné pro zachování a dosídlení obyvateli okolních
vesnic byla zdůvodněna
komunikační a terénní návazností na již plně osídlenou oblast
„novobystřického výběžku“.[148]

Přesídlovací akce do Rajchérova byla připravována bez toho, aby se místní
obyvatelstvo mohlo k této
záležitosti vyjádřit. Většina obyvatel z obou postižených obcí nebyla navíc o
tomto opatření
dopředu informována. Dokonce ani předseda MNV v Romavě František
Halada nebyl o chystaném vysídlení
obce včas vyrozuměn, a proto zaslal 13. ledna 1948 na ONV dotaz k této
záležitosti, ve kterém
se uvádí: „Poslední dobou se rozšiřuje zpráva a nejvíce od úředníků ONV a
NPF, že obec Romava bude
zlikvidována a přestěhována do Rajchérova. Tato zpráva zneklidňuje zdejší
občany, neb každý již si
zde zařídil a zařizuje hospodářství po svém a stará se o jeho zlepšení. Dne
12. ledna 1948 byli
zdejší občané v J. Hradci u ing. Marka ohledně rozdělení půdy a on jim řekl:
Co ještě chcete,
Romava se celá přestěhuje do Rajchérova. Tímto rozšiřováním se bere chuť
k práci, kdyby se tak mělo
státí, nevím kolik občanů z Romavy by šlo dobrovolně do zpustlého
Rajchérova“.[149]

Další úřední jednání ve věci „zalesnění obcí“ proběhlo 15. června 1948 v
kanceláři osídlovací

komise ministerstva zemědělství v Jindřichově Hradci, kdy došlo také k sepsání protokolu za přítomnosti zástupců československé armády, ministerstva zemědělství, ONV, OÚ, okresní rolnické komise a ČSSL. V protokolu bylo stanoveno přesné vymezení ploch určených k zalesnění a předání podniku Státní lesní správy v Jindřichově Hradci. Den předtím 14. června 1948 bylo za přítomnosti shora uvedených zástupců vykonáno „místní šetření“ pochůzkou v katastrech postižených obcí Staré Hutě, Romava a Rajchářov. S konečnou platností bylo rozhodnuto o úplném zalesnění obce Staré Hutě s tím, že bude ponecháno pět budov pro ubytování lesních dělníků a dvě hájenky pro lesní správu. Šest rodin, které se v obci ještě nacházely, se mělo po skončení podzimních sklizní přestěhovat do Rajchářova, Návar nebo Kebharce. Jedna rodina měla být z důvodu státní nespolehlivosti vystěhována do vnitrozemí. Také celé katastrální území Romavy mělo být zalesněno a předáno lesní správě s výjimkou budovy školy, o kterou projevila zájem rybníční správa s úmyslem zřídit zde baštu při chovném rybníku. V jednání zůstávala možnost zachování dalších tří objektů v případě, že bude zachována stanice finanční stráže. K přesídlení bylo připraveno osm rodin. Dne 27. prosince 1948 ustavil ONV v Jindřichově Hradci správní komisi pro správu obcí Rajchářova, Romavy a Starých Hutí se sídlem v Rajchářově. Tímto rozhodnutím přestaly obě obce fakticky existovat. V posledním úředním dokumentu, odeslaném ze Starých Hutí 18. prosince 1948, napsal zdejší předseda MNV následující zprávu: „Oznamuji Okresnímu národnímu výboru v Jindřichově Hradci, že zdejší zemědělci jsou již všichni přesídleni do vedlejších obcí. Následkem vystěhování zdejších zemědělců, jest konec Místního národního výboru, konec Akčního výboru, konec Místní vyživovací komise atd., zkrátka obec je prázdná.“[150]

Zalesňovací akce byla zastavena po nástupu komunistického režimu k moci. Státní hranice se totiž proměnila v železnou oponu a projekt „zalesňovací akce“, počítající s udržením a zachováním určitého počtu pohraničních střediskových obcí a pastvinářských osad v nejtěsnější blízkosti státních hranic nebyl do budoucna přijatelný. Poslední jednání ve věci částečného osídlení obcí

určených k zalesnění proběhlo na OÚ a FNO ještě 20. ledna 1949, poté již bylo od této myšlenky úplně upuštěno.[151]

IV. DEMOLIČNÍ AKCE V ZAKÁZANÉM PÁSMU (1951–1957)

Na počátku padesátých let dvacátého století byla zahájena likvidace obcí, osad a samot ležících v nejtěsnější blízkosti československé státní hranice v úzkém pohraničním pásmu od Kraslicka až po okolí Děvína u Bratislavy. Jestliže se v předchozích letech jednalo a uvažovalo o zachování alespoň některých sídelních jednotek v blízkosti hranic, po roce 1950 již musely, až na některé výjimky, všechny příhraniční sídelní jednotky ve vzdálenosti do dvou kilometrů od hranic ustoupit kvůli zajištění „ochrany hranic před vnějším nepřítelem“.

Narůstalo a vyostřovalo se mezinárodně politické napětí mezi Západem a Východem a československá západní hranice se jako nárazníkové pásmo mezi oběma zneprátelenými tábory mohla stát dějištěm případného válečného napadení. Přes hranice do Československa navíc přecházeli agenti zahraničních zpravodajských služeb, kteří zde prováděli protikomunistickou činnost. Zhoršila se také vnitropolitická situace v samotném Československu. Zemi zasáhla vlna zostřeného třídního boje, politické procesy a zatýkání skutečných nebo jen domnělých odpůrců komunistického režimu.

V atmosféře stalinského běsnění se tisíce československých občanů pokoušelo dostat ze země. Pro většinu z nich bylo jedinou možností ilegální překročení státní hranice.

Všechny výše uvedené důvody přivedly stranické orgány a bezpečnostní složky k opatřením, jež měly zásadně změnit život obyvatel v blízkosti hranic a osudově zasáhnout do dalšího vývoje v okolí česko – bavorské a česko (slovensko) – rakouské hranice. Zostřování politického ovzduší v průběhu padesátých let pak vedlo ke zřízení stejného režimu opatření na hranicích také se spřátelenou Německou demokratickou republikou. Na hranicích s Rakouskem a oběma německými státy vzniklo zakázané pásmo, ze kterého se muselo vystěhovat veškeré obyvatelstvo a opuštěné domy nebo celé vesnice pak zde byly srovnány se zemí.

4. 1. Zánik vesnic na hranicích s Bavorskem a Rakouskem

4. 1. 1. Zřízení zakázaného pásma a přesídlení místních obyvatel

K zajištění dokonalejší ostrahy státní hranice přijala komunistická moc na počátku padesátých let 20. století řadu závažných opatření. K nejdůležitějším patřilo „Ustanovení o pohraničním území“, které bylo vyhlášeno 28. dubna 1951.[152] „Ustanovení“ vydalo nedávno zřízené ministerstvo národní bezpečnosti (MNB), které převzalo z působnosti ministerstva vnitra do své kompetence problematiku zajištění pohraničních oblastí.[153] Na základě tohoto ustanovení se v dvaceti osmi pohraničních okresech zřizovalo vedle již platného hraničního pásma nově také zakázané pásmo. Jednalo se o souvislý pás, jehož vnější hranice probíhala současně se státní hranicí. Vnitřní hranice pak byla podle charakteru oblasti a místních podmínek různě široká, většinou kolem dvou kilometrů od státní hranice. Nejzávažnější opatření v Ustanovení o pohraničním území obsahoval článek 4, kde se uvádělo: „v zakázaném pásmu nesmí nikdo bydlet ani do něho vstupovat, kromě orgánů Pohraniční stráže (PS), které tam konají službu.“[154]

Zřízení zakázaného pásma tak v praxi znamenalo nutnost přesídlit z tohoto území všechno místní obyvatelstvo a zamezit nadále do těchto míst přístup všem civilním občanům. Zřízení zakázaného pásma také upravovalo a ovlivňovalo výkon myslivosti a rybářství na tomto území.[155] Život v okolí státní hranice s Rakouskem a Bavorskem tak na skoro čtyřicet následujících let téměř utichl.

Přestože zakázané pásmo bylo vyhlášeno v Ustanovení o pohraničním území koncem dubna 1951, trvalo ještě několik měsíců, než se o tomto opatření dozvěděli samotní obyvatelé takto postižených oblastí. Praktická realizace vytýčení zakázaného pásma a příprava na přemístění zdejších obyvatel probíhala až v podzimních měsících téhož roku, neboť bylo nutné takové opatření organizačně

připravit. MNB vypracovalo zprávu o pohraničním území, které odeslalo 23. října 1951 na ÚV KSČ k rukám tajemníka Václava Davida. V tomto tajném materiálu se uvádí, že původní směrnice z dubna 1950 o hraničním pásmu již nevyhovují a je třeba zavést přísnější opatření. Zpráva také informuje o použití sovětských zkušeností a přímé účasti sovětských poradců na přípravě nových směrnic o pohraničním území. Poprvé se také objevuje údaj o počtu postiženého obyvatelstva, které bude nuceno kvůli novým opatřením opustit své domovy. Z nově ustanoveného zakázaného pásma se mělo přesídlit 800 rodin, přičemž spolehlivé rodiny se měly přesunout do hraničního pásma a nespolehlivé rodiny do vnitrozemí. Z širšího hraničního pásma, které nemělo být plošně vyklizeno se ve zprávě uvádí asi 700 rodin, které nedostanou povolení k pobytu a budou se muset vystěhovat.[156]

Další porada ve věci vytvoření nového hraničního a zakázaného pásma a nově též uzavřeného území Jáchymov a Horní Slavkov se uskutečnila na ministerstvu vnitř 29. října 1951. Porady se již účastnily zástupci bezpečnostních resortů (vnitř a MNB), ale také zástupci mnoha dalších ministerstev (dopravy, pracovních sil, školství). Na úvod porady seznámil náměstek MNB Jindřich Kotal přítomné se situací v pohraničí: „poslední vnitro- i zahraničně politické události ukazují stále jasněji, že toto území se stává střediskem nepřátelských zájmů a že do našich zemí jsou stále ve značnější míře vysíláni agenti, teroristé a diverzanti (...) musíme učinit všechna opatření, abychom naše hranice chránili před jakýmkoliv narušováním.“[157]

Porada se týkala zejména otázek hospodaření v zakázaném pásmu, povolení vstupu pro brigádníky a ochraně zdejších památek, diskutovala se ovšem také otázka přesídlení obyvatel. Náměstek ministra vnitř Spurný k tomu uvedl: „I to, co dnes nazýváme pásmem Z, z toho chtěla velká část lidí už dávno odejít a my jsme je tam zdržovali. Většina lidí bude proto toto opatření požadovat za vysvobození. Druhá část lidí – podryvná- nemůže si podmínky klást, musí být ráda, že s nimi tak zacházíme.“ Na námitky o nedostatku bytů pro nespolehlivé přesídlence, s nimiž se počítalo

především na nasazení do dolů na Ostravsku, Spurný uvedl: „Opatření musíme udělat i za cenu, že budou několik měsíců bydlet nouzově“.[158]

Dne 4. listopadu 1951 se záležitostí hraničního pásma a nově vzniklého zakázaného pásma zabývala porada na ÚV KSČ v Praze, která projednala organizaci a vytýčení zakázaných pásem a zavedení příslušného režimu v postižených oblastech.[159] Krátce poté bylo rovněž vydáno nové znění „Ustanovení o pohraničním území“, v němž byly dosavadní obecné směrnice konkretizovány. 13.

listopadu 1951 vydal ministr národní bezpečnosti Ladislav Kopřiva tajný rozkaz č. 29/1951, jímž byly vydány prováděcí předpisy k zákonu o ochraně státních hranic, kde je již obsažena směrnice pro přemístění obyvatelstva ze zakázaného pásma a nespolehlivého obyvatelstva z hraničního pásma (článek 40).[160]

Do zakázaného pásma bylo zahrnuto celkem 126 obcí a osad, nacházejících se v devatenácti českých a slovenských pohraničních okresech. Nejvíce obcí a osad se ocitlo v zakázaném pásmu v okresech Kaplice (30 vesnic), Dačice (11 vesnic), Horšovský Týn (11 vesnic) a Domažlice (10 vesnic).[161]

Naproti tomu v jihomoravských okresech Břeclav, Mikulov a Moravské Budějovice nebyla do zakázaného pásma zahrnuta žádná obec či osada (pouze část nezastavěných katastrů). Ostatně na historickém území Moravy byly do zakázaného pásma a k následné likvidaci určeny „pouze“ tři obce: Ječmeniště (okres Znojmo), Domanín a Maříž (obě v „moravské“ části okresu Dačice).[162]

Zdaleka ne všechny postižené vesnice byly osídlené. Jinde bylo usazeno jen několik málo rodin a jednotlivců. V některých obcích zahrnutých do zakázaného pásma však bylo osídlení naopak poměrně dobré a také zde byly v činnosti nejen místní samosprávy, ale rovněž školy, obchody, zemědělská družstva či veřejná a kulturní zařízení. K relativně nejlépe osídleným patřily vesnice v zakázaném pásmu na Třeboňsku, Jindřichohradecku a Dačicku. Naproti tomu nejméně zalidněné byly horské a podhorské oblasti, zejména na Šumavě (okresy Český Krumlov a Kaplice) nebo v Českém Lese (Domažlice, Tachov).[163]

Jaká panovala po vyhlášení zakázaného pásma nálada mezi obyvateli v postižených obcích a také v místní správě, lze dokumentovat z hlášení a situačních zpráv z pohraničních okresů. Jako příklad můžeme uvést situaci v okrese Jindřichův Hradec, kde byla do zakázaného pásma zahrnuta obec Mnich, osada Obora a také část obcí Smrčná a Peršlák. Z dobových hlášení se dozvídáme, že zdejší obyvatelé ani tamní lidová správa nebyli o chystaném zřízení zakázaného pásma vůbec informováni a značný rozruch tak vyvolala opatření, provedené ve dnech 11. – 15. listopadu 1951, kdy došlo k vytyčení zakázaného pásma a instalaci informačních tabulí o zákazu vstupu do této oblasti. Opatření vyvolala rozruch mezi místním obyvatelstvem a na ONV v Jindřichově Hradci docházely stížnosti, „že se něco v pohraničí PS útvarem provádí a že o ničem občané nevědí“. Rozruch nastal zejména v obci Mnich, která byla celá zahrnuta do zakázaného pásma, neklid byl patrný také v obci Smrčná, kde se roznesla zpráva, že část obce se musí vystěhovat, nikdo ale neví kam a co s nimi dál bude. Obec Peršlák měla v zakázaném pásmu dvanáct hektarů neposekaných luk a její občané se proto domáhali vstupu na tyto louky, jinak prý nebudou mít čím v zimě krmit dobytek.[164]

O přesídlení obyvatelstva v obou pohraničních pásmech bylo definitivně rozhodnuto v průběhu listopadu 1951, kdy začala státní moc v souvislosti se zřízením zakázaného pásma provádět konkrétní kroky. Nejprve bylo nutné přesídlovací akci teoreticky připravit. Na poradě 4. listopadu 1951 na stranickém sekretariátu KSČ, jíž se účastnili členové ÚV KSČ Gebauer a Kudrna a Jindřich Kutal z MNB, bylo domluveno zorganizovat osobní instruktáž v postižených pohraničních krajích. Instruktáží se měli z centrálních orgánů účastnit vždy po jednom pracovník aparátu ÚV KSČ, zástupce ministerstva vnitra a zástupce ministerstva národní bezpečnosti. V konkrétním kraji také vedoucí tajemník a předseda krajského výboru KSČ, předseda krajského národního výboru (KNV), krajští velitelé Veřejné bezpečnosti a Státní bezpečnosti a také příslušný velitel brigády PS. Při této instruktáži se měl projednat konkrétní způsob provedení celé akce a dohodnout politickou kampaň po stranické a lidosprávní linii.[165]

Dne 12. listopadu 1951 rozeslalo ministerstvo vnitra bezpečnostním referentům KNV v Bratislavě, Českých Budějovicích, Jihlavě, Karlových Varech a Plzni a také všem pohraničním ONV v těchto krajích směrnice o přemístění obyvatelstva ze zakázaného pásma a nespolehlivých osob z hraničního pásma.[166] Přesídlovací akce byla oficiálně zahájena dvěma instruktážními konferencemi pro bezpečnostní referenty příslušných krajských a okresních národních výborů. První instruktážní konference se uskutečnila 17. listopadu 1951 v Plzni pro kraje Českobudějovický, Karlovarský a Plzeňský. Druhá instruktáž proběhla o dva dny později 19. listopadu v Brně pro kraje Bratislavský, Brněnský a Jihlavský. Instruktáž prováděli zástupci MNB a náměstek ministra vnitra Josef Kočiš, který byl pověřen organizačním vedením přesídlovací akce.[167]

V diskuzích, které zaznívaly po skončení instruktáže, se ovšem znovu ukazovalo, jak málo byli funkcionáři pohraničních národních výborů dosud ve věci zakázaného pásma informováni. Bezpečnostní referenti mluvili také o neklidu mezi obyvatelstvem, hospodářských důsledcích a obavě z dalšího vylidnění pohraničí. Námitky a obavy krajských a okresních funkcionářů odrazil hlavní organizátor přesídlovací akce Josef Kočiš odkazem na sovětskou zkušenost: „Je to těžký úkol, ale v Sovětském svazu měli úkoly daleko těžší v těch nejtěžších dobách (...), sešli jsme se zde jako bolševici. Vzpomeňme jen, kolik zůstalo tehdy v Rusku soudruhů na místě, stále méně a méně a úkoly se (jim) zvětšovaly (...). My tu jsme všichni a před námi je úkol. To by bylo, abychom to neudělali. Je nás dost, jen chtít a mít tu bolševickou vůli, umět se poradit a vyřešit problémy, nedat se odradit neuvědomělostí, zaostalostí (...). Když to takto vezmeme za náš úkol, tak jej splníme.“[168]

Bezprostředně po instruktážních poradách již byla zahájena konkrétní opatření. Zvláštní důraz byl kladen na organizační zajištění přesídlovací akce. V každém pohraničním okrese byla zřízena přesídlovací komise, složená z předsedy ONV, bezpečnostního referenta ONV, okresního velitele národní bezpečnosti, zástupce okresní stranické organizace a místních orgánů z postižených obcí.

Úkolem těchto komisí bylo opatřit všechny nutné podklady pro rozhodnutí o národní spolehlivosti či nespolehlivosti všech osob nacházejících se v zakázaném a hraničním pásmu, vypracovat plán pro plynulé přesídlení, poskytnout přesídlencům veškerou pomoc při přestěhování, zvláště v případech vyhledání nového bydliště a zaměstnání, pokud si je přesídlenci sami nezajistili.

Důležitým úkolem také bylo přesvědčovat obyvatelstvo o nutnosti tohoto opatření. Zejména u obyvatel, kteří byli shledáni jako státně nespolehliví a museli se tudíž vystěhovat úplně z hraničního pásma, byl kladen důraz na přesvědčování takto postižených, aby se po nuceném přesídlení také v novém bydlišti „zapojili do velkých staveb socialismu, pro práci v zemědělství a v jiných důležitých odvětvích národního hospodářství“.[169] Přitom byla vyvíjena snaha tyto nespolehlivé osoby přestěhovat do takových oblastí státu, aby jejich spojení a svazky s hraničním pásmem byly zpřetrhány.

K určování nespolehlivosti obyvatel v hraničním pásmu neexistovala žádná přesně vymezená kritéria.

Bylo tedy plně v kompetenci přesídlovacích komisí na jednotlivých národních výborech, koho označí za nespolehlivého a vykázají jej mimo hraniční pásmo. Ve směrnících ministerstva vnitra bylo pouze konstatováno, že je třeba zabránit tomu, aby při určování spolehlivosti a nespolehlivosti obyvatel pohraničních území byla uplatňována jakákoliv osobní hlediska. Prověřování obyvatel podle směrnic „musí vycházet z objektivních a bezpečně zjištěných skutečností a musí mu být věnována největší péče“.[170]

Osoby, případně celé rodiny, které byly označeny jako nespolehlivé, se rekrutovaly převážně z řad funkcionářů předúnorových nebo ještě prvorepublikových nekomunistických politických stran a dalších politických a veřejných činitelů, dále z osob označovaných v dobové terminologii jako „buržoazie“ (střední soukromně hospodařící rolníci, živnostníci, pensionovaní důstojníci prvorepublikové armády a po roce 1948 propuštění státní úředníci). Kromě nich se museli z hraničního pásma stěhovat také

rodiny, které měly některého svého člena nelegálně za hranicemi nebo jiné příbuzné v cizině.

Vystěhovat se muselo také mnoho dělnických a rolnických rodin, u kterých bylo podezření (často

neprokázané), že jejich členové pomáhají dalším osobám přecházet hranice nebo sami nelegálně

přecházejí hranice za účelem pašeráctví. Jiní byli označeni za nespolehlivé, protože odmítali

vstoupit do zemědělského družstva, sabotovali veřejné schůze, poslouchali zahraniční rozhlas a

podobně. V mnoha případech se nucené vysídlení z hraničního pásma nevyhnulo ani rodinám ze

smíšených manželství a cizincům s trvalým pobytem v některé z pohraničních obcí.[171]

Určování státní nespolehlivosti obyvatelstva v hraničních pásmech bylo v mnohých okresech ponecháno

bezpečnostním orgánům, bez toho, aby se k této záležitosti mohli vyjádřit zástupci lidové správy.

Když pak místní funkcionáři v obcích měli uvědomovat „nespolehlivé osoby“ o nutnosti jejich

přesídlení, tak s tím mnohdy otáleli, neměli dostatek argumentů a někdy i odvahy otevřeně

„nespolehlivé“ osobě sdělit důvody, proč je v hraničním pásmu nežádoucí. V jiných případech zase

radily bezpečnostní orgány, aby „nespolehlivým“ osobám se nic nesdělovalo, protože by mohly utéci

přes hranice. V bratislavském kraji se dokonce uvažovalo provést přesídlovací akci jednorázově jako

„překvapení“, z důvodu, aby se mezi obyvatelstvem nešířila panika a nezvýšil se počet nelegálních

pokusů o překročení hranice.[172]

Samotný proces přemístění obyvatelstva ze zakázaného pásma a státně nespolehlivých osob

z hraničního pásma byl organizačně zajišťován bezpečnostními referáty ONV. Bezpečnostní referenti

si na okresní schůze sezvali funkcionáře národních výborů postižených obcí a zde je seznámili

s nařízením ministerstva vnitra. Místní funkcionáři, většinou předsedové národních výborů a předáci

stranických organizací následně měli za úkol připravit seznamy přemísťovaného obyvatelstva a

zjistit možnosti jednotlivých rodin ve věci stěhování a zajištění nového bydlení. Podle původních

seznamů pořízených v jednotlivých krajích mělo být z obou pásem přesídleno 951 rodin, z toho mělo

být 396 rodin z Karlovarského kraje, 98 rodin z Plzeňského kraje, 235 rodin z Českobudějovického kraje, 78 rodin z Jihlavského kraje, 91 rodin z Brněnského kraje a 53 rodin z Bratislavského kraje.[173]

Ve všech postižených obcích se uskutečnila veřejná schůze za účasti bezpečnostního referenta ONV, zástupců útvaru Pohraniční stráž, případně též zástupců Státních statků a Státních lesů, kde většina obyvatelstva z příhraničních oblastí pracovala. Bezpečnostní referent vysvětlil přítomným důvody přemístění a informoval je o možnostech finančního vyrovnání za zanechaný majetek a zaplacení nákladů na stěhování. Po skončení veřejné části schůze se projednávalo přemístění s každou rodinou nebo jednotlivcem zvlášť, přičemž přesídlenci se měli vyjádřit, kam se chtějí přestěhovat, byli-li nuceni z důvodů stěhování opustit své pracoviště, projednávala se možnost nového zaměstnání.

Většina přesídlenců, pokud se jednalo o „spolehlivé“ obyvatelstvo, se přesunula do nejbližších obcí v sousedství zakázaného pásma. Snížily se tak náklady na stěhování a většina přesídlenců si udržela své zaměstnání. Najít nové bydlení nebyl v takovém případě veliký problém. Neosídlených obytných budov a hospodářských usedlostí bylo v pohraničí relativně mnoho. Také přesídlovací komise podporovaly přesun státně spolehlivého obyvatelstva ze zakázaného pásma do širšího hraničního pásma nebo do dalších pohraničních území, aby nebyl narušen chod hospodářství v těchto oblastech. Přesto část rodin, vystěhovaných ze zakázaného pásma, odešla do vnitrozemí. Podle úřední zprávy zůstalo v pohraničí zhruba 75% takto vystěhovaných obyvatel.[174]

Právě skutečnost, že část vystěhovaných využila přesídlovací akce k návratu z pohraničí zpátky do vnitrozemí, se setkala s kritikou nejvyšších vládních míst. Stížnost na tento postup se objevila také ve stanovisku úřadu předsednictva vlády, kde se uvádí: „Přestěhovací akce dovoluje, aby se přesídlenci stěhovali též do vnitrozemí, čehož se bude jistě značně využívat. To je však v rozporu s akcí, kterou ministerstvo vnitra připravuje a která má zajistit posilování pohraničí před

vysídlováním. I s přihlédnutím k tomu, že akce přesídlení je již v běhu od listopadu m. r. a má se skončit do 1. května t. r., měla by být možnost přesídlení do vnitrozemí odvolána".[175]

Zatímco u většiny přesídlenců měly státní orgány zájem, aby zůstali v pohraničí, obyvatelstvo, které bylo označeno za „nespolehlivé“, bylo vystěhováno ve většině případů mimo pohraniční okresy do vnitrozemí. Například většina „nespolehlivých rodin“ z okresu Mikulov byla přesídlena do okresů Hranice, Moravská Třebová, Přerov, Uherský Brod, Valašské Klobouky nebo Vyškov.[176] Naproti tomu několik desítek „nespolehlivých dělnických“ rodin v karlovarském kraji, bylo ponecháno v pohraničních okresech z důvodů národohospodářských, pouze se přesunuly z nejtěsnější blízkosti hranic.[177] Zcela specifickým případem bylo přesídlení čtyř starších žen (vdov) ze zakázaného pásma v okrese Znojmo do Rakouska, kde měly příbuzné.[178]

Zajištění nového bydlení a náklady na stěhování řešil příslušný ONV v místě, kam se tyto přesídlenci odstěhovali. Část občanů ovšem byla vystěhována proti své vůli do jiných málo osídlených pohraničních okresů, často velmi vzdálených od místa dřívějšího bydliště. Někteří přesídlenci se proti tomuto kroku vzbouřili. Deset rodin z okresu Dačice, jež měly být vystěhovány do okresu Podbořany v Karlovarském kraji, dokonce vyslaly do Prahy na ministerstvo zemědělství vlastní deputaci, kde se vyjadřovali o omezování občanské svobody.[179] Naproti tomu zhruba 60% přesídlenců si obstaralo nový byt či dům vlastní iniciativou bez přičinění národního výboru.[180] Některé rodiny se z hraničního pásma přestěhovaly ke svým známým a příbuzným, jiné se vrátily do vnitrozemí, odkud přišly po válce osídlit pohraničí. Zajišťování bytu pro přesídlence ze strany národních výborů ovšem provázely problémy. Přesídlenci často poukazovali na horší kvalitu nově přidělených bytů. Navíc se jednalo ve většině případů o jednopokojové byty, což u přesídlenců z rodinných domků a zemědělských usedlostí vyvolávalo nelibost. Zpráva o přesídlovací akci z brněnského kraje uvádí, že „byty, ač byly mnohé slušné a vhodné, přesídlenci zásadně odmítali, stále měli nějaké výmluvy, jen aby celou věc zdržovali.“[181]

S přesuny obyvatelstva z obou pohraničních pásem bylo na základě výnosu ministerstva vnitra započato na konci listopadu 1951. Nejprve se mělo vysídlit nespolehlivé obyvatelstvo ze širšího hraničního pásma a následně se mělo začít s přesuny obyvatel ze zakázaného pásma. Termín ukončení přesídlovací akce byl určen na 30. duben 1952. V některých okresech, (Dačice, Znojmo) však probíhalo přesídlování obyvatelstva v jednotlivých pohraničních zónách v obráceném pořadí, což bylo centrálními orgány vícekrát kritizováno. V některých okresech přistoupily k přesídlovací akci razantně a již v prvních týdnech po vyhlášení akce hlásily první přestěhované rodiny. K takto aktivním okresům patřily Aš, Domažlice nebo Dačice.[182] Většina okresů však s přesídlením otálela a celou akci z různých důvodů oddalovala.

Značnou nervozitu u odpovědných činitelů na ministerstvu vnitra vyvolávalo také odkládání samotného přesunu obyvatelstva v některých krajích na závěrečné měsíce přesídlovací akce, tedy na březen a duben 1952. A tak zatímco v Jihlavském kraji zvládly přesídlení obyvatel z obou pohraničních pásem do konce roku 1951, v sousedním Českobudějovickém kraji začaly první přesuny tamních obyvatel až na začátku března následujícího roku. Okresní přesídlovací komise v tomto případě většinou argumentovaly čekáním na lepší klimatické podmínky v jarních měsících. Ostatně načasování přesídlovací akce na období od listopadu do konce dubna, tedy převážně v zimních měsících, způsobovalo organizátorům obrovské problémy při stěhování, neboť většina pohraničního území se nacházela v hornatých oblastech, které byly v zimě většinou zapadané sněhem. Tento termín byl nešetrný a necitlivý vůči postiženým obyvatelům, neboť se přesídlování mělo provádět v době adventu a vánočních svátků.

Samotná přesídlovací akce však nakonec proběhla, alespoň podle úředních hlášení a situačních zpráv, na většině míst bez větších a závažnějších komplikací. V karlovarském kraji byli vysláni do postižených míst také němečtí referenti z krajské odborové rady, aby pomáhali přesvědčit zdejší

obyvatele německé národnosti.[183] Větší odpor byl zaznamenán v
Českokobudějovickém kraji, zvláště v
obci Rapšach v Třeboňském okrese, kde se mělo přesídlit šestnáct
nespolehlivých rodin. Jak uvádí
situační zpráva z 31. března 1952: „odpírají tyto rodiny se přestěhovat,
členové komise byli již
tříkrát u těchto rodin, zdůvodňovali jim, proč nemohou v těsné blízkosti
hranic bydlet, avšak tito
majitelé starousedlických domků, většinou samot, počínají si arogantně,
odmítají přesídlení, pokud
nebude celý Rapšach vystěhován /celkem je tam 1200 obyvatel/. Zdá se,
že jde o organizovaný
odpor...“.[184] Problémy s přesídlení se objevily také v okrese Jindřichův
Hradec, kde bylo
zjištěno místními orgány mnoho nespolehlivých rodin, pracujících zejména v
zemědělství.

Dalším „problematickým“ místem, kde se občané postavili proti přesídlení,
byla obec Hraničná
v okrese Kraslice. Na místní veřejné schůzi konané 11. prosince 1951 se
většina tamních obyvatel
vyjádřila nesouhlasně s zařazením jejich obce do zakázaného pásma a
následným přesídlením. Zároveň
zde bylo usneseno vyslat delegaci zástupců obce k předsedovi vlády
Antonínu Zápotockému, kterou
tvořili předseda místního národního výboru, předseda místní organizace
KSC, předseda místního
sdružení Svazu československo-sovětského přátelství a také zástupce
místní německé komunity. Tato
čtyřčlenná delegace se pak skutečně vypravila 8. ledna 1952 do Prahy na
úřad předsednictva vlády,
kde byli přijati nezjištěným úředníkem, který vyslechl jejich požadavky a
slíbil, že o nich bude
informovat předsedu vlády Zápotockého. Své požadavky zástupci této
krušnohorské obce zdůvodnili
následovně: „Hraničná je vzornou obcí karlovarského kraje. V poslední době
vyhrála soutěž o
nejvzorněji vypracovaný rozpočet na rok 1952. Za rok 1951 odpracovali
občané obce 7000 hodin na
dobrovolných brigádách. 82 občanů je členy československo-sovětského
přátelství.“ Zástupci obce na
úřadě předsednictva vlády také namítali, že jejich obec leží v blízkosti
hranic se spřátelenou NDR,
zatímco řada jiných pohraničních obcí ležících na hranicích se západním
Německem zůstane
nedotčena.[185]

Jaký byl konkrétní výsledek jednání deputace, není doloženo. Ve zprávě bezpečnostního referenta KNV v Karlových Varech, do jehož působnosti obec spadá, z 12. ledna 1952 je konstatováno, že zástupcům obce bylo na místě sděleno, že stěhování má v jejich případě čas do podzimu a že o tom, jestli bude Hraničná zařazena do seznamu obcí v zakázaném pásmu, se bude ještě rozhodovat na předsednictvu vlády. Podle tohoto sdělení měl se zástupci Hraničné jednat údajně první tajemník předsedy vlády, což však sekretariát Úřadu předsednictva vlády popřel s tím, že úředníka, jenž měl s deputanty jednat, se nepodařilo vypátrat. Úřad předsednictva vlády však důrazně popřel, že by jejich zaměstnanec měl zástupcům obce Hraničná slíbit odklad jejich přesídlení. Naději obyvatel Hraničné na pozastavení jejich přesídlení pak definitivně vzalo ministerstvo národní bezpečnosti, které ve svém dopise Úřadu předsednictvu vlády vysvětlilo nutnost zařadit tuto obec do zakázaného pásma a odmítlo jakýkoliv odklad přesídlení jejích obyvatel.[186]

Značné těžkosti s přesídlovací akcí byly hlášeny také z mikulovského okresu. Zde se několik rodin postavilo proti rozhodnutí o vystěhování. V obci Nový Přerov byl 4. dubna 1952 exemplárně zatčen „nespolehlivý“ místní občan, což vyvolalo strach a zlomilo odpor ostatních, kteří se posléze již bez větších problémů z hraničního pásma vystěhovali. Jedna žena se ovšem před nuceným vystěhováním ze svého domu v Novém Přerově rozhodla v zoufalém protestu poničit zařízení svého domu tím, že vytrhávala z podlahy parkety.[187] Pokud se proti přesídlovací akci někde projevil otevřený odpor obyvatelstva a dotyční odmítali opustit své bydliště, následovalo exekuční vystěhování. Exekuční výměry byly schváleny a připraveny MNB a podléhaly schválení krajské přesídlovací komise. V souvislosti s přesídlovací akcí v pohraničních pásmech bylo zaznamenáno šest případů exekučních vystěhování, z toho pět jich proběhlo právě v nejvíce problematické obci Rapšach.[188] Jeden případ exekučního vystěhování proběhl v bratislavském kraji, kde se odmítala přesídlit z obce v hraničním pásmu rodina vojenského zběha, u kterého bylo podezření, že uprchnul za hranice do Rakouska.[189]

Také na Slovensku probíhala přesídlovací akce a to od poloviny března 1952. Během měsíce bylo ze slovenského zakázaného pásma přemístěno 24 rodin z obce Jarovce (okres Bratislava-okolí) a šest rodin z Petržalky (Bratislava – město). Dvě rodiny byly označeny za státně nespolehlivé a musely se vystěhovat do vnitrozemí. Ze širšího hraničního pásma bylo na slovenském území vystěhováno 109 rodin z obou bratislavských okresů a z obcí Suchorad a Záhorská Ves v okrese Malacky. Ve zprávě pověřence vnitřní Jozefa Lietavce, zaslané ministru vnitřní Noskovi je uvedeno, že většina přesídlenců z hraničního pásma na Slovensku patří mezi „venkovské boháče, živnostníky-šmelináře a rolníky-notorické pašeráky“, kteří soustavně překračují hranice do Rakouska tam a zpět.[190]

Největší přesun obyvatel z pohraničního pásma proběhl ve většině postižených krajů až poslední možný měsíc této přesídlovací akce v dubnu 1952, jak ukazuje následující tabulka:[191]

Kraj

Počet přesídlených rodin do

29. 3. 1952

Přesídleno z celkového počtu (v %)

Počet přesídlených rodin do

22 .4. 1952

Přesídleno z

celkového počtu

(v%)

Karlovy Vary

108

25 %

237

54 %

Plzeň

73

44 %

149

90 %

Čes. Budějovice

54

21 %

139

55 %

Jihlava

103

75 %

125

91 %

Brno

59

48 %

121

98 %

Bratislava

109

78 %

Mocenským složkám se nakonec podařilo naplánovanou přesídlovací akci splnit a do stanoveného termínu 30. dubna 1952 vystěhovat všechno obyvatelstvo ze zakázaného pásma a velkou část „nespolehlivého“ obyvatelstva z hraničního pásma. Zatímco v krajích Bratislava, Brno, Plzeň a Jihlava bylo přemístění obyvatel z obou pásem ukončeno s předstihem, v krajích České Budějovice a Karlovy Vary se přesídlovací akce protáhla až do konce dubna, kdy byl stanoven nejzažší termín. Jak uvádí zpráva o přesídlovací akci, která průběžně informovala stranické vedení KSČ, k 25. dubnu 1952, tedy pouhých šest dní před stanoveným ukončením přesídlovací akce, zbývalo v českobudějovickém kraji ještě přemístit 105 rodin, z toho 27 rodin ze zakázaného pásma a 78 rodin z hraničního pásma. Ve zprávě se uvádí: „Akce neprobíhá úspěšně proto, že nebyla řádně organizována. Okresní komise prováděly prověřování občanstva většinou jen bezpečnostními orgány, které bylo někdy jednotné a proto se musely některé případy doprovázet, což akci zdržovalo. (...) Také velkým nedostatkem bylo, že krajská komise málo pomáhala okresům a zvláště se nezaměřila na ty okresy, které pomoc nejvíce potřebovaly.“[192]

Podobná situace byla také v Karlovarském kraji. Zde zbývalo po 25. dubnu 1952 přesídlit ještě dokonce 191 rodin, z toho 49 rodin ze zakázaného pásma a 142 rodin z hraničního pásma. Znovu byla kritizována práce místní krajské přesídlovací komise. Karlovarský kraj se navíc potýkal s problémem přemístění postižených osob pracujících v průmyslových závodech a zejména pak v Jáchymovských dolech. Jak uvádí zpráva: „akci zdržovaly závody, které se stavěly za navrhované a sami navrhované se nechtějí dobrovolně stěhovat, zvláště Němci, kteří čekají na nucený odsun.“[193] Zdejší kraj měl také velké problémy s umístěním přesídlenců, pro které byly k dispozici jen dva vnitrozemské okresy Podbořany a Toužim.

V úředních podkladech ministerstva vnitra a také na většině dokumentů krajských a okresních národních výborů se v souvislosti s počtem vystěhovaných obyvatel neobjevují souhrnná a celková čísla takto přesídlených osob, ale počítaly se přesídlené rodiny, přesněji řečeno vystěhované domácnosti v postižených obcích. Jedinou výjimkou je jihlavský kraj, kde se podařilo zjistit přesný počet jednotlivých přesídlených obyvatel. Na základě těchto údajů můžeme přibližně určit celkový počet vysídlenců ze zakázaného a hraničního pásma během přesídlovací akce od listopadu 1951 do konce dubna 1952. Rozsah těchto opatření, včetně počtu přesídlených rodin v jednotlivých krajích je uveden v následující tabulce:[194]

kraj	Počet přesídlených rodin ze ZP	Počet přesídlených rodin z HP	Celkem
Karlovy Vary	164	272	436
Plzeň	73	93	166
České Budějovice	80	172	252

Jihlava

79

59

138

Brno

22

101

123

Bratislava

30

109

139

Celkem

448

806

1254

Celkově postihla přesídlovací akce z obou pohraničních pásem 1254 rodin (domácností), což představovalo zhruba 4000-4500 osob. Nejvíce byl postižen Karlovarský kraj (436 rodin, cca. 1400-1600 osob) a Českobudějovický kraj (252 rodin, cca. 750-900 osob). Nejmenší rozsah mělo vysídlení v brněnském kraji, odkud se muselo vystěhovat 123 rodin (cca. 300-350 osob).[195]

Důležitým opatřením bylo také majetkové a finanční vyrovnání s přesídlenci za jejich majetek zanechaný v pohraničním pásmu a také poskytnutí finančních náhrad za stěhovací výlohy a na případnou úpravu nových bydlíšť. Tyto záležitosti byly již obsaženy ve směrnících ministerstva

vnitra o přesídlení z 12. listopadu 1951, kde bylo ustanoveno, že
přesídlujícím osobám uhradí stát
stěhovací náklady a poskytne paušální příspěvek na úpravu nového bytu.
Tyto náklady měly být
hrazeny z prostředků ministerstva vnitra. Před samotným stěhováním bylo
také provedeno ocenění
nemovitosti a dalšího na místě zanechaného movitého majetku za účelem
poskytnutí přiměřené
náhrady.[196] Dalším opatřením bylo zajištění a ocenění veškerého
nemovitého majetku, který
přesídlenci v pohraničním území zanechali.[197]

K majetko-právnímu vypořádání vydalo ministerstvo vnitra 31. března 1952
v dohodě s dalšími
ministerstvy upřesňující směrnice „Odškodnění za majetek zanechaný
přesídlenci při přemístění
obyvatelstva ze zakázaného pásma a nespolehlivých osob z hraničního
pásma“.[198] Majetek zanechaný
v hraničním pásmu se nezestátňoval a přesídlenci si jej mohli ponechat ve
svém vlastnictví, avšak u
majetku v zakázaném pásmu jej nemohli využívat. Pokud se jednalo o
nekonfiskovaný (tedy
starousedlický) majetek, mohl jej přesídlenec pronajmout pouze místnímu
útvary PS nebo ČSA.
V případě, že by o tento majetek projevila PS nebo ČSA zájem, ale jejich
přesídlený majitel odepřel
pronájem nebo nebylo možné s ním uzavřít dohodu o náhradě za užívání,
mohl příslušný ONV, do jehož
působnosti případ spadal rozhodnout o vyvlastnění majetku ve prospěch
státu, tedy v tomto případě
PS nebo armády. Většina přesídlenců ze zakázaného pásma proto raději
využila možnosti podstoupit
svůj majetek v pohraničním pásmu státu za náhradu. Naproti tomu velká
část přesídlenců ze
širšího hraničního pásma si majetek ponechávala ve svém vlastnictví,
jelikož jej však nemohla
využívat, často jej pronajímala jiným rodinám.[199]

Pokud přesídlenci majetek podstoupili státu, poskytovala se těmto osobám
náhrada. Stejně předpisy
platily pro majetek novoosídlenců, tedy bývalé německé konfiskáty, tak i
pro majetek starousedlíků.
Pro samotné odškodnění platila zásada, že se dávala přednost náhradě „in
natura“ před peněžním
odškodněním. Přesídlenec tak obdržel od státu nemovitost, většinou
rodinné domky nebo byty –
konfiskáty, které byly ve správě městských či místních národních výborů, a
případně též pozemky

v přibližné hodnotě majetku, který byl vyvlastněn v pohraničním pásmu.
Nárok na náhradu měly také
osoby a rodiny prohlášené jako nespolehlivé, ovšem s poukazem, „pokud to
neodporuje zásadám o
vytlačování kapitalistických živlů“.[200] Případné peněžní náhrady jako
například finanční
dorovnání za nově nabytý majetek, jehož hodnota byla nižší než u
vyvlastněného majetku, byly
vypláceny ze získaných prostředků již neexistujících institucí Národního
pozemkového fondu, pokud
se jednalo o zemědělský majetek a Fondu národní obnovy u
nezemědělského majetku.[201]

Přesídlovací akce si vyžádala značné finanční náklady. Stát hradil režii a
náklady na přesídlení,
jako byly dopravné a příspěvky na úpravu nových domů a bytů jednotlivým
rodinám ve výši do 5000
Kčs. Celková suma na náklady na přesídlení obyvatelstva, na nejnnutnější
opravy nově přidělených
domů a na peněžité podpory přesídlenců za rok 1952 činila 33 500 000
Kčs. Finanční prostředky
poskytovalo ministerstvo vnitra jednotlivým ONV, které měly na základě
situace v okrese zažádat o
poskytnutí potřebného úvěru. K tomuto účelu sloužilo konto „K 08-10-
280/Likvidace osidlovací
politiky“, které bylo tvořeno dvěma účty. První účet měl pokrýt náklady na
dopravu přesídlenců,
druhý účet vyplácel peněžité podpory a jiné sociální výpomoci, které
sloužily převážně na úpravu
nových bytů pro přesídlence.[202] Zemědělská a lesní půda v zakázaném
pásmu, přešla do vlastnictví
Státních statků nebo Státních lesů. V ojedinělých případech byly pozemky
ponechány v soukromém
vlastnictví samostatně hospodařících rolníků, avšak musely jimi být
prověřené a spolehlivé osoby
(většinou pomocníci PS), některé zemědělské pozemky následně také
obhospodařovaly místní útvary PS.

Přesídlením obyvatelstva ze zakázaného pásma a části „nespolehlivých“
osob z hraničního pásma,
provedeného mezi listopadem 1951 a koncem dubna 1952, byla uzavřena
jedna z mnoha etap
vysídlovacích procesů v československém pohraničí. V nedobrovolném
vysídlování a přemísťování
nepohodlných občanů z hraničního pásma se ovšem pokračovalo také v
následujících obdobích, neboť
ještě před skončením přesídlovací akce se objevovaly názory a požadavky
na další provedení přesunu

„nespolehlivých“ občanů z pohraničí a to z oblastí, které se nacházely v blízkosti hraničního pásma a nebyly tak v dosahu uskutečněných opatření.[203]

4. 1. 2. Demolice vysídlených vesnic v zakázaném pásmu

Následkem přesídlení obyvatel na jaře 1952 zůstaly obce a osady v zakázaném pásmu opuštěné a tím přestaly fakticky existovat. Úřední agenda a obecní majetek byly předány příslušnému okresnímu úřadu a katastrální území se připojila k okolním obcím. Mocenské orgány však musely brzy začít řešit problém opuštěných nemovitostí, které navíc rychle chátraly a měnily se v ruiny. Přítomnost opuštěných objektů navíc znesnadňovala kontrolní a strážní službu pohraničnickům. Sítila především obava, aby vysídlené objekty nesloužily za úkryt osobám snažícím se dostat za hranice.

Záležitostí zbourání budov v zakázaném pásmu se zabývala porada na ministerstvu vnitra 11. ledna 1952. Podnět k jejímu svolání dal dopis předsedy KNV v Jihlavě odeslaný na ministerstvo vnitra 28. prosince 1951. Přítomní zástupci ministerstev vnitra, národní bezpečnosti a národní obrany spolu se zástupcem Pohraniční stráže dospěli k závěru, aby veškeré stavební objekty v zakázaném pásmu, pokud o ně neprojeví zájem PS a ČSA, byly zbourány a staveniště srovnána s povrchem. Další porady na ministerstvu vnitra 25. ledna 1952 se účastnili také zástupci ministerstva financí, pracovních sil, zemědělství, lesů a dřevařského průmyslu, dopravy, Státního památkového ústavu a pověřenectva vnitra.[204] Problematikou odstraňování budov se zabývaly ovšem také orgány na krajské a okresní úrovni. Za pozornost stojí nerealizovatelný návrh úředníků ONV v Dačicích přednesený na schůzi krajské komise pro přesídlení v Jihlavě 28. února 1952, ve kterém navrhovali, aby opuštěné nemovitosti v zakázaném pásmu byly zlikvidovány armádou v rámci vojenského cvičení.[205]

Problematikou nevyužívaných a opuštěných objektů v pohraničí se ovšem zabývaly také nejvyšší

stranické orgány. 2. dubna 1952 vydalo předsednictvo ÚV KSČ usnesení, ve kterém bylo uloženo ministerstvu vnitra zajistit v zakázaném pásmu zbourání a odstranění všech budov a zařízení, pokud nebudou převzaty pro účely ministerstva vnitra nebo ministerstva národní obrany.[206] 28. dubna 1952 se sešla na ministerstvu vnitra porada, aby projednala postup pro plánovanou demoliční akci v zakázaném pásmu. Porady se účastnili zástupci ministerstev národní bezpečnosti, národní obrany, financí, zemědělství, stavebního průmyslu, lesů a dřevařského průmyslu, dopravy a vnitra, ze Slovenska pověřenec vnitra a zástupce ÚV KSČ. Poradu řídil přednosta druhého odboru MV Josef Kočiš, který také přítomným sdělil, že bylo politicky rozhodnuto, aby opuštěné objekty v zakázaném pásmu, pokud si je nevyhradí PS a ČSA pro své potřeby, byly zbourány. Objekty, které nebyly národním majetkem nebo nebyly převedeny do vlastnictví státu podle směrnic ministerstva vnitra o odškodnění za majetek zanechaný přesídlenci v ZP, měly být vyvlastněny. Bylo též navrženo, aby zbourání a odstranění budov a zařízení v ZP zajistily krajské a okresní národní výbory.

K plošnému zbourání všech budov a zařízení v zakázaném pásmu se vyjádřilo také předsednictvo vlády, které vyslovilo obavu, aby odstraněním veškerých staveb na tomto území nedošlo také ke zničení některých důležitých průmyslových staveb, a navrhovalo, aby do příslušné směrnice bylo zakomponováno ustanovení, že k odstranění budov a zařízení klíčového oboru průmyslu se přikročí pouze v dohodě se zúčastněným ministerstvem. Jako příklad se uváděla funkční těžební šachta „Helena“ v Tisové v okrese Kraslice, jež se nacházela právě v zakázaném pásmu.[207]

Zatímco KNV měly demoliční akci řídit, ONV připadlo vlastní provedení demoličních prací. Ministerstvo vnitra mělo také zajistit potřebný úvěr pro jednotlivé ONV. Částku si národní výbory stanovily samy na základě místní situace. Bylo také dohodnuto, aby se bourání provádělo podle časového a místního plánu, vypracovaného v dohodě s místním velitelstvím PS, tak aby se demoliční práce v každé jednotlivé obci prováděly společně a aby celá akce byla skončena ještě do konce roku

1952. Po jejím skončení měly příslušné KNV zajistit vymazání zbouraných objektů z veřejných knih.

Zástupce PS npor. Just odhadoval celkový počet objektů určených k demolici v zakázaném pásmu na 2800.[208] Ve zprávě předsednictva ÚV KSČ z 22. března 1952 se uvádí počet 2000 budov v zakázaném pásmu, které je třeba zbourat. Přitom zpráva kalkuluje také s možnými náklady demoliční akce, které jí vycházely na 30 000 Kčs na jednu demolici. Na základě tohoto odhadu jsou tak poprvé vyčísleny možné náklady celé demoliční akce, jejichž výše byla vyčíslena na 60 000 000 Kčs. Snížit tyto vysoké náklady měl odprodej bouraček JZD, ČSSS, komunálním podnikům, národním výborům nebo soukromníkům. Zpráva tak odhadovala snížení nákladů na demolice v zakázaném pásmu až o dvě třetiny.[209]

Nejdůležitějším úkolem meziresortní porady bylo projednání finančního zajištění akce, technické provedení a zužitkování získaného materiálu. Bylo také rozhodnuto, že se odstraní všechny budovy a zařízení s výjimkou těch, které si ponechají pro svou potřebu Pohraniční stráž a československá armáda. Oba orgány proto měly příslušným ONV dodat urychleně seznamy těchto objektů. Zvláštní opatření se mělo týkat také památek. Zbourání kostelů se mělo projednávat se Státním úřadem pro věci církevní. Národní výbory také provedou ocenění bouraček podle druhu a množství získaného materiálu a vhodným způsobem také zveřejní rozprodej bouraček. Při prodeji měli dostat přednost zájemci ze socialistického sektoru, ze soukromých zájemců pak bývalí vlastníci nemovitostí. Prodej měl být znovu vázán podmínkou, že nabyvatelé provedou zbourání a odvoz materiálu vlastními prostředky ve stanovené lhůtě a že staveniště srovnají s okolím. Všechny osoby, které v souvislosti s touto akcí budou vstupovat do ZP si navíc budou muset opatřit individuální propustku do zakázaného pásma.

K provedení tohoto úkolu vydal ministr vnitra 16. srpna 1952 pro příslušné krajské a okresní národní výbory Směrnice pro zbourání budov a zařízení v zakázaném pásmu. Směrnice řešily vedle všeobecných ustanovení, převedení vybraných budov a zařízení do správy PS a ČSA a způsob převodu

ostatního majetku ze zakázaného pásma do rukou pohraničních ONV a následné způsoby provedení odstranění těchto budov. Demolice se měly provádět postupně tak, aby veškeré práce probíhaly vždy jenom v jedné obci nebo osadě. Postupné bourání postižených vesnic bylo naplánováno zejména kvůli lepšímu zajištění a hlídání ze strany PS, jejíž příslušníci demoliční akci asistovali a na její aktéry dohlíželi. Z bezpečnostních důvodů se provádění bouracích a odstraňovacích prací mělo provádět pouze od svítání do setmění. Časový plán demoliční akce v zakázaném pásmu počítal s prodloužením termínu dokončení těchto prací do konce roku 1953.[210]

Zvláštní ustanovení se týkalo církevních památek a jejich zařízení, jakož i dalších historických památek. K demolicím církevních objektů v zakázaném pásmu vydal 11. září 1952 Státní úřad pro věci církevní zvláštní pokyn, určený církevním referátům příslušných KNV, ve kterém konkretizoval příslušná ustanovení „k církvím a náboženským společnostem“ ze směrnice ministerstva vnitra ze 16.

srpna téhož roku. Veškeré církevní stavby v zakázaném pásmu byly převedeny na stát a posléze se měly, pokud o ně neprojeví zájem PS nebo armáda, zbourat. Pohraniční ONV měly po dohodě s místní konzistoremi nebo příslušným farním úřadem zařídit převoz varhan, zvonů a všeho bohoslužebného zařízení na bezpečné místo tak, aby neutrpěly žádnou škodu. ONV mělo za úkol učinit taková opatření s příslušným velitelstvím PS, aby byl umožněn do kostelů přístup mistrům varhanářům za účelem rozebrání varhan. Další kulturně a historicky cenné památky měly být převezeny na místo určené KNV. Zvláštní osud potkal v prostoru zakázaného pásma hřbitovy. Samotná pohřebiště se nelikvidovala, jelikož se však nacházela v zakázaném pásmu, nesmělo se zde již více pohřbívat.

Pomníky, hrobky a náhrobní kameny si mohli pozůstalí přenést mimo zakázané pásmo a směrnice dokonce povolovala exhumace nebožtíků a jejich převoz na jiný hřbitov, ovšem za splnění zvláštních podmínek.[211]

Samotné demoliční akce se na většině okresů rozběhly po provedení přesídlení zdejších obyvatel na jaře 1953. Samotný způsob demolice opuštěných objektů byl prováděn několika způsoby. Objekty určené

ke zbourání byly zdarma nabídnuty podnikům v socialistickém sektoru (zejména JZD, ČSSS, ČSSL), aby demolice provedly vlastním nákladem a získaný stavební materiál využily pro své účely. Později byly bouračky přidělovány také soukromým zájemcům, kteří obdrželi stavební povolení a mohli získaný materiál upotřebit pro vlastní potřebu, především stavbu vlastních rodinných domů. Podmínkou zůstávalo v obou případech úplné odstranění objektů a úprava zbořeniště do úrovně okolního terénu.

Ostatní objekty určené ke zbourání, o které nebyl zájem ani ze strany podniků socialistického sektoru ani ze strany soukromých zájemců, byly podle předchozí dohody zadány ke zbourání na náklady státu a to buď brigádníkům nebo stavebním podnikům. Pokud se jednalo o soukromé brigádníky, byla s nimi sepsána smlouva o dílo, která jim nárokovala finanční odměnu za provedenou práci. Podmínkou bylo vedle úplného odstranění demolovaných objektů a úpravy zbořeniště do úrovně okolního terénu, také odevzdání upotřebitelného stavebního materiálu na příslušný MNV. Podobně jako v předchozích demoličních akcích bývala praxe často taková, že soukromníci využili provádění demolic k získání stavebního materiálu pro vlastní potřebu a zbytek bouračky nechali stát. Státní stavební podniky, které prováděly demoliční práci (jednalo se především o národní podnik Zemstav Praha), mohly využít k provedení těchto úkolů těžkou techniku, přesto také jejich výsledky nebyly vždy zcela uspokojující.[212]

Velkým problémem demoliční akce bylo nedodržení dohodnutých termínů. Naplánovaný časový harmonogram se nikdy nepodařilo kvůli řadě problémů splnit. Jako značně optimistický a prakticky nereálný se ukázal původně dohodnutý termín, ukončit demoliční akci v zakázaném pásmu do konce roku 1953. Na mnoha místech totiž do tohoto termínu samotné práce ještě ani nezačaly. Také tam, kde se podařilo demoliční práce zahájit, docházelo k průtahům. Kvůli vleklým majetkoprávním vypořádáním se mohly demoliční práce na některých místech naplno rozběhnout teprve v letech následujících. Likvidované objekty byly navíc odstraňovány pomalu a také řada bouraček, vykazovaných jako zlikvidovaných, nebyla ve skutečnosti zcela odstraněna.

Demoliční práce si vyžádaly také nemalé náklady. Do konce roku 1956 bylo v zakázaném pásmu odstraněno zhruba 2800 předpokládaných objektů v celkovém nákladu přes 17 milionů Kčs.[213] ONV také mnohdy požadovaly mnohem vyšší částky, než jaké jim bylo ministerstvo vnitra schopno poskytnout. Úvěry na krytí nákladů spojených se zbouráním a odstraňováním budov a zařízení v zakázaném pásmu poskytovalo ministerstvo vnitra na depozitní účty příslušných ONV, prostřednictvím krajských poboček Státní banky československé, ze speciálně zřízeného účtu K 10-10-2340/3762 („Zvl. Přesídlovací akce“). Vyúčtování nákladů hrazených z těchto prostředků měly národní výbory předkládat hlavní účtárně MV vždy po uplynutí každého měsíce. Stejně tak měly ONV za povinnost každý měsíc odvádět výtěžky z prodeje získaného materiálu na příjmový účet ministerstva vnitra.[214]

Náklady na demoliční práce se v jednotlivých okresech značně lišily, stejně jako se měnily vyúčtované částky v průběhu let. Pro bližší představu jsou v tabulce vybrány náklady na demoliční akci ve vybraných okresech, jejichž území zasahovalo do zakázaného pásma:[215]

Částky vynaložené na demoliční práce (v Kčs)

Okres

1954

1955

1956

1957

Aš

-

40 000

10 000

100 000

Český Krumlov

-

880 000

225 000

300 000

Cheb

-

50 000

125 000

260 000

Jindřichův Hradec

-

460 000

125 000

225 000

Kaplice

100 000

1 250 000

2 020 000

1 000 000

Prachatice

100 000

345 000

15 000
250 000
Trhové Sviny
30 000
363 000
-
180 000
Vimperk
-
450 000
200 000
400 000
Znojmo
70 000
90 000
-
50 000

Ministerstvo vnitra také několikrát posunulo konečný termín pro dokončení demoličních prací v zakázaném pásmu. Definitivní ukončení těchto prací bylo nakonec stanoveno do poloviny roku 1957.[216] Brzy se ovšem ukázalo, že ani poté nedošlo k úplnému odstranění všech objektů v zakázaném pásmu. Řada místních a okresních národních výborů totiž vykazovala daleko menší čísla o počtu neodstraněných objektů v zakázaném pásmu. Zůstává otázkou, zda-li se v těchto případech jednalo o nevědomost příslušných orgánů nebo záměrné zatajování skutečného stavu věcí, aby se

národním výborům nemohla vyčítat liknavost, pomalost nebo neschopnost vypořádat se s tímto úkolem.
Je třeba vzít v úvahu také skutečnost, že místní samosprávy se musely v této době potýkat s řadou důležitějších a zásadnějších problémů, než bylo odstraňování bouraček v blízkosti státní hranice.

4. 2. Demolice na hranicích s Německou demokratickou republikou

V polovině roku 1953 začalo kolegium ministerstva národní bezpečnosti projednávat návrh na rozšíření hraničního a zakázaného pásma také na hranice s Německou demokratickou republikou a s Maďarskem. Na česko-saské hranici mělo být do nově zřízeného hraničního pásma zahrnuto 6750 domů se 7888 obyvateli, z nichž asi 15% bylo označeno za „nespolehlivé“. Do zakázaného pásma mělo být ve stejném pohraničním úseku zahrnuto 1073 domů a 868 obyvatel. Celkem tak přesídlení obyvatelstva v pohraničním území Libereckého a Ústeckého kraje mělo postihnout kolem 2000 osob.[217] Směrnicí ministerstva vnitra z 14. ledna 1955 pak bylo toto opatření realizováno a zakázané pásmo se zesílenou ostrahou hranic skutečně rozšířeno v celém úseku státní hranice s NDR, tedy v oblastech spadajících, vedle již zajištěného karlovarského kraje, do krajů Liberec a Ústí nad Labem.[218]

Prodloužené zakázané pásmo se roztáhlo do příhraničních oblastí okresů Kadaň, Chomutov, Litvínov, Duchcov, Teplice, Ústí nad Labem, Děčín, Rumburk, Nový Bor, Liberec a Frýdlant. V tomto zakázaném pásmu podobně jako na západní hranici nesměl nikdo bydlet ani se zde zdržovat. K tomuto opatření vedly bezpečnostní orgány zejména obavy ze stále se zvyšujících útěků československých občanů do Západního Berlína, který v té době představoval jedno z mála míst ve svobodném světě, kam bylo možné přes méně hlídané východoněmecké území přejít.[219] Ačkoliv rozsah zakázaného pásma na tomto úseku nebyl tak rozsáhlý (jednalo se jen o stovky metrů od státní hranice, konkrétně o mrtvou zónu mezi hranicí a trasou technicko-ženižních opatření) a neměl ani tak destrukční charakter jako v oblastech na západní hranici, neobešel se bez následků.

Podobně jako v příhraničních oblastech sousedících s Rakouskem a Spolkovou republikou Německo došlo také v nově zřízeném zakázaném pásmu na východoněmecké hranici k přesídlovací akci organizovanou zvláštními přesídlovacími komisemi, jež probíhaly v jednotlivých okresech a nad kterými dohlížely krajské komise zřizované při KNV Karlovy Vary, Ústí nad Labem a Liberec. Na rozdíl od přesídlování v západním pohraničí, kde museli všichni obyvatelé opustit stanovené zakázané pásmo, na území sousedícím s NDR se přesídlení týkalo jen těch osob, které bydlely v nejtěsnějším okolí hranice – mezi hraniční čarou a trasou plánovaných železnic – technických opatření. Osoby, označené jako státně nespolehlivé, se měly ze zakázaného pásma vystěhovat úplně a přesídlit do vnitrozemí.

V čele komisí stanuli představitelé příslušných ONV, spolu s nimi řídili přesídlovací akci vedoucí odboru pro vnitřní věci (bývalí bezpečnostní referenti) z příslušných ONV, náčelníci okresního oddělení ministerstva vnitra a zástupci příslušného velitelství PS. Hlavními úkoly komisí bylo rozhodnout, kteří obyvatelé budou přesídlení a předložit příslušný návrh krajské komisi, přesvědčit postižené osoby, aby se dobrovolně přestěhovaly do jiných částí zakázaného pásma nebo do jiné oblasti státu. Osoby, které se nepodaří přesvědčit o nutnosti jejich přesídlení do 15. března 1955, a které se odmítnou dobrovolně přestěhovat, měly okresní komise nahlásit přes příslušné krajské komise s připojenou „krátkou charakteristikou“ ministerstvu vnitra. Konečný termín pro individuální přesídlení obyvatel ze zakázaného pásma byl stanoven na 30. dubna 1955, avšak po připomínkách krajských a okresních orgánů se tento termín přesídlení posunul o dva měsíce na 30. červen téhož roku.[220]

V návrhu směrnic na přesídlení obyvatel ze zakázaného pásma v krajích Karlovy Vary, Ústí nad Labem a Liberec je také stanoven úkol zajistit zbourání a odstranění některých budov a zařízení tomto pásmu a to do konce roku 1956. Výnosem ministerstva vnitra z 12. května 1956 bylo rozhodnuto provést demoliční akci také v nově zřízených zakázaných pásmech sousedících s východoněmeckým

státem. Provedení tohoto opatření s upřesňujícími pokyny bylo uloženo
odboru vnitřních věcí
příslušných národních výborů v libereckém a ústeckém kraji dva roky
platným tajným rozkazem
ministra vnitra č. 102, vydaným 26. května 1954. V tomto novém
zakázaném pásmu se odstranily
veškeré budovy, které se nacházely ve vnější části zakázaného pásma (to
je mezi státní hranicí a
drátěným zátarasem), zatímco ve vnitřní části zakázaného pásma byly
bourány pouze objekty
zchátralé, které nebylo možné opravit nebo jiným způsobem využít.[221]

Ani demoliční akce v těchto nově zřízených oblastech zakázaného pásma se
neobešla bez
administrativních, organizačních a technických problémů. Již 6. září 1956
sdělil ministerstvu
vnitra vedoucí odboru pro vnitřní věci rady KNV v Ústí nad Labem, že podle
vyjádření velitele
děčínské brigády Pohraniční stráž, která prováděla ostrahu hranic v
ústeckém kraji, mají být
demoliční práce v zakázaném pásmu zastaveny. Pohraničnickům nejspíše
vadil značný pohyb osob
v zakázaném pásmu a s tím spojené problémy při střežení hranic.
Ministerstvo vnitra slíbilo
prošetřit celou záležitost na místě, avšak vyzvalo místní úřady, aby do té
doby v demoliční práci
pokračovaly.[222]

Rada KNV v Ústí nad Labem podporovala demolice opuštěných příhraničních
objektů a přitom zaslala na
ministerstvo vnitra následující odůvodnění: „Pokud je dokončována
demoliční akce v zakázaném pásmu
na západních hranicích, jsou zde bourány objekty, které jsou od roku 1946,
v menší míře od roku
1951, opuštěny a jsou vesměs v zchátralém stavu a z poloviny pobořeny. I
v případě, že by bylo
hraniční pásmo na západních hranicích zúženo, nebylo by možno těchto
objektů využít k osídlení (...)
v krajích Ústí nad Labem a Liberec je zakázané pásmo velmi úzké. Ve
vnitřní části, která je
osídlena, jsou bourány jen objekty zchátralé. Ve vnější části bude nyní až
do konečného rozhodnutí
upuštěno od zbourání zachovalých objektů, kterých je však malé množství.
Budou-li tyto objekty
zachovány a nebudou-li převzaty do správy PS, vzniká opět problém jejich
udržování a využití.
Ostatní objekty v této části zakázaného pásma jsou zchátralé a jejich
odstranění je nutné již

v zájmu věci samé, protože jejich vzhled nebudí zrovna dobrý dojem u obyvatel NDR.“[223]

Stížnosti z NDR na neutěšený stav na české straně hranic byly pro československé orgány zvláště nepříjemné. Dne 3. dubna 1957 předalo ministerstvo zahraničních věcí NDR přes své velvyslanectví v Praze „pamětní zápis“ adresovaný československým resortním kolegům ohledně situace na společných hranicích. V zápise je uvedeno: „Na hranicích mezi ČSSR a NDR nachází se na československém území řada obcí, které jsou opuštěny, což vede k nežádoucím diskusím mezi obyvatelstvem NDR. Jako příklad je uvedena obec Böhmisch Grunthal, ležící nedaleko města Olbernau a oddělená od NDR pouze hraničním potokem. Obec je nyní vysídlena. Domy této nevyužívané obce jsou zanedbány a skýtají nepěkný pohled. Na městskou správu města Olbernau docházejí četné žádosti, aby domy této obce na československém území byly městem využity k obývání. Pochopitelně z mnoha důvodů nemohou být tyto žádosti splněny. To dodává podnět k diskusím mezi německým obyvatelstvem, jež nepřispívají ke vzájemným přátelským vztahům obou států. Poměrně živý turistický ruch v pohraničním území NDR pak tyto diskuse ještě více podporuje. Ministerstvo zahraničních věcí NDR chce odstranění a společné rozhovory mezi oběma státy o těchto otázkách tak, aby bylo v zájmu obou států zamezeno těmto škodlivým diskusím mezi obyvatelstvem.“[224]

O této nepříjemné a pro českou stranu také značně trapné záležitosti jednala rovněž při návštěvě Prahy parlamentní delegace Lidové sněmovny (parlamentu) NDR s československým prezidentem Antonínem Zápotockým. Při této příležitosti Zápotocký připustil nedostatky při provádění demoliční akce na české straně hranic a navíc sdělil vedoucímu východoněmecké parlamentní delegace, kterým byl předseda Lidové sněmovny dr. Dieckemann, že československá strana udělala při osidlovací politice v pohraničí chyby, přičemž dodal, že „někteří osídlenci vybírali ty nejlepší hrozinky“.[225] Československý prezident přiznal, že pováleční osídlenci měli svůj nemalý podíl na zchátrání řady pohraničních vesnic.

Na neutěšený stav na česko-východoněmecké hranici byl rovněž při své návštěvě NDR několikrát upozorněn československý poslanec Národního shromáždění Josef Pötzl, který jako zástupce německé menšiny často jednal s představiteli východoněmeckého státu. Na jaře roku 1957 se jako reprezentant spřátelené sousední země účastnil v několika východoněmeckých příhraničních obcích volební kampaně do Lidové sněmovny v NDR. Přitom se také účastnil besed s tamním obyvatelstvem, které kladlo československému poslanci velmi nepříjemné otázky, na něž jen těžko mohl podat uspokojivou odpověď. Obyvatelé východoněmeckých pohraničních oblastí se jej ptali především na situaci na české hranici: „proč oba státy oddělují ostnaté dráty, když se jedná o spřátelené země“, „proč není mezi oběma státy povolen malý pohraniční styk a slušní lidé a přátelé k sobě nemohou“, dokonce padaly i dotazy, „proč má Československo lepší pohraniční styk se západním Německem než se s přátelenou NDR“. Zde ovšem poněkud neznalí východoněmečtí občané československým orgánům křivdili a poslanec Pötzl je alespoň v tomto bodě mohl uklidnit, že Československo v žádném případě nemá lepší pohraniční styk s jejich západoněmeckým sousedem.[226]

Jedním z nejčastějších dotazů, které v občanských besedách v příhraničních východoněmeckých oblastech směřovaly na poslance Pötzla, byla otázka, proč se museli čeští občané vystěhovat z hraničních obcí a proč se na hranicích s NDR vyskytuje tolik neobydlených a chátrajících zřícenin. Někteří obyvatelé příhraničních oblastí NDR dokonce sondažovali možnosti, zda-li by nemohli po dohodě s československými úřady tyto příhraniční bouračky sami zlikvidovat a využít přitom získaný stavební materiál na opravu svých vlastních domů. V každém případě se obyvatelstvo východoněmeckého příhraničí vyjadřovalo velice nelichotivě ke stavu na české straně hranic, které kazilo vzhled v okolí jejich domovů nebo se byli nuceni dívat z oken svých domů v nejednom případě přímo ze svých domovů na nevábné rozvaliny, se kterými ovšem sami nemohli nic dělat, neboť ležely na hranicích cizího státu.[227]

Tyto nelichotivé dojmy ze své cesty po východoněmeckém pohraničí sepsal poslanec Pötzl v dopise,

který zaslal 29. června 1957 na ministerstvo vnitra. Na řadu podnětů a připomínek pak ministerstvo vnitra skutečně reagovalo určitými přijatými opatřeními, která měla alespoň částečně zlepšit neuspokojivý stav na hranicích mezi ČSR a NDR. Malý pohraniční styk nebyl prozatím povolen, neboť československá strana se obávala jeho zneužití nepřátelskými živly z obou stran hranice, avšak jako kompenzaci navrhla otevření nového hraničního přechodu mezi oběma státy (Cínovec v okrese Teplice), aby „spořádaní občané obou spřátelených zemí se mohli více a snadněji navštěvovat“. Pokud se jednalo o otázky likvidace nevyužívaných a chátrajících objektů, vyjádřilo nejprve jistý podiv nad tím, že situace je tolik vážná. Přitom se odvolávalo na vlastní výnos z 12. května 1956 vydaném v souvislosti se zřízením zakázaného pásma na hranicích s NDR, kde bylo výslovně uvedeno nařízení příslušným pohraničním odborům pro vnitřní věci rad ONV odstranit veškeré budovy a zařízení v tomto pásmu do konce roku 1956. Jedinou výjimku představovala osada Fukov, která měla být předána v rámci úpravy státní hranice do NDR.[228]

V roce 1958 přišla z východoněmecké strany další stížnost ve věci neudržovaných objektů na české straně státní hranice. Byla odeslána zástupcem Pohraničního sboru NDR, který dokonce vypracoval vlastní seznam chátrajících objektů na státních hranicích, jež se nacházejí na českém území. Mělo se jednat o 103 objektů ležících v pásmu od Trojmezí až po Bad Brambach, tedy v úseku pohraničních brigád dislokovaných v Pirně a Karl-Marx-Stadtu. Problémem se zabývala Hlavní správa Pohraničního sboru ministerstva vnitra, která se rozhodla provést na místě vlastní šetření. Dne 11. listopadu 1958 pak předložila vlastní seznam objektů (zbořenišť) na státní hranici mezi ČSR a NDR, který obsahoval dokonce 143 položek, tedy o čtyřicet více, než jaký uváděla východoněmecká strana. Přitom v zakázaném pásmu se mělo nacházet 82 objektů, v širším hraničním pásmu 12 objektů a dalších 49 objektů, které se nacházely mimo obě pásma. Pokud jde o odstraňování těchto zapomenutých objektů, bylo československým ministerstvem vnitra kategoricky zamítnuto, aby se demoličních prací účastnili občané NDR. Jedinou výjimkou byly dvě odlehlé osady Rájec a Zelný Dvůr v Ústeckém kraji, kde, jak

konstatuje zpráva ministerstva vnitra, pro značnou odlehlost a nedostupnost obou osad by se demoliční akce natolik prodražila, že by bylo výhodnější v tomto případě předat demoliční práce do NDR.[229] Ostatní demoliční práce v této oblasti se pak měly provést v následných letech v připravované celostátní akci v letech 1959 – 1960.

V. DEMOLIČNÍ AKCE V ŠIRŠÍM POHRANIČÍ (1957–1960)

Na konci padesátých let dvacátého století proběhla v českém pohraničí nejrozsáhlejší vlna demolic, která postihla poslední nezplányované zbory v zakázaném pásmu a především velkou většinu neosídlených nebo opuštěných objektů v sousedním hraničním pásmu a jeho okolí. V letech 1957 až 1958 probíhaly demoliční práce podle podobného scénáře jako v předešlých letech v zakázaném pásmu. Závěrečnou fází demoliční akce v letech 1959 až 1960 pak organizovaly výhradně orgány ministerstva vnitra a prováděli jejich příslušníci.

Demoliční práce byly i nadále uskutečňovány převážně ve venkovských obcích a malých městech. Jednou výjimkou bylo město Mikulov, jehož funkcionáři vyvinuli značné úsilí, aby jejich obec mohla být pojata do řízené demoliční akce. Přibýly také nové důvody a faktory pro provádění demolic neosídlených objektů v pohraničí. Vedle bezpečnostního hlediska se také snahu o zlepšení kulturního prostředí pro místní obyvatele a na nepříznivý dojem jaký vyvolávaly neudržované chátrající a rozpadající se budovy pro zahraniční turisty a s ní související nepříznivou publicitu v západním tisku.

5. 1. Nové zbory v hraničním pásmu a jejich odstraňování

Po XX. Sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu dochází také v Československu k mírnému

uvolňování poměrů a postupné liberalizaci systému. Zlepšuje se též životní úroveň obyvatelstva v Československu, včetně nejzanedbanější části země, pohraničí.[230] V blízkosti státních hranic ovšem dál chátraly stovky neosídlených budov. V nejvyšších stranických orgánech a také ve vládě se proto znovu začíná jednat o nutnosti vypořádat se se zchátralými a neobydlenými objekty nejen v zakázaném pásmu v těsné blízkosti hranic, ale i v širším hraničním pásmu na celé státní hranici Československa. Zlepšování mezinárodní situace na straně jedné a faktické dokončení neprostupnosti státní hranice na straně druhé, umožňovaly částečné zmírnění bezpečnostního režimu v pohraničí, které měly usnadnit život zdejšímu obyvatelstvu.[231] Přes snahu dosídlit pohraničí a zlepšit životní podmínky jeho obyvatel, zůstávala řada obcí a osad v hraničním pásmu a okolí poloprázdných nebo dokonce zcela opuštěných. Pokračovala také vlna odchodů místních obyvatel do vnitrozemí. Mnoho domů, které byly po válce nově osídleny, zůstalo opět opuštěno. Neobydlené budovy znovu rychle chátraly a měnily se v ruiny.

Chátrající a polozbořené domy nedělaly dobrou vizitku zdejším obcím a kazily rovněž dojem a reputaci československého státu při návštěvách zahraničních turistů. Neutěšenou situací v pohraničí se zabývalo kolegium ministerstva vnitra na své jedenácté schůzi 28. března 1957. Výsledkem jednání bylo vyslovení předběžného souhlasu s rozšířením demoliční akce na nejvíce zchátralé objekty a rozvaliny v celém hraničním pásmu s tím, že předsedové příslušných ONV a KNV budou dohlížet, aby byly bourány jen takové objekty, které již nejsou schopny žádných oprav. Návrh na rozšíření demolic mimo dosud vymezené zakázané pásmo se měl připravit do poloviny dubna téhož roku a jeho úkolem byl pověřen vedoucí odboru pro věci národních výborů při ministerstvu vnitra Josef Hanák. Vypracovaný návrh rozšíření demoliční akce na širší hraniční pásmo se pak předložil k projednání a schválení nejvyšším stranickým orgánům. Politické byro ÚV KSČ o návrhu jednalo a posléze jej schválilo 7. května 1957.[232]

K zajištění jednotného postupu vypracovalo ministerstvo vnitra nové směrnice, ve kterých se odborům

pro vnitřní věci při ONV ukládalo vypracovat plán se seznamem objektů určených ke zbourání, jejich kubaturu a částku potřebnou k jejich odstranění. Počet objektů v pohraniční navržených k další likvidaci byl přitom značný. Například ONV v Horšovském Týně nahlásil odstranění 216 domů ve svém okrese.[233] Tyto seznamy byly zasílány na ministerstvo vnitra, které na jejich podkladě sestavilo celkový plán a zajistilo potřebné finanční prostředky ze svého resortního rozpočtu. Tyto finanční prostředky se pak poukazovaly čtvrtletně jednotlivým ONV, které je následně zpátky vyúčtovaly ministerstvu vnitra.[234]

Demoliční akce v celém hraničním pásmu měla být zahájena na podzim 1957, termín ukončení těchto prací se stanovil na konec roku 1958. Odpovědnost za provádění rozšířené demoliční akce nesli předsedové příslušných krajských a okresních národních výborů. Přímým zajištěním demoličních prací byly pověřeny odbory pro vnitřní věci (nástupci bezpečnostních referátů, pozn. aut.) při jednotlivých ONV v pohraničních okresech. První demoliční práce se pak skutečně podařilo zahájit ještě v podzimních měsících roku 1957. Ministerstvo vnitra se také snažilo demoliční akci kontrolovat osobními dohlídkami a průběžně vyhodnocovalo předložené zprávy z postižených míst, aby předešlo problémům a nedostatkům, známým z předcházejících období. Osobní dohlídky ministerských úředníků skutečně zjistily při provádění demoličních prací řadu nedostatků. Z hlášení se například dozvídáme, že v okresech Aš a Domažlice byly zanedbány práce při úpravě terénu a ze země zde trčely zbytky zdí a trámů. V okrese Sušice byli při demoličních pracích naopak natolik horliví, že započali s prováděním demolic také ve vojenském újezdu Prášíly, ačkoliv k tomu neměli oprávnění, neboť tento prostor spravovala armáda.[235]

Vlastní demoliční práce v hraničním pásmu byly prováděny třemi způsoby. V prvním případě byly demoliční práce zadány podnikům v socialistickém sektoru nebo soukromníkům, kteří provedli práci bez finanční náhrady, avšak mohli si ponechat vytěžený materiál pro svoji potřebu. Dalším způsobem zajištění demoličních prací bylo provedení demolic „brigádnicky“ na základě smlouvy o dílo, na

náklady státu a za finanční odměnu. Třetím způsobem bylo zadávání těchto prací velkým podnikům jako Zemstav Praha. Z objektů demolovaných brigádnicky nebo „Zemstavem“ se získaný upotřebitelný stavební materiál odprodával podnikům v socialistickém sektoru, především JZD, ČSSS, ale také v některých případech i soukromníkům. Z takto získaného materiálu byla například vystavěna nová budova ONV v Tachově nebo v obci Radkovice (okres Dačice) se stavební materiál z příhraničních bouraček použil k výstavbě požární zbrojnice a kulturního domu. Celkový příjem za odprodání materiálů zbouraných objektů v hraničním pásmu odvedený v roce 1958 do rozpočtených příjmů ministerstva vnitra činil 462 000 Kčs.[236]

Výsledkem demoliční akce v hraničním pásmu provedené v letech 1957 – 1958 bylo odstranění 5631 objektů o celkové kubatuře 1 251 189 m³. Nejvíce demolic provedl podnik Zemstav Praha, na jehož kontě se nacházelo 3813 zlikvidovaných objektů. Brigádníci odstranili 1680 objektů. Demolic prováděných bez finanční náhrady podniky socialistického sektoru a soukromíky bylo v hraničním pásmu pouze 138. Finanční náklady na provedení demolic dosáhly 16,4 milionů Kčs, přičemž „brigádníkům“ bylo vyplaceno 3,8 milionů Kčs a národnímu podniku Zemstav 12,6 milionů Kčs. Finanční vyúčtování ukázalo značnou disproporci v nákladech mezi „brigádnickými“ demolicemi a stejnou prací prováděnou Zemstvem. Za jeden „zdemolovaný“ krychlový metr zdiva prováděných ručně brigádníky bylo vyplaceno průměrně 9,50 Kčs, zatímco při demolicích prováděných strojově podnikem Zemstav bylo za stejný kus zdiva vyplaceno průměrně 15,80 Kčs.[237] Náklady na demoliční akci poskytované jednotlivým ONV se lišily podle počtu bouraných objektů, jejich velikosti a stavu, dostupnosti terénu a klimatických podmínek. Deset okresů s největšími použitými náklady na demoliční akci v roce 1958 je uveden v následující tabulce:[238]

Okres

Poskytnuté zálohy

na demoliční práce (1958)

Aš

3 230 000 Kčs

Domažlice

1 321 000 Kčs

Kaplice

1 000 000 Kčs

Mikulov

875 000 Kčs

Tachov

871 000 Kčs

Vimperk

750 000 Kčs

Sušice

715 000 Kčs

Mariánské Lázně

645 000 Kčs

Cheb

540 000 Kčs

Horšovský Týn

491 000 Kčs

Úředníci ministerstva vnitra zhodnotili tuto část demoličních prací v pohraničí jako úspěšnou. V každém případě se v hraničním pásmu v letech 1957-1958 odstranilo skoro o 100% více objektů, než za celou předchozí dobu organizovaného provádění demoliční akce v užším zakázaném pásmu. Jak uvádí

výsledná zpráva ministerstva vnitra: „demoliční akce byla rovněž kladně přijímána obyvatelstvem, které v ní vidělo pomoc při zlepšování prostředí ve kterém žije“. V okrese Aš se do demolic mělo zapojit dokonce 1235 zdejších občanů. Zpráva také uvádí, že: „demoliční akce pomohla pohraničním okresům vypořádat se z části se zchátralými objekty a zbytky po nich, takže bylo docíleno lepšího vzhledu některých obcí a zajištěna lepší bezpečnost a přehlednost v blízkosti hranic“.[239]

5. 2. Plán na „asanaci“ města Mikulova

Provádění demoličních prací zasáhlo na konci padesátých let dvacátého století také okresní město Mikulov, který se nacházel v těsné blízkosti rakouských hranic a také poblíž hraničního přechodu na trase mezi Brnem a Vídní. Před rokem 1945 se většina obyvatel města hlásila k německé národnosti. Při posledním předválečném sčítání lidu v roce 1930 žilo v Mikulově 7790 obyvatel, z toho pouze 898 osob české národnosti. Ve stejné době se nacházelo v obci 1426 domů. V roce 1938 bylo město na základě Mnichovské dohody připojeno k Německé říši a stalo se sídlem Landrátu Nikolsburg. Na konci druhé světové války byl Mikulov značně poškozen frontovými boji i ustupující německou armádou. Po válce musela město opustit většina jeho německých obyvatel. Město se ale podařilo poměrně úspěšně dosídlit novými obyvateli, přesto však řada zdejších domů zůstala neobsazená a chátrala. Při sčítání lidu v roce 1950 žilo v Mikulově 5337 obyvatel a nacházelo se zde 1171 obytných domů, z nichž nemalá část se již měnila v ruiny. Město utrpělo nejen válečnými událostmi, poválečným odsunem jeho německého obyvatelstva, ale po roce 1948 také uzavřením hranic a zavedením pohraničního režimu, který výrazně omezil zdejší turistický ruch.[240]

Představitelé města Mikulova si byli vědomi této neutěšené situace a proto vyvíjeli velké úsilí, aby jejich obec mohla být zahrnuta do prováděné demoliční akce. Dne 3. srpna 1957 zaslala rada zdejšího MNV na ministerstvo vnitra žádost o udělení výjimky a předložila důvody, proč by měla být

jejich obec zařazena do probíhající demoliční akce v pohraničí. Tento dopis je výmluvnou výpovědí o těžké situaci pohraničního města ležícího na západní hranici a proto stojí za delší ocitování:

„Město Mikulov bylo v průběhu druhé světové války značně poškozeno a řada budov byla již tehdy zchátralá. V důsledku toho nemohly býti tyto budovy obsazeny. Vzhledem k tomu, že město je na důležité křižovatce cest a svojí typickou siluetou je výrazným orientačním bodem jak pro naše území, tak i pro území Rakouska, stává se průchodným místem nežádoucích živlů. Tyto živly mají rozsáhlou možnost ukrývat se ve zborech a zchátralých budovách, kde jsou často velká sklepení, umožňují přirozený úkryt. Jde převážně o zchátralé budovy, ze kterých lze těžko získat vhodný stavební materiál, neboť jsou stavěny z kotovic. Není proto možno získat zájemce z řad socialistického sektoru nebo i soukromých osob, kteří by zbourání provedli. MNV neměl rovněž prostředky, aby mohl provést zbourání. Odstraněním zchátralých budov zlepšil se značně nejen bezpečnost a vzhled města, ale i hygienické a zdravotní poměry. Město Mikulov, které je vstupním městem z Rakouska do ČSR, bylo poято rovněž do státní památkové péče, takže turistický a cizinecký ruch v těsné blízkosti státních hranic neustále stoupá. Jistě není žádoucí vizitkou pro nás, musí-li cizinec při vstupu na naše území vidět právě tak rozsáhlé prostranství zchátralých budov.“[241]

Návrhem MNV na podání žádosti o rozšíření demoliční akce v Mikulově se zabývala rada zdejšího ONV na své schůzi 22. ledna 1958, kde konstatovala, že „tento požadavek je skutečně opodstatněný a pro zařazení města Mikulova do demoliční akce v HP mluví celá řada rozhodujících okolností“.[242] O dva dny později zaslala mikulovská rada ONV stejnou žádost také na ministerstvo vnitra, kde kromě výše uvedených důvodů konstatovala, že v Mikulově bylo válečným bombardováním poškozeno přes 400 objektů včetně zdejšího zámku a že se přes veškeré úsilí a péči československého státu, brigády občanů, závodů, masových složek a armády, nepodařilo dosud všechny tyto následky války odstranit.

Na ministerstvu vnitra ovšem nebyla žádost Mikulova dlouho vyřízena. Proto zaslal 23. srpna 1958, tedy více než rok od podání první žádosti, předseda ONV v Mikulově Zdeněk Eibel novou žádost adresovanou přímo ministru vnitra Rudolfu Barákovi, do které vkládal velké naděje již proto, že Barák byl před svým jmenováním do funkce ministra předsedou KNV v Brně, do jehož působení patřil také Mikulov a tamní situaci dobře znal. V nové žádosti byl také mikulovským úřadem navržen konkrétní plán na provedení demolic ve městě. V tomto plánu byl uveden rozsah demoličních prací, který počítal s odstraněním zhruba 200 objektů, časový rozvrh, jenž předpokládal se skončením demoličních prací v Mikulově do konce roku 1958, a také předpokládané finanční náklady, které byly vyčísleny na 200 000 Kčs.[243] Opakovaným žádostem z Mikulova bylo nakonec vyhověno. Na dvanácté schůzi kolegia ministerstva vnitra, konané 22. dubna 1959, byl projednán návrh na individuální provádění dalších potřebných demolic také mimo vyznačené hraniční pásmo.[244] Jihomoravská obec ležící pod Pálavskými vrchy tak byla dodatečně zařazena do poslední fáze demoliční akce.

5. 3. Celostátní demoliční akce ministerstva vnitra (1959–1960)

5. 3. 1. Příprava celostátní demoliční akce

Na konci padesátých let dvacátého století byla na československých hranicích sousedících se „západními státy“ dokončena technicko-ženižní opatření a zajištěna ostraha, která znamenala faktickou neprostupnost těchto hranic. Výrazně opadla aktivita „narušitelů“ hranic, ať se již jednalo o zahraniční agenty, nebo osoby toužící přejít přes „železnou oponu“ do svobodného světa. K pokusům o nelegální překročení hranic sice docházelo i nadále, avšak začaly objevovat jiné možnosti, jak opustit komunistické Československo. Bezpečnostní situace v pohraničí se začala mírně zlepšovat. Docházelo také k pozvolnému zúžení hraničního pásma na územích sousedících s Rakouskem a Spolkovou republikou Německo. Řada obcí byla vyjmuta z omezujících opatření. Na podzim roku 1956

rozhodlo ministerstvo vnitra vyjmout z hraničního pásma větší část obce Špičák na Šumavě, aby se zde mohl znovu rozvinout turistický ruch. 1. května 1958 bylo z hraničního pásma vyňato město Aš a dalších sedmnáct obcí zdejšího okresu. V červnu 1959 byly z hraničního pásma vyčleněny další příhraniční obce Rozvadov a České Velenice apod.[245]

Zúžení hraničního pásma a vyčleňování stále většího počtu obcí z tohoto opatření přijímali místní obyvatelé i jeho návštěvníci s radostnou úlevou a zadostiučiněním. Věřili, že se jejich životní podmínky nyní výrazně zlepší. Na druhé straně přineslo zúžení hraničního pásma starost místním samosprávám, neboť značná část objektů, původně navržených ke zbourání v rámci demoliční akce, musela být z této akce vypuštěna, neboť nařízení se vztahovalo pouze na objekty ležící přímo v hraničním pásmu. Proto navrhly některé ONV (Jindřichův Hradec, Kraslice, Mikulov, Tachov), aby demoliční akce byla provedena dodatečně také v těch obcích, které se nacházely v hraničním pásmu v době schválení demoliční akce, avšak byly jeho posunem z tohoto pásma vyčleněny. Důvody pro odstranění těchto objektů zůstávaly stejné jako u objektů v hraničním pásmu. Nepřicházely v úvahu pro rekonstrukci a opravu, hrozily sesutím a stávaly se zdrojem nebezpečí pro místní obyvatelstvo, zvláště pak pro místní mládež.[246]

Svoji roli při prosazení požadavku na rozšíření demoličních prací na neobydlené objekty mimo stávající hraniční pásmo sehrály také politické důvody. V druhé polovině padesátých let docházelo k oživení turistického ruchu a do Československa začali ve větším počtu jezdit zahraniční turisté. Drtivá většina cizinců přitom přejížděla státní hranice po mezinárodních silnicích v autobusech a osobních automobilech nebo ve vlacích po železnici. Po průjezdu hranic se těmto zahraničním hostům naskytoval skličující pohled na zdevastované pohraničí, kde převažovaly opuštěné chátrající domy se zarostlými a neudržovanými zahradami. Proto se také v tajné zprávě ministerstva vnitra z roku 1959 můžeme dočíst těchto vět: „Zkrácení termínu a co nejrychlejší odstranění zchátralých objektů a rozvalin na hlavních komunikačních spojích, vedoucích od našich hranic do vnitrozemí, je odůvodněno

tím, že se neustále množí upozornění ze strany návštěv ze spřátelených států i ze strany zahraničních turistů, kteří prohlašují, že při překročení státních hranic a při začátcích cesty po Československu měli rozpačité až stísňující pocity a dojmy. Na špatný vzhled některých míst v pohraničních oblastech si stěžují i naši občané.“[247]

Tehdejší státní a stranické funkcionáře rovněž znepokojovala zahraniční propaganda z nesocialistických států, která na nelichotivý stav českého pohraničí také poukazovala. Zejména vysídlení Němci, kteří po válce opustili Československo a nyní se mohli po více než deseti letech poprvé podívat do své bývalé domoviny, přinášeli na stránkách svých krajanských časopisů a novin fotografie zanedbaných pohraničních obcí a rozpadajících se domů s nelichotivými komentáři. V roce 1959 se navíc uskutečnil každoroční Sudetoněmecký sraz ve Vídni, kam se sjelo na 200 000 účastníků a mnozí z nich využili této příležitosti k návštěvě Československa.[248]

Ve stejném roce se v rakouské metropoli uskutečnil také Světový festival mládeže. Ve výše uvedené zprávě ministerstva vnitra se proto dále uvádí: „Této situace plně využívá i nepřátelská propaganda. Bylo zjištěno, že v Rakousku se připravují během Světového festivalu mládeže ve Vídni zájezdy na čs. státní hranice, aby účastníci festivalu viděli na vlastní oči, jak to vypadá v socialistickém Československu“.[249] Také v pohraničních okresech se objevují zprávy o zneužívání špatného vzhledu některých obcí k nepřátelské propagandě. ONV v Mikulově ve své zprávě o stavu demoličních prací za rok 1959 uvádí: „Řada turistů (i z ciziny) zneužívá v zájmu cizí nepřátelské propagandy špatného stavebního stavu v některých pohraničních okresech pořizováním snímků a jiných dokumentů. Také blížící se světový festival mládeže ve Vídni vede k provedení této akce, neboť je jisté, že srazy mládežníků, zejména ze západního Německa a nepřátelské ciziny budou konány na hranicích ČSR, aby zesměšnily naše socialistické zřízení a nepřátelskou propagandu ukázaly na tzv. Komunistický ráj“.[250]

Nejvíce znepokojivým faktem však pro stranické, vládní a samosprávné orgány zůstávala skutečnost,

že přes všechna navržená opatření a stanovené termíny se nedařilo demoliční akci v pohraničí posunout k jejímu závěru. Národní výbory, v jejichž kompetenci se provádění demoliční akce nacházelo, nebyly schopny nejen dodržet stanovené termíny, ale často měly potíže demoliční práce vůbec uskutečnit a dlouhodobě organizovat. Ve zprávě určené ministru vnitra ze začátku roku 1959 je uvedena nelichotivá prognóza ve věci dokončení demoličních prací a naznačena pochybnost, že by se nemuselo podařit stávajícím způsobem a v dohledné době demoliční práce úspěšně dokončit. Zároveň bylo konstatováno, že od roku 1952, kdy se demoliční akce oficiálně rozběhla, mělo být zbouráno 8431 objektů, v celkovém nákladu 33 479 739 Kčs,[251] nicméně řada těchto demolic nebyla provedena podle uložených směrnic, to znamená do úplného zarovnání s okolním terénem. Mnoho bouraček, vykázaných jako odstraněné, tak zůstávalo v rozvalinách a sutinách i nadále. Znovu se opakovaly případy, že z demolovaných objektů se vybírala pouze krytina a upotřebitelný materiál, zatímco zdi byly ponechány někde až do výše dvou metrů. Značné kritice bylo podrobena také dosavadní provádění demoličních prací pomocí brigádníků a stavebních podniků. Bylo konstatováno, že takto prováděné práce byly často nekvalitní, neúplné a podle dosavadních skutečností navíc značně finančně nákladné a neefektivní. Nasazení velkého množství lidí a stavební techniky v pohraničí, navíc podle tehdejších kompetentních představitelů mělo zpomalovat také plnění plánu stavebních prací a přímo ohrožovat třetí pětiletý plán.

Proto bylo na jednáních ministerstva vnitra a dalších bezpečnostních orgánů navrženo, aby následným provedením a konečným dokončením demoličních prací v pohraničních okresech bylo pověřeno přímo ministerstvo vnitra a jemu podřízené složky. K tomuto úkolu mělo pověřené ministerstvo nasadit všechny dostupné síly, zejména z řad vlastních příslušníků bezpečnostních sborů a frekventantů policejních škol. Ministerstvo vnitra mělo také k této akci využít do budoucna výhradně vlastní techniku (nákladní auta, zemní stroje apod.), pokud je ovšem měla k dispozici a v provozu schopném stavu. Dokončení demolic v pohraničí mělo být organizováno a provedeno jako mimořádný úkol

k patnáctému výročí osvobození Československa od fašismu. Konkrétně bylo stanoveno, aby demoliční práce byly ukončeny do zahájení druhé celostátní Spartakiády, kdy byl očekáván zvýšený počet návštěvníků z ciziny. V praxi to znamenalo ukončit veškeré práce při odstraňování demolic do června roku 1960.[252]

K podrobnému rozpracování postupu prací při demoliční akci byl na ministerstvu vnitra vytvořen organizační štáb v čele s náměstkem ministra vnitra Karlem Klímou. Organizační štáb měl na starost řízení pracovních jednotek a zabezpečení demoličních prací materiálními prostředky. Ministerstvo vnitra mělo v průběhu příprav a provádění demoličních prací úzce spolupracovat s krajskými a okresními výbory KSC, zejména při politickém zajištění akce a jejím propagandistickém využití mezi občany. Stranou ovšem neměly zůstat ani krajské a okresní národní výbory, jejichž úkolem bylo určovat likvidované objekty a zajišťovat pomoc zejména při zásobování jednotek provádějících demoliční práce. Ministerstvo vnitra navázalo také spolupráci s krajskými správami spojů kvůli překládání elektrického vedení z demolovaných objektů a také s orgány Státní památkové péče při určování památkově, kulturně a historicky cenných objektů zahrnutých k likvidaci.

5. 3. 2. Průběh celostátní demoliční akce

Závěrečná fáze demoličních prací v pohraničí byla rozdělena do tří etap. V první etapě se měly odstranit všechny zbory v oblastech sousedících s Rakouskem a v okolí všech přístupových cest (silnice, železnice) vedoucích od hraničních přechodů s Německou spolkovou republikou a Německou demokratickou republikou. Tato etapa demoličních prací měla být ukončena do 30. června 1959, tj. do zahájení Světového festivalu mládeže ve Vídni. V druhé etapě měla být dokončena likvidace bouraček v celém příhraničním území sousedícím s oběma německými státy. Ve třetí a poslední etapě měla být provedena demoliční akce na území sousedícím se zbývajícím státy – se Sovětským svazem, Polskem a Maďarskem.[253]

Prvním zásadním úkolem organizačního štábu řídícím demoliční akci byla otázka, kolik budov a zařízení bude nutné z pohraničního území ještě celkově odstranit a jak stanovit územní rozsah této práce. Nevyužité a chátrající objekty na některých místech přesahovaly z pohraničních oblastí až hluboko do vnitrozemí (zejména v Plzeňském a v Karlovarském kraji). Výkonné orgány národních výborů také podhodnotily počet nahlášených zborů. Z původně nahlášených 3553 budov určených k demolici, se toto číslo po zahájení demoliční akce rychle zvyšovalo až na 9400 bouraček, tedy na téměř trojnásobek oproti původnímu plánu. Například ONV ve Znojmě nahlásil organizačnímu štábu na ministerstvu vnitra původně pouze osm budov určených ke zbourání ve svém okrese, aby později zvýšil svůj požadavek až na 533 těchto objektů. Další obrovský nárůst oproti původnímu plánu byl zaznamenán v okrese Kaplice, kde tamní ONV nahlásil nejprve 730 budov k demolici, ačkoliv později se tento počet zvýšil až na více než 3000 budov.[254] Za velkým nárůstem nově požadovaných demolic byly často revize dřívějších zborů, které odhalily množství nekvalitně a neúplně provedených bouraček a potřebu tuto práci opakovat.

Takto rozsáhlá demoliční akce se projednávala také v nejvyšších stranických orgánech KSČ. Rozhodujícím krokem pro další postup se stalo Usnesení politického byra ÚV KSČ ze dne 26. května 1959, kde bylo uloženo ministerstvu vnitra provést poslední a rozhodující fázi demoličních prací v českém a slovenském pohraničí.[255] Nejvyšší stranické vedení tak schválilo dříve dohodnutá opatření ministerstva vnitra, kterému již nic nebránilo zahájit první etapu demoliční akce, která počítala s odstraněním neobydlených, zchátralých a polorozbořených budov a zbytků těchto budov podél státní hranice s Rakouskem a při silnicích a železnicích s oběma německými státy.

Do první etapy bylo nasazeno 5000 příslušníků vojsk ministerstva vnitra a příslušníků státní i veřejné bezpečnosti. Na dva měsíce byli na demoliční práce vysláni také frekventanti škol ministerstva vnitra, poddůstojnické školy vnitřní stráže a civilní obrany, jednotky civilní obrany

a část příslušníků základní služby PS a Vnitřní stráže. Na kratší dobu deseti dní vypomáhali při demoličních pracích také vyšší a střední náčelníci a další příslušníci Státní a Veřejné bezpečnosti. Nasazení pracovníci byli v terénu rozděleni podle okresů a do pracovních jednotek po dvaceti mužích. Kromě fyzické práce nasazených mužů se pro demoliční akci počítalo s využitím dostupné techniky, zejména nákladních aut a ženižních strojů. Vedle technických strojů ministerstva vnitra vypomohla při demoličních pracích v pohraničí také armádní nákladní auta a speciální ženižní stroje (zejména buldozery a bagry). V průběhu první etapy demoličních prací bylo nasazeno celkem 43 buldozerů, 27 bagrů a 300 nákladních automobilů.[256]

Samotná práce na demolicích byla organizována tak, že jedna skupina pracovníků (20 mužů) nejprve snesla ze střech bouraných domů krytinu, druhá skupina pak vybírala krovy a jiné dřevěné součásti.

Poté byl objekt pyrotechnicky nebo mechanicky rozrušen. Nakonec nastoupila ženižní jednotka, která rypadlem nebo buldozerem odsunula nepotřebné zdivo a celý terén urovnala do roviny s okolním terénem. K původnímu datu ukončení první etapy do 30. června 1959 se takto podařilo odstranit 5025 objektů, avšak stále se jednalo o polovinu všech zborů nacházejících se v určeném prostoru. První etapa demoliční akce se tak protáhla do dalších měsíců. Celkově se v první etapě zbouralo 9432 objektů. Při této práci bylo vytěženo 16 581 m³ dřeva, 1 395 390 cihel, 1 496 020 ks krytiny, 18 309 m³ kamene a 6584 kg železa. Získaný materiál, který byl odhadnut v ceně 2 833 043,80 Kčs, byl následně předán národním výborům, zemědělským družstvům nebo k použití na veřejné stavby. Demoliční akce si však vyžádala také zvýšené náklady na pohonné hmoty, proviantní materiál, stravu, opravy a další výlohy ve výši 3 636 600 Kčs.

Skutečnost, že se nepodařilo v první etapě dokončit původně stanovený rozsah demolic, nakonec vedl k sloučení první a druhé etapy demoličních prací. Byly tak zahájeny práce na demolicích v příhraničních oblastech s NDR a SRN a zároveň ještě pokračovaly demoliční práce v oblastech sousedících s Rakouskem, zejména v okresech Český Krumlov a Kaplice, kde byl nejvyšší počet zborů.

5. září 1959, kdy byla ministru vnitra předložena další průběžná zpráva, již demoliční akce vykazovala 12 911 zlikvidovaných objektů, přičemž bylo vytěženo 38 058 m³ dřeva, 4 961 887 ks cihel, 1 613 789 ks krytiny, 30 976 m³ kamene a 11 100 kg železa v celkové hodnotě 6 362 819,10 Kčs. Průměrný objem jednoho likvidovaného objektu činil 277 m³. Zvýšily se ovšem také náklady, které k tomuto datu stouply na 10 729 022, 89 Kčs, z toho jen spotřeba pohonných hmot činila 3 207 200, 16 Kčs.[257]

Ke konci roku 1959, kdy měly být dokončeny první i druhá etapa, bylo již zbořeno 17 816 objektů. Původní plán přitom počítal s likvidací 10 371 objektů, nad plán tak bylo zbouráno dalších 7445 budov. Nasazené jednotky odpracovaly za dobu od 18. května do 31. října 1959 přes 520 000 pracovních dnů s pravidelnou desetihodinovou směnou. Finanční hodnota z materiálu vytěženého v roce 1959 byla následující : za 5 568 257 ks cihel – 1 113 651, 40 Kčs, za 44 842 m³ dřeva 4 035 780 Kčs, za 1 840 497 ks krytiny 552 149,10 Kčs, za 45 083 m³ kamene 1 803 320 Kčs, za 13 237 kg železa 264 740 Kčs. Celkem byl vytěžen materiál v hodnotě 7 769 640,50 Kčs. Tento zisk však nemohl pokrýt celkové náklady demoliční akce, které byly za rok 1959 vypočítány na 16 143 418,71 Kčs.

Z toho spotřeba pohonných hmot činila 4 758 074 Kčs, proviant pro pracovníky 5 339 922 Kčs a zbytek pokryly další náklady.[258] Podrobná zpráva o průběhu a výsledcích demoličních prací za rok 1959 byla projednána na schůzi kolegia ministerstva vnitra 7. ledna 1960. O průběhu a výsledcích demolic v pohraničí bylo také informováno politické byro ÚV KSČ na své schůzi 23. února 1960.[259]

V roce 1960 měla demoliční akce v pohraničí vyvrcholit třetí etapou, která původně počítala s likvidací neosídlených a opuštěných objektů v pohraničních oblastech sousedících s Polskem, Maďarskem a SSSR. V dochovaných plánech ministerstva vnitra však není jediný záznam, že by byla prováděna demoliční akce v některém z pohraničních okresů sousedícím s Maďarskem a SSSR. Demoliční práce se tedy rozběhly pouze v pohraničních oblastech sousedících s Polskem a to jen v českých a

moravských okresech. Zdá se tedy, že poslední vlna demoliční akce organizovaná ministerstvem vnitra se oproti původnímu záměru Slovensku z větší části vyhnula. Demoliční práce probíhaly na slovenském území pouze v bratislavském kraji na hranicích s Rakouskem a ve vnitrozemském okrese Bánská Bystrica. Tyto demoliční práce však byly ukončeny již v roce 1959.[260] Naproti tomu probíhaly ještě v roce 1960 demoliční práce v některých oblastech sousedících s německými státy. Plán demolic tak doznal dalších změn.

Předběžně bylo pro rok 1960 počítáno s demolicí 17 615 objektů. Jednalo se tedy o přibližně stejný počet demolic jako v předešlém roce. Aby se ovšem mohl splnit závazek dokončit tyto práce do 30. června 1960, muselo se podstatně zrychlit pracovní tempo při provádění demolic. Tento požadavek se ukázal být nereálný, neboť vzhledem ke klimatickým podmínkám nebylo možné demoliční práce zahájit již od začátku nového roku, ale teprve od 1. března 1960. Další problémy pracovních jednotek. Část frekventantů škol MV se musela připravovat na závěrečné zkoušky, jiní nacvičovali na blížící se Spartakiádu. Demoliční práce a nasazení příslušníků ministerstva vnitra do terénu narušovaly také různé akce celostátního významu, kterých se zejména v první polovině roku 1960 sešlo početně. Vedle Spartakiády to byly oslavy 15. výročí osvobození Československa, volby do zastupitelských sborů nebo reorganizace škol ministerstva vnitra. Vzhledem k těmto „neodkladným“ záležitostem požádalo ministerstvo vnitra politické byro ÚV KSČ o prodloužení termínu k splnění demoliční akce z původního 30. června na 31. října 1960.

Demoliční plán na rok 1960 se nakonec podařilo splnit do 20. října, kdy byly v pohraničních okresech všechny práce definitivně ukončeny. V tomto roce se ocitlo v sutinách 19 882 objektů, tedy znovu více, než kolik stálo v původním požadavku. Nad plán bylo tentokrát zbouráno 2 267 objektů. Z vytěženého a dále použitelného materiálu bylo během roku 1960 získáno 3 721 090 ks cihel, 55 917 m³ dřeva, 526 794 ks krytiny, 17 217 m³ kamene a 29 979 kg železa. Celkem byl v tomto roce získán vytěžený materiál v hodnotě přes 7 000 000 Kčs a odpracováno více než 600 000 pracovních dnů.[261]

5. 3. 3. Zhodnocení celostátní demoliční akce

V průběhu celé závěrečné demoliční akce řízené a prováděné ministerstvem vnitra, která probíhala od května 1959 do října 1960, bylo zbouráno a terénně upraveno celkem 37 698 objektů. Přitom byl touto činností získán stavební materiál v celkové hodnotě 16 010 406,70 Kčs. Jednalo se o 9 289 347 ks cihel (v hodnotě 1 857 869 Kčs), 100 759 m³ dřeva (9 085 610 Kčs), 2 367 291 ks krytiny (710 187 Kčs), 62 300 m³ kamene (2 492 000 Kčs) a 43 216 kg železa (864 740 Kčs). Většina takto vytěženého materiálu (kolem 85%) byla bezplatně předána jednotlivým JZD a ostatním podnikům v socialistickém sektoru a to podle pokynů okresních a místních národních výborů. Pracovníci, kteří byli nasazeni na demoliční akci, odpracovali celkem 1 120 000 pracovních dnů.[262]

Seznam vytěženého materiálu z bouraček ve vybraných okresech zachycuje následující tabulka:[263]

Oblast

(podle okresů)

Počet

objektů

Cihly

(ks)

Dřevo

(m³)

Kámen

(m³)

Železo

(q)

Mikulov

624

661 732

2 004

1 611

52

Znojmo

491

887 350

572

1 130

27

Dačice

171

82 800

566

2 187

337

Jindř. Hradec

108

7 140

177

5 129

59

Třeboň

121

122 900

1 017

4 155

82

Trhové Sviny

437

-

2 106

2 040

115

Kaplice

2 875

180 780

5 578

7 521

3 016

Čes. Krumlov

1 325

40 600

4 058

-

36

Prachatice

1 500

49 625

4 204

-

-

Vimperk

423

28 230

2 612

-

158

Sušice/Klatovy

390

38 800

500

-

15

Horšovský Týn

1 035

276 300

5 083

287

406

Domažlice

120

97 300

556

218

87

Trasa Rozvadov-Plzeň

409

149 000

1 380

5 167

486

Tachov

1 456

95 140

1 447

1 286

466

Mar. Lázně

1 272

1 270 500

7 253

305

5 218

Cheb/Aš

1 225

200 000

1 200

-

509

Při závěrečných hodnoceních demoliční akce z let 1959-1960 bylo vysoce vyzdvihováno, že se podařilo v relativně krátké době odstranit naprostou většinu opuštěných, chátrajících a rozpadajících se objektů, čímž se měl zlepšit vzhled většiny pohraničních obcí. Podle zprávy ministerstva vnitra se pomohlo národním výborům vytvořit kulturnější prostředí a příznivější podmínky pro dosídlení pohraničí a navíc se odstranila příčina k pomluvám a provokacím, které měly přicházet ze Západu. Podle ministerských údajů se navíc realizací této závěrečné fáze demoliční akce ušetřily značné finanční prostředky. Jak dále uvádí zpráva ministerstva vnitra, přišla demolice jednoho objektu v průměru na 1000 Kčs, zatímco při provádění těchto prací národními výbory nebo národními podniky (jako byl ve většině případů n. p. Zemstav Praha) byly náklady účtovány v průměru 4800 Kč za demolici jednoho objektu.[264] Národním výborům se také uvolnily pracovní síly, které se mohly využít k jiným úkolům.

Avšak ani tato poslední fáze demoličních prací se nevyhnula problémům a nedostatkům známým z minulosti, ani některým problémům a komplikacím zcela novým. K největším problémům patřila značná poruchovost motorových vozidel nasazených na demoliční práce, zejména pak ženíjní techniky, kterou způsobovalo značné zatížení těchto strojů, tak i v mnoha případech nezkušenost její obsluhy a špatná údržba. Na demoliční práce se dodávaly většinou starší stroje, některé z nich byly před generální opravou či dokonce před vyřazením. V důsledku toho docházelo k častým poruchám a

průběžnému vyřazení až poloviny všech strojů i nákladních aut, které bylo nutno během demoliční akce přímo v terénu opravovat. Zvláště velkým problémem se stal nedostatek náhradních dílů, kvůli kterým opravy porouchaných strojů dlouho vázly.[265] Dalším problémem byl přístup některých lidových samospráv, zejména nedostatečná pomoc a laxní přístup národních výborů v připravenosti objektů na demolici. Budovy určené ke zbourání nebyly v některých obcích označené, odpojené od elektrického a plynového vedení, v některých případech se nezajistilo majetkoprávní vypořádání s vlastníky těchto nemovitostí. V obci Rychnov (okres Trhové Sviny) byl pro změnu omylem zbourán objekt, který k demolici nebyl určen. Vlastník této nemovitosti podal stížnost na ONV v Trhových Svinech, která na místo poslala komisi, jež měla tento případ prošetřit.[266]

Demoličním četám se ovšem v některých případech podařilo zbourat také architektonicky cenné a zákonem chráněné kulturní památky. Zde se pak ukázala nedostatečná spolupráce organizátorů demoličních prací, národních výborů a památkové správy. Krajské středisko památkové péče v Plzni podalo 21. května 1959 stížnost ve věci zničení barokního kostelíka v Hamrech v okrese Klatovy, který byl zapsán jako kulturní památka a chráněn památkářským zákonem č. 22/1958. Ve stížnosti se uvádí: „K této demolici nebylo vyžádáno povolení ministerstva školství a kultury podle paragrafu 23 citovaného zákona. Tím byl zodpovědným činitelem spáchán trestný čin, který jsme povinni hlásit okresnímu prokurátorovi k vyšetření a příslušným opatření. Vznikla tím nenahraditelná škoda na kulturních hodnotách, nehledě k tomu, že orgán ministerstva vnitra, které má zákony chránit, tu vědomě zákon porušil.“[267]

O dva dny později, 23. května 1959 proběhla v budově Státního ústavu památkové péče v Praze porada o demolici památkových objektů v pohraničním území. Na této poradě zástupci Památkové péče vyslovili souhlasné stanovisko s likvidací a bouráním některých navržených objektů. Památkáři odmítli zbourání kostela v Cetvinách (kvůli původním omítkám s gotickými nástěnnými malbami),

kostela v osadě Svatý Tomáš v okrese Kaplice (významná umělecká památka české pozdně gotické architektury), kostela sv. Anny ve Všerubech v okrese Domažlice (významná barokní stavba od Marca Antonia Gilmottiho), kostela u Sv. Kamenů na Kaplicku s přilehlým klášterem (významná architektonická stavba) a zámku Chlumeck v okrese Ústí nad Labem. Naproti tomu neměli památkáři námitek proti likvidaci kostela v Lučině na Domažlicku, kostela v Rychněvku a v Kapličkách, obojí na Kaplicku a taktéž části areálu kláštera v obci Klášter v okrese Jindřichův Hradec (ponechán byl kostel, zatímco přilehlá budova kláštera zbořena). U jedné památky, kláštera ve Vratěně, nacházejícího se v okrese Moravské Budějovice, nebyl ze strany památkářů vysloven jednoznačný názor zda památku zachovat nebo povolit její zbourání.[268]

Poškození historicky a kulturně cenných objektů při demoliční akci ovšem nabývalo takového rázu, že musely zasáhnout úředníci ministerstva školství a kultury, pod jejichž správou byly orgány památkové péče. Pracovníci Státního ústavu památkové péče také vznášeli řadu kritických připomínek a stížností k postupu demoličních čt, zvláště když hlásili řadu závad a nerespektování platných zákonů a opatření na ochranu kulturních památek. Ministerstvo školství a kultury proto společně s ministerstvem vnitra projednalo některá potřebná opatření, jež měla tento nepříznivý trend zvrátit a zastavit. Ve smyslu uzavřené dohody ze září 1959 byli zástupci odborů školství a kultury z krajských a okresních národních výborů vyzváni, aby vytvořili soupis památkově chráněných nebo historicky a kulturně cenných objektů, které se ocitly na seznamu demolovaných objektů a ještě nebyly v průběhu této akce zbořeny nebo nenapravitelně poškozeny. Seznamy objektů, na které se vztahovala ochrana podle tehdy nedávno přijatého zákona č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách, se měly pořizovat ve všech okresech, kde zrovna probíhala nebo se chystala demoliční akce a prostřednictvím krajských národních výborů zasílat přímo na ministerstvo školství a kultury.[269]

Přes uvedené problémy byla demoliční akce v pohraničních obcích vnímána jak místními úřady, tak i

jednotlivci ve většině případů pozitivně. Bouraly se chátrající neosídlené domy a zařízení, které většinou nikomu nepatřily a nikomu nescházely. Původní majitelé byli již dávno předtím vysídleni do Německa, Rakouska nebo českého vnitrozemí a o osudu svých bývalých majetků rozhodovat nemohli. Naproti tomu současní obyvatelé pohraničních obcí vyzdvihovali zlepšení vzhledu svého okolí. Odstranění bouraček mělo také omezit nebezpečí úrazů zejména dětí, které chátrající ruiny lákaly k dobrodružným hrám. Získaný materiál z bouraček se navíc uplatnil na veřejných stavbách. Na druhé straně se vyskytovaly také kritické hlasy nad prováděním demoliční akce. Bouráním nenávratně mizel tradiční kolorit a vzhled jejich obcí, na který byli po léta zvyklí. Starousedlíci zvláště těžce nesli boření sakrálních památek – kostelů a kapliček. Jiné obyvatele zase znepokojovala ztráta možnosti snadného získání materiálu a zařízení z neosídlených objektů.[270]

Samostatnou kapitolou pak bylo nasazení pracovních jednotek tvořených především příslušníky různých složek ministerstva vnitra, ale také vojáků základní služby a brigádníků. Během dvou let se vystříдалo v terénu kolem pěti tisíc mužů, na které čekala několikátýdenní namáhavá a fyzicky těžká práce spojená se špatnou hygienou, polní stravou a nepohodlným ubytováním. Velitelé z organizačního štábu ministerstva vnitra ovšem vnímali a posuzovali nasazení těchto pracovníků jako dobrou příležitost pro nabytí pracovních a životních zkušeností všech zúčastněných. Jak se dočteme v závěrečné zprávě o průběhu demoliční akce: „Příslušníci MV si práci pomáhají získávat důvěru a uznání pracujících. Současně se v praxi seznamují se složitými stroji, např. vyprošťovacími stroji, pyrotechnickou technikou apod. Rovněž těžší pracovní podmínky a fyzická práce venku pomáhají zvyšovat fyzickou připravenost příslušníků“.[271]

Přehled jednotlivých nasazených jednotek na demoliční akci ve vybraných oblastech v letech 1959-1960 je uveden v tabulce:

Pracovní jednotka/(velitel)

Početní stav

Místo služby (okresy)

Brigádníci Krajské správy MV,

11. pohraniční brigáda

(Kpt. Buchala)

50

Bratislava, Břeclav

6. prapor CO Malacky,

2. prapor Voj. staveb Trnava

(Pplk. Onderčanin)

345

Mikulov

7. prapor CO Bučovice

(Mjr. Motyčka)

200

Znojmo

Škola MV Bratislava

(Npor. Lonek)

180

Dačice, Mor. Budějovice

Škola MV Slapy, Brigáda MV

(Kpt. Ocásek)

170

Jindřichův Hradec

Škola MV Kroměříž

(Kpt. Šťastný)

170

Třeboň

1. pluk CO Kutná Hora

(Mjr. Hanuš)

450

Trhové Sviny

Škola MV Praha, Brigáda MV

(Mjr. Janovec)

700

Kaplice

Škola MV Vojkov

Brigáda Kr. správy MV a PS

(Kpt. Hořejší)

500

Český Krumlov

Škola MV Ján nad Skalou

(Mjr. Daviděnko)

430

Prachatice

Brigáda PS

(Kpt. Holub)

Tachov, Domažlice

Voj. stavby Varnsdorf

(Mjr. Švela)

Cheb, Aš

Plnění pracovních podmínek a nasazení během demoliční akce v pohraničí však přineslo také řadu krušných a tragických zkušeností. Nedostatky se vyskytly zejména při špatném ubytování a omezeném zásobování pracovníků. Kritizována byla většinou nedostatečně pestrá strava, v některých případech nedostatek vody, špatné hygienické podmínky, které vedly dokonce v jednom případě ke vzniku epidemie dysenterie (v okrese Kaplice). Fyzicky těžká a především nebezpečná práce při demolicích si vyžádala také zraněné a oběti na životech. Během prvního roku demoliční akce v roce 1959 došlo při odstraňování objektů ke čtyřem vážným úrazům, při nichž jeden pracovník, frekventant školy MV z Bratislavy, utrpěl smrtelné zranění. Dva příslušníci Vnitřní stráže tragicky zahynuli při autonehodě motorového vozidla používaného při odklizení sutin.[272] Ještě tragičtější následky si vyžádala demoliční akce v roce 1960. Vedle řady lehčích zranění, došlo k šesti smrtelným úrazům (z toho ve čtyřech případech u příslušníků MV a dvou civilních osob) a šestnácti těžkým zraněním.[273]

Přítomnost většího počtu vojáků, příslušníků MV a brigádníků PS narušila bezpochyby poklidný život v nejedné obci, kde demoliční akce probíhala. Úřední dokumenty si všímají převážně kladných stránek spolupráce nasazených jednotek a místního obyvatelstva: „občané někde sami pomáhají, někde poskytovala nasazeným pracovníkům občerstvení“[274] Skutečnost, že demoliční čety tvořili převážně mladí muži ovšem přinášela také problémy, například ve Starém Městě pod Landštejnem, kde působili

frekventanti školy MV z Bratislavy, je jejich přítomnost a činnost popsána následovně: „vojáci pobývali ve Starém Městě od 15. května do 30. června 1959. Konečným výsledkem jejich práce bylo osmnáct zbouraných domů včetně bývalé staroměstské synagogy. Navíc svým chováním nepatřili právě k bezproblémovým jedincům. Množily se výtržnosti pod vlivem alkoholu, objevila se nejedna sexuální aféra. Jejich odchod na konci června byl tak místními obyvateli chápán jako jistá úleva“.[275]

Závěry z rozsáhlé demoliční akce organizované ministerstvem vnitra byly projednávány a následně zhodnoceny při zasedání československé vlády a na politbyru ÚV KSČ. Přes různé organizační nedostatky, značné náklady, problémy s nasazenou technikou a tragické případy úmrtí a těžkých zranění jejich účastníků převládlo na nejvyšších místech uspokojení nad průběhem a výsledky celé akce. Vedoucí organizačního štábu a náměstek ministra vnitra Karel Klíma na kolegiu ministerstva vnitra 25. září 1960 prohlásil: „Dovolím si tvrdit, že republika nebyla nikdy tak vyčištěna jako nyní. Velký vliv má i na lidi, když se zbourá objekt, jsou nuceni dát si svůj domek do pořádku. Je to záslužná práce.“[276] Stejně uspokojivě zhodnotilo demoliční akci v pohraničí také usnesení ÚV KSČ z 24. ledna 1961, které projednalo zprávu o ukončení tohoto úkolu a pověřilo ministra vnitra Rudolfa Baráka, aby zvláštním rozkazem vyslovil poděkování příslušníkům ministerstva vnitra zúčastněným na této akci.[277]

Nezůstalo však jen u slovního poděkování. Kolegium ministerstva vnitra navrhlo v souvislosti s úspěšným ukončením demoličních prací v pohraničních okresech udělit vybraným kolektivům i jednotlivým pracovníkům čestná uznání, věcné a peněžní dary do výše 30 000 Kčs. Již předtím bylo na odměnách rozdáno 8000 Kčs. Čtyřem nejlepším útvarům bylo propůjčeno vyznamenání „Za vynikající práci“.[278] Stejného ocenění se dočkali také dva jednotlivci – podplukovník Evžen Vašíček, náčelník odboru v ministerstvu vnitra, který působil ve funkci tajemníka organizačního štábu, a automechanik ústředních oprav ministerstva vnitra Jaroslav Milovanský, který opravoval během

demoličních prací nákladní automobily a další používané stroje. Z těch, kteří se podíleli přímo na demolici objektů a odváděli fyzicky nejnámáhavější práci při rozbíjení a odklizení sutin, nebyl individuálně oceněn nikdo.[279]

VI. ZÁVĚR

Po skončení druhé světové války a následném odsunu Němců z Československa zůstalo v českém pohraničí velké množství opuštěných domů, zemědělských usedlostí a dalších hospodářských, kulturních a turistických objektů. Tyto neosídlené a nevyužívané budovy a zařízení postupem času chátraly a měnily se v ruiny. Prázdné a rozpadající se domy stály ve všech pohraničních městech i vesnicích. Zcela opuštěné zůstaly také mnohé pohraniční osady a samoty. Některé budovy v příhraničních obcích byly na krátký čas zabydleny novoosídlenci a reemigranty, avšak jen do doby, než se jejich majitelé rozhodli domy z nejrůznějších důvodů opustit nebo museli odejít po zřízení hraničního a zakázaného pásma. Pohraničním oblastem, zvláště těm, které sousedily s Rakouskem a Bavorskem, nebylo dopřáno dalšího rozvoje.

Opuštěné domy nebo i celé vesnice byly pozůstatkem poválečných migrací a transferů v českém a slovenském pohraničí po roce 1945, ale také praktickým důsledkem spuštění železné opony. Chátrající a pustnoucí chalupy v pohraničí se tak staly dalšími nechtěnými symboly a pomníky studené války. Československý stát zkonfiskoval v roce 1945 rozsáhlý nemovitý majetek, který ovšem nebyl schopen účinně spravovat. Získal do své správy i konfiskáty, o které nikdo nestál a jež se brzy staly pro státní orgány zátěží. Proto musely československé úřady hledat způsoby jak se s nechtěným dědictvím vypořádat. Tak byl odstartován proces řízené likvidace a demolic.

První pokusy vyčistit pohraničí od chátrajících konfiskátů se uskutečnily již v prvních poválečných

letech. Z iniciativy ministerstev vnitra a zemědělství, Osídlovacího úřadu a Národního pozemkového fondu byla připravena první vlna státem řízených demolic neosídlených objektů v pohraničí, včetně částečně realizované tak zvané zalesňovací akce. Opatření probíhalo na strategických místech, nikoliv plošně, a mělo se dotknout jen vybraných a zcela odlehlých hraničních obcí a osad. Jiné opatření prováděl samotný Národní pozemkový fond, v jehož správě se velká část konfiskátů nacházela. Avšak demoliční akce prováděná Národním pozemkovým fondem byla organizačně nepřipravená a značně chaotická. Přitom bouraček v pohraničí neubývalo, ale naopak spíše přibývaly nové. Problém všech neosídlených a nevyužitých objektů proto převzal do svých rukou úřad ministerstva vnitra, jež se stal od konce 40. let 20. století hlavním provoditelem demoličních prací v českém pohraničí.

Pohraniční vesnice a mnohé opuštěné usedlosti bylo přitom možné alespoň částečně znovu osídlit či jinak využít, kdyby ovšem nepřišel únorový komunistický převrat. Po roce 1948 byl výrazně omezen jakýkoliv rozvoj pohraničních oblastí. Zásadním úkolem komunistického totalitního režimu se stala ostraha státní hranice před tak zvanými narušiteli. K vytvoření neprostupnosti hranic byla učiněna nejrůznější opatření, mezi nimi zřízení hraničních a zakázaných pásem. Ze zakázaného pásma muselo být vystěhováno nejen všechno obyvatelstvo, ale také odtud muselo zmizet všechno co zde vytvořila lidská ruka ke zkulturnění zdejšího prostředí. To co se po dlouhá staletí budovalo a tvořilo, mělo během pár let nenávratně zmizet.

Rokem 1952 začíná v pohraničí rozsáhlá a v podstatě centrálně řízená demoliční akce, která trvala osm let. Začala v zakázaném pásmu ležícím při rakouské a bavorské hranici, odkud se rozšířila na pohraniční území sousedící s Německou demokratickou republikou a nakonec zasáhla i do širšího pásu českého a slovenského pohraničí. Během těchto demoličních prací bylo do roku 1960 srovnáno se zemí zhruba 50 000 budov – rodinných domků, hospodářských stavení i kulturních a veřejných objektů a sakrálních staveb. Důvodů k takto rozsáhlé likvidaci neosídlených objektů bylo několik: vyčistit

pohraniční oblasti od zborů, které kazily vzhled zdejších obcí a krajiny, získat stavební materiál z demolic a konečně zpřístupnit a zpřehlednit terén k usnadnění práce Pohraniční stráže.

Jelikož naprostá většina demolovaných objektů byla konfiskáty po odsunutých Němcích, nebyla tato záležitost zatížena majetko-právními spory. U těch demolovaných objektů, jejichž posledním majitelem byl český občan nebo jiný novoosídlenec, se situace řešila výměnou usedlosti za jinou a na jiném místě, které bylo z dosahu bezpečnostních opatření vztahujících se k ostraze státní hranice. Přesídlení obyvatelstva a likvidace opuštěných nemovitostí proběhla, až na výjimečné případy (Vitorazsko), bez větších protestů a odporu ze strany postiženého obyvatelstva.

Komunistická moc pojímala demoliční akci jako opatření ve státním zájmu, které zkulturní prostředí a zároveň zlepší bezpečnostní situaci v pohraničních oblastech. Většina obyvatel v Československu, pokud se jich tato opatření přímo nedotýkala, přijala demoliční akci lhostejně. Postižení obyvatelé se museli s přesídlením a likvidací jejich majetku vyrovnat. Novousedlíci a reemigranti se s novým prostředím ještě nestačili sžít a přesídlení do nového bydliště přijali. V častých případech představovalo přesídlení pro určitou skupinu novousedlíků vysvobození. Starousedlíci se loučili se svými domovy obtížněji a mnohdy s bolestí a výčitkami. Na jejich pocity však tehdy nikdo nebral ohledy.

Řízená likvidace neosídlených objektů, provedená v letech 1945 – 1960, byla svým rozsahem největší poválečnou demoliční akcí v Československu. Neproběhla hladce a bez komplikací. Odstraňování zborů si vyžádalo také ztráty na lidských životech, zvláště v její závěrečné fázi v letech 1959 – 1960.

Demoliční akce v pohraničí byla také obrovským finančním zatížením pro československý stát.

Očekávané příjmy v podobě získání a využití stavebního materiálu z bouraček zdaleka nepokryly náklady vynaložené na demoliční akci, k čemuž ovšem notně přispěli nepoctiví „brigádníci“, jež vytěžený stavební materiál neodevzdávali státu, ale nechávali si jej pro vlastní potřebu, špatná

organizace demoličních prací, nekvalitně provedené bourání a zplanýrování postiženého místa, jež mělo za následek, že tutéž „bouračku“ bylo nutné odstranit nadvakrát. V každém případě se likvidace a demolování neosídlených domů a dalších objektů stala běžnou součástí života v českém pohraničí v prvních patnácti letech po druhé světové válce a procesem na kterém se mnozí místní obyvatelé aktivně podíleli.

Máme-li se pokusit zhodnotit problematiku prováděných poválečných demolic, zamyslet se na jejím významem v postižené oblasti, nenajdeme snadnou odpověď. Zmizení mnohých vesnic v bývalém hraničním pásmu je považováno za jeden ze zločinů komunistické éry, na druhé straně je nutné přijmout skutečnost, že mnohé takto položené vesnice byly buď zcela nebo z velké části opuštěné a zanedbané a zůstává také otázkou, zda-li by se většina těchto hraničních obcí v „normálních podmínkách“ udržela dlouhodobě při životě a zda-li zřízení zakázaného pásma a následná likvidace těchto vesnic nebyla nakonec jen „ránou z milosti“. Srovnání s podobně položenými hranice v Bavorsku nebo Rakousku příliš neobstojí. V těchto zemích nedošlo k tak výraznému pohybu obyvatelstva spojenému navíc s rozsáhlou sociální, kulturní a demografickou proměnou jejího obyvatelstva.

Odliv obyvatel z pohraničí se nezastavil ani po masivně provedeném vysídlení Němců, ani po provedení bezpečnostních opatření v blízkosti státních hranic po nástupu komunistické moci. Lidé odcházeli z pohraničí ve značné míře také dobrovolně i v dalších letech, což mělo za následek, že za několik málo let se v pohraničí objevily nové zbory a další chátrající objekty. Řada z nich hyzdí vzhled pohraničních obcí a okolní krajiny dodnes. Zásadní problém totiž nemohla vyřešit jakkoliv organizovaná a masivní demoliční akce. Skutečnou příčinou neutěšeného stavu v pohraničí, promítajícího se také do vzhledu zdejších měst a vesnic, byla celková zaostalost těchto oblastí, špatná infrastruktura, nedostatek pracovních příležitostí, chudoba, demografická a sociální struktura zdejšího obyvatelstva, nemožnost rozvinutí cestovního a turistického ruchu

v souvislosti s tehdejší politickou situací v zemi.[280]

Předložená práce ukazuje, jak se na pozadí poválečného vývoje v Československu snažily tehdejší politické a bezpečnostní orgány řešit nově vzniklou situaci v českém pohraničí, které představovalo kromě jiného „dědictví“ opuštěných a vysídlených objektů i celých vesnic a prostředky, které byly využívány k jejich zániku. Jak tento výzkum ukázal, jednalo se o složitý a náročný proces, který zaměstnával místní samosprávy, příslušné národní výbory na okresní i krajské úrovni i centrální instituce (vláda, ministerstvo vnitra, politické byro ÚV KSČ), ale též mnoho obyčejných lidí, kteří se, ať již dobrovolně nebo v rámci plnění svých povinností, demoličních prací v pohraničí účastnili. Předložená práce rovněž poukazuje na řadu nešvarů a negativních jevů, které na pozadí prováděné demoliční akce odhalují různé stránky národní povahy, myšlení tehdejších lidí, zejména v situaci, kdy řada účastníků demoliční akce využila této činnosti k vlastnímu prospěchu a obohacení (zejména vytěžením a neodevzdáním upotřebitelného stavebního materiálu nebo svoji práci odvedli špatně), ukazuje na nezáměr, mnohdy neschopnost příslušných úřadů (které nepoctivé případy neodhalily, špatně a chaoticky organizovaly příslušné práce, uváděly nepravdivé údaje o demolicích apod.), i na nízkou efektivitu a kvalitu práce tehdejších monopolních stavebních podniků (zejména Zemstav Praha). Všechny výše popsané problémy, společně se změnami vývoje v pohraničních oblastech ve čtyřicátých a padesátých letech, znamenaly průtahy a s nimi spojené posouvání termínu pro odstranění neosídlených a chátrajících objektů až na začátek šedesátých let 20. století.

Nakonec bych se zastavil u otázky dalších možností výzkumu této problematiky. Jak jsem již v úvodu této práce naznačil, nebylo toto téma v minulosti komplexně historicky zpracováno. Jedná se tedy o práci do značné míry průkopnickou, nikoliv ovšem zcela vyčerpávající předloženou problematiku. Snažil jsem se na základě dochovaných materiálů o přiblížení a popis jednotlivých procesů provádění organizovaných demolic v českém pohraničí, a to se zřetelem k oblastem na bavorské a rakouské

státní hranici, kde byla vlna řízených demolic nejrozsáhlejší. Do budoucna by bylo rovněž přínosné zabývat se obdobnou tematikou také v pohraničních oblastech sousedících s Polskem a NDR (byť demoliční akce při východoněmecké hranici jsou v této práci také částečně zastoupeny). Takový výzkum může přinést nejen komplexní zmapování celého českého pohraničí, ale též ukázat srovnání mezi tzv. západním a východním pohraničím. Za pozornost by stálo rovněž provést srovnání s obdobnou situací v zahraničních státech, zejména v okolních sousedních zemích. Zajímavou kapitolou by mohl být výzkum, spočívající v rešerši a zpracování německých a rakouských dobových periodik, zejména sudetoněmeckých vysídleneckých novin a časopisů (například Böhmerwalder Heimatbrief, Der Egerländer, Der Südmährer), které aktivity v českém pohraničí sledovaly a reflektovaly všechny negativní změny v tomto regionu.[281]

Tato práce se věnuje likvidaci obcí a demolicím neosídlených objektů na území někdejšího hraničního pásma a v jeho okolí. Proto také velká část opatření prováděných k likvidaci a demolici neosídlených objektů ve zdejší oblasti měla přímou souvislost s bezpečnostní situací a zajištěním ostrahy státní hranice s nesocialistickými státy. Za pozornost by ovšem v dalším bádání stál obdobný výzkum ve velkých vojenských újezdech, kde rovněž docházelo k masivnímu nucenému odchodu zdejších obyvatel a následné likvidaci zdejších obcí a objektů. V této práci byly pouze stručně připomenuty osudy postižených lokalit v některých vojenských újezdech nacházejících se v naší sledované oblasti západního pohraničí. Komplexní výzkum nejen těchto pohraničních, ale i ostatních vojenských újezdů nebylo možné do této práce zahrnout, neboť se jedná o do značné míry specifickou záležitost, jež by mohla být samostatným tématem. Stejně tak na své komplexní zpracování čekají osudy vynuceně vystěhovaných obyvatel a následná likvidace obcí a objektů v zatopených lokalitách nebo oblastech poznamenaných těžbou uhlí.

Vzhledem k značnému množství archivních pramenů v příslušných centrálních, oblastních a okresních archivech jsou zde možnosti zabývat se touto tematikou také na regionální úrovni a dokumentovat tak

například historické osudy konkrétních, ale dnes již neexistujících vesnic
nebo významných objektů
v dané lokalitě a přispět tak k dalšímu oživení naší historické paměti. Tato
práce by tak mohla být
prvním krokem, nebo alespoň podnětem k dalšímu výzkumu problematiky
zániku a likvidace (nejen)
pohraničních sídel v českých zemích. Na závěr bych citoval slova historika
a geografa Zdeňka
Kučery, která plně vystihují důvod, proč se věnovat tomuto bádání: „zaniklá
sídla jsou nedílnou
součástí krajiny a osídlení, němými a dnes ne vždy vnímanými svědky
jejich vývoje a proměn“.[282]

PRAMENY A LITERATURA

Archivní prameny

Národní archiv Praha

fond Ministerstvo vnitra – hraniční spisy

fond Ministerstvo vnitra – tajné

fond Ministerstvo vnitra – dodatky

fond Národní pozemkový fond

fond Úřad předsedy vlády – tajná spisovna

fond Komunistická strana Československa – ústřední orgány:

Politické byro ÚV KSČ 1954-1962

Sekretariát ÚV KSČ 1945-1951

Politický sekretariát ÚV KSČ 1951-1954

Branné a bezpečnostní oddělení ÚV KSČ

Osidlovací komise ÚV KSČ

Archiv bezpečnostních složek Kanice u Brna

fond A 2/1 Sekretariát ministra vnitra (1. díl)

fond A 2/2 Sekretariát ministra vnitra (2. díl)

fond A 6/1 Organizační a vnitřní správa ministerstva vnitra

fond B 2 Krajská správa SNB České Budějovice

fond Pohraniční stráž (neutříděný materiál)

Moravský zemský archiv Brno

fond Krajský národní výbor Brno

fond Krajský národní výbor Jihlava

Státní oblastní archiv Plzeň

fond Krajský národní výbor v Plzni

Státní oblastní archiv Třeboň

fond Krajský národní výbor v Českých Budějovicích

Státní okresní archiv Břeclav (se sídlem v Mikulově)

fond Okresní národní výbor v Mikulově

Kronika obce Úvaly

Státní okresní archiv České Budějovice
fond Okresní národní výbor Trhové Sviny

Státní okresní archiv Domažlice (se sídlem v Horšovském Týně)
fond Okresní národní výbor Horšovský Týn

Státní okresní archiv Jindřichův Hradec
fond Okresní úřad Jindřichův Hradec
fond Okresní národní výbor Dačice

Státní okresní archiv Znojmo
fond Archiv obce Ječmeniště

Soukromý archiv Adriana von Arburg (Brno)

Soukromý archiv Pavla Hájka (Praha)

Periodika

Mladá fronta (1959)

Rudé právo (1959)

Der Südmährer (1999)

Internet

<http://www.zanikleobce.cz/index.php?>

Publikované prameny a edice dokumentů

JECH, Karel (ed.): Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky. Studie a dokumenty 1940-1945, Brno 2003.

NOSKOVÁ, Helena – VÁCHOVÁ, Jana (ed.): Reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska (1945-1954), Praha 2000

PŠENIČKOVÁ, Jana (ed.): Zemědělské družstevnictví: kolektivizace zemědělství. Podmínky pro vznik JZD 1947, Edice dokumentů, Národní archiv Praha 2005.

SBÍRKA zákonů republiky Československé. Ročník 1949, Praha 1949.

SBÍRKA zákonů republiky Československé. Ročník 1951, Praha 1951.

SBORNÍK dokumentů k dějinám Pohraniční stráže. 1. díl, Praha 1989.

Dobová literatura

DRUŽSTEVNÍ rádce pro zemědělce v pohraničí, Praha 1945.

KOPŘIVA, Ladislav: O budování pohraničí, Praha 1947.

KOŤÁTKO, Jiří.: Nové úkoly v zemědělsky osídleném pohraničí, Praha 1946.

KOŤÁTKO, Jiří: Zemědělská a osidlovací politika v pohraničí, Praha 1946.

KREYSA, Miroslav: České pohraničí, Praha 1947.

POJĎ s námi budovat pohraničí, Praha 1947.

Statistické prameny

ADMINISTRATIVNÍ lexikon obcí republiky Československé 1955. Podle správního rozdělení 1. ledna 1955, Praha 1955.

BARTOŠ, Josef: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960, svazek 9, Ostrava 1984.

HISTORICKÝ lexikon obcí České republiky 1869-2005, 2. díl, Český statistický úřad, Praha 2006.

Encyklopedické a slovníkové příručky

VYKOUPIIL, Libor: Slovník českých dějin, Brno 2000.

Literatura

ANDĚL, Jiří – POŠTOLKA, Václav: Zaniklá sídla, vývoj a specifika pohraničních okresů Ústeckého kraje, in: Vývoj sídelní struktury a obyvatelstva pohraničních okresů Ústeckého kraje, Ústí nad Labem 2004, s. 85-108.

ARBURG, Adrian von: Tak či onak. Nucené přesídlení v komplexním pojetí poválečné sídelní politiky v českých zemích, Soudobé dějiny 10, 2003, č. 3, s. 253-292.

ARBURG, Adrian von: Zwischen Vertreibung und Integration. Tschechische Deutschenpolitik 1947-1953, Disertační práce, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, Praha 2004.

ARBURG, Adrian von: Zwangsumsiedlung als Patentrezept. Tschechoslowakische Bevölkerungspolitik im mitteleuropäischen Vergleich 1945-1954, in: Niedobitek, Matthias – Kroll, Frank- Lothar (Hg.): Vertreibung und Minderheitenschutz in Europa, Berlin (Chemnitzer Europastudien 1) 2005, S. 43-113.

ARBURG, Adrian von: Die Besiedlung der Grenzgebiete der böhmischen Länder 1945-1950 als Kehrseite von Vertreibung und Zwangsaussiedlung der Deutschen, in: Müller, Wolfgang – Portmann, Michael (Hg.): Osteuropa vom Weltkrieg zur Wende, Wien 2007, S. 71-98.

AUGUSTIN, Milan: Akce D – vysídlení Doupovska 1953-1954, Historický sborník Karlovarska 2, 1994, s. 295-310.

BARNOVSKÝ, Michal: Premisťovanie priemyslu z českého pohraničia na Slovensko v rokoch 1945-1948, Hospodářské dějiny 6, 1980, s. 129-131.

BARTOŠ, Josef.: K pojmu a pojetí pohraničí v ČSR 1918-1938. Územní a národnostní principy a

problémy, in: České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky, Šenov 2003, s. 13-33.

BEHRENDT, Hans-Dieter: Guten Tag, Passkontrolle der DDR. Über die Tätigkeit der Kontroll- und Sicherheitsorgane an der deutsch-deutschen Grenze zwischen 1945 und 1990, Schkeuditz 2008.

BENEŠ, Bohuslav – HAAS, Hanns – HIEBL, Ewald – MÄHNER, Peter – PERZI, Niklas – PÖTSCHER, Franz – SAMHABER, Thomas – SCHWIPPEL, Jindřich – WEISZ, Franz – ZIMOLA, Jiří: Verfeindete Brüder an der Grenze: Südböhmen/Südmähren/Waldviertel/Weinviertel. Die Zerstörung der Lebenseinheit „Grenze“ 1938-1950, Forschungsbericht, Horn 1998.

BENEŠ, Jaromír - BRŮNA, Vladimír: Archeologie a krajinná ekologie, Most 1994.

BERANOVÁ - VAICOVÁ, Romana: Zaniklé obce na Sokolovsku, Sokolov 2005.

BIMAN, Stanislav – CÍLEK, Roman: Poslední mrtví, první živí: české pohraničí květen až srpen 1945, Ústí nad Labem 1989.

BINDER, Inge: Die Bevölkerungs- und Siedlungsentwicklung der Grenzzone des Mühlviertels, Linz 1965.

BINTEROVÁ, Zdena: Zaniklé obce Doupovska, Chomutov 1998.

BINTEROVÁ, Zdena: Zaniklé obce Chomutovska I-VI., Chomutov 1999.

BLAŽKOVÁ, Jana: Vznik vojenského újezdu Ralsko, Bezděz 5, 1997, s. 9-46.

BOHÁČ, Jaromír: Zmizelé Chebsko: zničené obce a osady okresu Cheb po roce 1945, Cheb 2007.

BŘEŇOVÁ, Věra: Vysídlení Němců a jeho reflexe v současných česko-německých vztazích, Soudobé dějiny 9, 2002, č. 2, s. 348-376.

BUCHAROVIČ, Stanislav – WIESNER, Stanislav: Proměny společnosti a krajiny v západním Krušnohoří, in: Spurný, Matěj (ed.): Proměny sudetské krajiny, Domažlice 2006, s. 100-115.

BURGET, Antonín: K počátkům horských pastvinářských družstev, Vědecké práce zemědělského muzea 28, 1989-1990, s. 283-292.

CACÁK, František: Orlík nad Vltavou a Staré Sedlo a krása skrytá pod hladinou, Písek 2005.

CÍLEK, Václav: Krajiny vnitřní a vnější. Texty o paměti krajiny, smysluplném bobrovi, areálu jablkového štrúdlu a také o tom, proč lezeme na rozhlednu, Praha 2005.

CÍLEK, Václav: Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí, Praha 2005.

ČÁKA, Jan: Zmizelá Vltava, Praha 2002.

ČAPKA, František - SLEZÁK, Lubomír - VACULÍK, Jaroslav: Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce, Brno 2005.

ČAPKA, František: K úloze armády v počáteční fázi osidlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce, in: Armáda v zápase o politickou moc v Československu v letech 1945-1948. Sborník příspěvků z vědecké konference konané ve dnech 31. 10. - 1. 11. 2005, Brno 2005, s. 5-17.

ČAPKA, František: K úloze Osidlovacího úřadu v počáteční fázi znovuosídlení pohraničních oblastí českých zemí, Sborník Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně: řada společenských věd 20, 2004, s. 101-110.

ČELOVSKÝ, Bořivoj: Uprchlíci po Vítězném únoru, Šenov u Ostravy 2004.

ČERVENKA, Jaroslav: Likvidace starého Mostu, Bakalářská práce. Vysoká škola báňská, Ostrava 2001.

ČESKOSLOVENSKÉ dějiny v datech, Praha 1986.

DĚD, Stanislav (ed.): Zářící minulost. Sověty ovládaná těžba uranu v sasko-českém Krušnohoří po druhé světové válce, Chomutov 2005.

DVOŘÁK, Petr: Vývoj osídlení v pohraničí ČR mezi roky 1930 a 1950, in: Blahota, Radim – Kolcun,

Alexej (ed.): PhD. Wokshop 2007, Ostrava 2007, s. 25-28.

DVOŘÁK, Tomáš: „Vnitřní odsun“. Průběh, motivy a paralely přesídlování německého obyvatelstva do vnitrozemí v českých zemích v letech 1947-1949, Disertační práce, Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2005.

DVOŘÁK, Tomáš: Pohraničí a Ziemie odzyskane. K vybraným aspektům sídelní politiky v poválečné střední Evropě, Časopis Matice moravské 122, 2003, č. 2, s. 447-490.

DVOŘÁKOVÁ, Zora: Politikové na útěku. Osudy změněné 25. únorem 1948, Praha 2004.

FEIST, Peter: Die Berliner Mauer, Berlin 2004.

FIALOVÁ, Ludmila – HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard – MUSIL, Jiří – STLOUKAL, Milan: Dějiny obyvatelstva českých zemí, Praha 1998.

FLEMMING, Thomas – KOCH, Hagen: Die Berliner Mauer. Geschichte eines politischen Bauwerks, Berlin 2001.

FÖRSTER, Frank: Verschwundene Dörfer. Die Ortsabbrüche des Lausitzer Braunkohlenreviers bis 1993, Bautzen 1996.

FÜHR, Wieland: Berliner Mauer und innerdeutsche Grenze 1945-1990, Petersberg 2008.

FÜRNSCHUSS, Erwin – HORVAT, Mirko (u. a.): Achtung! Staatsgrenze. Geschichten aus dem Leben der Menschen diesseits und jenseits der Grenze/Pozor! Drzavna meja. Življenjske zgodbe s te in z one strani meje, Schrems 1995.

GLASSL, Horst: Zničená městečka a zmizelá kultura v západních Čechách, in: Češi a Němci: ztracené dějiny?/Tschechen und Deutsche: verlorene Geschichte?, Praha 1995, s. 241-244.

GLASSHEIM, Eagle: National Mythologies and Ethnic Cleansing: The Expulsion of Czechoslovak Germans in 1945, Central European History 33, 2000, No. 4, pp. 463-486.

GLONEK, Jiří: Zaniklé obce Vojenského újezdu Libavá, Ostrava 2007.

GORENČÍK, Jan: Stavba slapské přehrady a její sociální důsledky, Soudobé dějiny 5, 1998, č. 1, s. 47-65.

GORENČÍK, Jan: Slapská přehrada – asociálnost jedné velké stavby socialismu, in: Kárník, Zdeněk (ed.): K novověkým sociálním dějinám českých zemí 4, Zvraty a převraty 1939-1992, Praha 2001, s. 70-106.

GRIEBER – BEDNARIK, Rosi: Leben im Dorf – Dorf(an)sichten. Ein Spaziergang aus der Vergangenheit über die Gegenwart in der Zukunft von Dorf - Gemeinden an der österreichisch-tschechischen Grenze, Pleissing 2007.

HAAS, Hanns: Die Zerstörung der Lebenseinheit „Grenze“ im 20. Jahrhundert, in: Winkelbauer, Thomas (Hg.): Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich. Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte. Referate des Symposiums „Verbindendes und Trennendes an der Grenze 3“, 24.-27. Oktober 1992 in Zwettl, Waidhofen an der Thaya 1993, S. 63-386.

HAAS, Hanns: Vertreibung - odsun - transfer, in: Waldviertel - Weinviertel - Südmähren, Wien 1993, S. 177-190.

HAAS, Hanns: Dörfer an der Grenze. Bericht von einem österreichisch-tschechischen Forschungsprojekt, in: Lemberg, Hans (Hg.): Grenzen in Ostmitteleuropa im 19. und 20. Jh. Aktuelle Forschungsprobleme, Marburg 2002, S. 209-245.

HÁJEK, Pavel: Jde pevně kupředu naše zem. Krajina českých zemí v období socialismu 1948-1989, Praha 2008.

HERBER, Vladimír – HYNEK, Alois – HYNEK, Nikola – SCHREFEL, Christian: Environmental Security in Borderland areas: Exploring the Znojmo/Retz Transborder Region, Vienna 2007.

HERTLE, Hans-Hermann (Hg.): Mauerbau und Mauerfall. Ursachen–Verlauf–Auswirkungen, Berlin 2002.

HORNIŠER, Igor: Destrukční vývoj vesnických sídel na Bruntálsku po roce 1945, Sborník Bruntálského muzea, 2005, s. 42-53.

HOLUB, Ota: Vývoj státní bezpečnosti a vojsk ministerstva vnitra v letech 1948-1960, Praha 1978.

HOLUB, Ota: Stůj! Finanční stráž!, Praha 1987.

HRABOVEC, Emilia: Neue Aspekte zur ersten Phase der Vertreibung der Deutschen aus Mähren 1945, in: Plaschka, Richard – Haselsteiner, Horst – Suppan, Arnold – Drabek, Anna (Hg.): Nationale Frage in der Tschechoslowakei und Ungarn 1938-1948, Wien 1997, S. 130-132.

HRABOVEC, Emilia: Vertreibung und Abschub. Deutsche in Mähren 1945-1947, Frankfurt am Main 1995.

HRANICE a pohraničí jako geografický, ekonomický, historický, sociokulturní a filozofický fenomén (Sborník z konference), Ostrava 1999.

I ONI BYLI PROTI. Sborník z mezinárodní historické konference, která se konala ve dnech 13. – 15. listopadu 2006 v Ústí nad Labem..., Ústí nad Labem 2007.

JECH, Karel: Soumrak selského stavu 1945-1960, Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR 35, Praha, 2001.

JECH, Karel: Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha 2008.

JEŘÁBEK, Milan (ed.): Geografická analýza pohraničí české republiky, Praha 1999.

JEŘÁBEK, Milan: České pohraničí. Bariéra nebo prostor zprostředkování, Praha 2004.

JÍLEK, Tomáš – JÍLKOVÁ, Alena: Železná opona: česko-bavorská hranice 1948-1989, Plzeň, 2002.

JÍLEK, Tomáš – JÍLKOVÁ, Alena a kol.: Železná opona. Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu 1948-1989, Plzeň 2006.

KAPLAN, Karel: Československo v poválečné Evropě, Praha 2004.

KAPLAN, Karel: Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953-1956, Brno 2005.

KAPLAN, Karel – PACL Vladimír: Tajný prostor Jáchymov, České Budějovice, 1993.

KÁRNÍKOVÁ, Ludmila: Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914, Praha 1965.

KINTZL, Emil: Zmizelý kousek Šumavy aneb komu za to „dík“?/Ein verlorenes Stück des Böhmerwaldes oder Wem gilt der „Dank“?, Kašperské Hory 2005.

KLAFKOWSKI, Alfons: Granica polsko-niemiecka po II. wojnie swiatowej, Poznań 1970.

KOCOURKOVÁ, Květoslava: Dějiny zaniklých obcí – jejich význam pro regionální historiografii, in: Z regionální historie a archivnictví (XIX. Mikulovské sympozium), Břeclav-Olomouc 1989, s. 215-219.

KOMLOSY, Andrea – BUZEK, Václav – SVÁTEK, František: Kultury na hranici/Kulturen an der Grenze: jižní Čechy, jižní Morava – Waldviertel – Weinviertel: mezioborový rakousko-český výzkumný projekt a výstava, Wien 1995.

KOUTOVÁ, Gabriela: Několik poznámek k zaniklé obci Fukov. Ročenka Kruhu přátel muzea Varnsdorf 2002-2003, vydáno 2003, s. 49-52.

KOVAŘÍK, David: Zánik obcí a osad na Novobystřicku po roce 1945. Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska 16, 2004, s. 91-100.

KOVAŘÍK, David: Vysídlení Němců z okresu Jindřichův Hradec 1945-1948, Jihočeský sborník historický 74, 2005, s. 219-234.

KOVAŘÍK, David: „V zájmu ochrany hranic“. Přesídlení obyvatel ze zakázaného a hraničního pásma (1951-1952), Soudobé dějiny 12, 2005, č. 3/4, s. 686-707.

KOVAŘÍK, David: Proměny českého pohraničí v letech 1958-1960. Demoliční akce v českém pohraničí se zřetelem k vývoji od roku 1945. Studijní materiály výzkumného projektu Komunistické Československo na přelomu 50. a 60. let, sv. 3, Brno 2006.

- KUČERA, Jaroslav: Odsunové ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva: Problémy jejich přesného vyčíslení, Praha 1992.
- KUČERA, Zdeněk: Zaniklá sídla – nedílná součást naší krajiny, Geografické rozhledy 14, 2005, č. 5, s. 120-121.
- KUČERA, Zdeněk: Zanikání sídel v pohraničí Čech po roce 1945, Diplomová práce, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2006.
- KUČERA, Zdeněk: Zanikání sídel v pohraničí Čech po roce 1945 – základní analýza, Historická geografie 34, 2007, s. 317-334.
- KVAPILOVÁ, Iva : Organizační vývoj SNB v 50.letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku, Sborník Archivu ministerstva vnitra 2, 2004, s. 9-73.
- LAPKA, Miroslav: Zánik zemědělské krajiny v Sudetech, in: Spurný, Matěj (ed.): Proměny sudetské krajiny, Praha 2006, s. 94-99.
- LEHKÝ, Miroslav – MORBACHER, Lubomír – PEKAROVIČ, Teodor: Zoznam usmrtených na hranici, in: Zločiny komunismu na Slovensku 1948-1989, 2. díl, Prešov 2001, s. 513-518.
- LEPKA, František: Český uran 1945-2002: neznámé hospodářské a politické souvislosti, Liberec 2003.
- LIEDKE, Marzena – SADOWSKA, Joanna – TRYNKOWSKI, Jan: Granice i podgranicza: Historia codziennosci i doswiadczen, Białystok 1999.
- MAREŠ, Michal: Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince, Praha 1999.
- MIKŠÍČEK, Petr (ed.): Zmizelé Sudety - Das verschwundene Sudetenland, Domažlice 2008.
- MIKŠÍČEK, Petr: Znovuobjevené Krušnohoří: průvodce po živoucích i zaniklých místech centrálního Krušnohoří, Domažlice 2006.
- MLYNÁRIK, Ján: Tragédie Vitorazska 1945-1953. Poprava v Tušti, Třeboň 2005.

MORBACHER, Ľubomír – PEKAROVIČ, Teodor: Ilegálne úteky z
Československa v rokoch 1948-1989, in:
Zločiny komunizmu na Slovensku 1948-1989, 1. díl, Prešov 2001, s. 473-
538.

MOZETIČ, Blaž: Slovensko-italijanska državna meja. The State Border
between Slovenia and Italy,
Geodetski Vestnik 48, 2004, č. 3, s. 363-375.

MRŠTÍKOVÁ, Klára: Příspěvek k dějinám zaniklých obcí a osad ve
Šluknovském výběžku (Skřivánčí
pole), Ročenka Kruhu přátel muzea Varnsdorf 2002-2003, vydáno 2003, s.
53-58.

MUSIL, František – PLAČEK, Miroslav – ÚLOVEC, Jiří: Zaniklé hrady, zámky
a tvrze Čech, Moravy a
Slezska po roce 1945, Praha 2005.

NAVARA, Luděk: Příběhy železné opony, Praha 2006.

NEKUDA, Vladimír.: Zmizelý život. Výzkum zaniklých středověkých osad na
území ČSSR, Brno 1968.

NEKUDA, Vladimír: Pfaffenschlag. Archeologický výzkum středověké
vesnice, Brno 1975.

NOSKOVÁ, Helena: Osídlovací komise ÚV KSČ a reemigrace v letech 1945 –
1948, in: Tůma, Oldřich
(ed.): Historické studie. K sedmdesátinám Milana Otáhalo, Praha 1998, s.
116-129.

NOSKOVÁ, Helena: Proměny českého pohraničí v letech 1945-1950, in:
Vajdová, Zdenka (ed.): Aktéři
rozvoje regionu – Orlicko, Praha 2008, s. 15-23.

NOVÁK, Vlastimil: Zmizelý Most/Das Verschwundene Brück, Most, 2003.

OTČENÁŠEK, Němci v Čechách po roce 1945: na příkladu západního
Podještědí, Praha 2006.

PAČÍSKOVÁ, Dana: Poválečná vesnice na Novobystřicku: k problematice
zaniklých obcí v pohraničním
pásmu, Diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České
Budějovice 2000.

PEJSKAR, Jožka: Úteky železnou oponou, Praha 1992.

PELÍŠEK, Antonín: ...a po nás planina. Malá historie 20. století z perspektivy zaniklých obcí kolem Temelína, České Budějovice 2006.

PERNES, Jiří: Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století, Brno 2008.

PERZI, Niklas – STEHLÍK, Michal (ed.): Zapomenutý všední den/Verschundene Lebenswelt – Vergessener Alltag. 20. století v zrcadle středoevropského regionu/Das 20. Jahrhundert im Spiegel einer mitteleuropäischen Region, Staré Město pod Landštejnem 2002

PEŠEK, Jan: Vysídlovacie akcie na Slovensku v rokoch 1948-1953, Soudobé dějiny 3, 1996, č. 1, s. 42-59.

PROCHÁZKA, Zdeněk: Zapomenutá paměť místa, in: Spurný, Matěj (ed.): Proměny sudetské krajiny, Domažlice 2006, s. 78-85.

PROCHÁZKA, Zdeněk: Kostely a hřbitovy v Sudetech - odmítnuté dědictví, in: Spurný, Matěj (ed.): Proměny sudetské krajiny, Domažlice 2006, s. 86-93.

PROCHÁZKA, Zdeněk: Putování po zaniklých místech Českého lesa, I. Domažlicko. Osudy 50 zaniklých obcí, vsí a samot, Domažlice 2007.

PROKOP, Vladimír: I tudy kráčely dějiny...Z historie zaniklých a těžbou uhlí vážně zasažených míst Sokolovského revíru, Sokolov 2001.

PŘÍSEČNICE zatopená, ale nezapomenutá/Pressnitz versunken, aber nicht vergessen, Chomutov 2004.

PULEC, Martin: Nástin organizace a činnosti ozbrojených pohraničních složek v letech 1948-1951, Securitas Imperii 7, 2001, s. 55-96.

ROHLÍKOVÁ, Slavěna: Vysídlení Němců z Československa. Výběrová bibliografie literatury z let 1945-1991, Soudobé dějiny 9, 2002, č. 1, s. 168-193.

ROUBÍK, František: Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách, Praha 1959.

ŘEHÁČEK, Karel: Osídlovací úřad a Fond národní obnovy (1945-1952), Západočeský historický sborník

5, 1999, s. 309-319.

SÁDLO, Jiří – POKORNÝ, Petr – HÁJEK, Pavel – DRESLEROVÁ, Dagmar – CÍLEK, Václav: Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí, Praha 2005.

SEDMAK, Drago: Državne meje na Goriškem v 19. a 20. stoletju, Nova Gorica 2004.

SEMOTANOVÁ, Eva: Proměny krajiny na mapách českých zemí, Historická geografie 30, 1999, s. 181-205.

SCHINDLER-WESTEN, Petra: Chalupářská subkultura v Albrechticích v Jizerských horách (1950-1989), Sborník archivu ministerstva vnitra 2, 2004, s. 125-149.

SCHULTKE, Dietmar: „Keiner kommt durch“. Die Geschichte der innerdeutschen Grenze und der Berliner Mauer 1945-1990, Berlin 2008.

SICHINGER, Martin: Cukrový klaun, Praha 2008.

SLEZÁK, Lubomír: Zemědělské osídlování pohraničí po druhé světové válce, Brno 1978.

SLEZÁK, Lubomír: Pohraničí českých zemí na pokračování (Dosídlování v padesátých letech 20. století), Acta oeconomica Pragensia 15, 2007, č. 7, s. 383-394.

SMETÁNKA, Zdeněk.: Život středověké vesnice. Zaniklá Svidna, Praha 1988.

SOVINSKÝ, Jaroslav: Státní hranice Československa a České republiky, Praha 2005.

SRB, Vladimír – ANDRLE, Alois: Industrializace a deagranizace Československa, Demografie 1, 1999, s. 6-22.

STANĚK, Tomáš: Odsun Němců z Československa 1945 – 1947, Praha 1991.

STANĚK, Tomáš: Německá menšina v českých zemích 1948-1989, Praha 1993.

STANĚK, Tomáš: Poválečné „excesy“ v českých zemích a jejich vyšetřování. Sešity Ústavu pro soudobé

dějiny AV ČR 41, Praha 2005.

STANĚK, Tomáš – ARBURG, Adrian von: Organizované divoké odsuny?
Úloha ústředních orgánů při
provádění „evakuace“ německého obyvatelstva (květen až září 1945). 1.
část: Předpoklady a vývoj do
konce května, Soudobé dějiny, 12, 2005, č. 3/4, s. 465-533; 2. část:
Armáda vytváří „hotové
skutečnosti“, vláda je před cizinou legitimizuje, tamtéž 13, 2006, č. 1/2, s.
13-49; 3. část: Snaha
vlády a civilních úřadů o řízení „divokého odsunu“, tamtéž 13, 2006, č. 3/4,
s. 321-376.

STEHLÍK, Michal: Návrat paměti krajiny. Staré město pod Landštejnem,
Staré Město pod Landštejnem
1999.

STRUČNÝ přehled dějin Pohraniční stráže, Praha 1986.

SÝKOROVÁ, Jana: Zmizelé domovy. Příspěvek k historii zlikvidovaných obcí
v okrese Most, Most 2002.

ŠTAIGL, Ján: Ochrana štátnej hranice po druhej svetovej vojne (1945-
1950), Vojenská historia 4,
2000, č. 1, s. 53-78.

TOMÍČEK, Rudolf: Těžba uranu v Horním Slavkově, Sokolov, 2000.

TOMÍČEK, Rudolf: Historie vojenského újezdu Prameny aneb Chlapci z
opičích hor, Sokolov 2006.

TOPINKA, Jiří: Specifika kolektivizace v českém pohraničí (1949-1960), in:
Rašticová, Zdeňka
(ed.): Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století, Uherské Hradiště
2002, s. 229-234.

TOPINKA, Jiří: Vysídlení obcí z vojenského prostoru Brdy 1940-1953,
Minulostí Berounska 7, 2004, s.
160-188.

TOPINKA, Jiří: Zapomenutý kraj. České pohraničí 1948-1960 a takzvaná
akce dosídlení, Soudobé dějiny
12, 2005, č. 3/4, s. 534-585.

VANĚK, Pavel: Konstituování pohraničního území v letech 1948-1951 jako
prvku ochrany státní
hranice, Západočeský historický sborník 7, 2001, s. 332-339.

- VANĚK, Pavel: Přehled organizačního vývoje znojemské pohraniční brigády v letech 1951-1955, Časopis Matice moravské 123, 2004, č. 1, s. 111 -142.
- VANĚK, Pavel: Nástin organizačního vývoje 5. brigády Pohraniční stráže Cheb v letech 1951-1990, Sborník Archivu ministerstva vnitra 3, 2005, s. 223-300.
- VANĚK, Pavel: Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955, Praha 2008.
- VACULÍK, Jaroslav: Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945-1950, Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity 48, Brno 1993.
- VACULÍK, Jaroslav: Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů, Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity 82, Brno 2002.
- VOJENSKÝ újezd Boletice, Praha, Praha 2006.
- VOJENSKÝ újezd Hradiště, Praha (bez ročení).
- ZÁLOHA, Jiří: Vojenský výcvikový tábor Boletice. Dějiny a současnost 20, 1998, č. 1, s. 28-30.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

5LP: Pětiletý plán (pětiletka)

ABS: Archiv bezpečnostních složek

AV ČR: Akademie věd České republiky

CO: Civilní obrana

ČMM: Časopis Matice moravské
ČSA: Československá armáda
ČSR: Československá republika
ČSSL: Československé státní lesy
ČSSS: Československé státní statky
FNO: Fond národní obnovy
HS PS: Hlavní správa Pohraniční stráže
HP: Hraniční pásmo
JSH: Jihočeský sborník historický
JZD: Jednotné zemědělské družstvo
KNV: Krajský národní výbor
KSČ: Komunistická strana Československa
MNB: Ministerstvo národní bezpečnosti
MNO: Ministerstvo národní obrany
MNV: Místní národní výbor
MPK: Meziministerská pohraniční komise
MV: Ministerstvo vnitra
MV-HS: Ministerstvo vnitra – hraniční spisy
MV-T: Ministerstvo vnitra - tajné
MZ: Ministerstvo zemědělství
MZA: Moravský zemský archiv
NA: Národní archiv
NDR: Německá demokratická republika
NPF: Národní pozemkový fond

NROS: Nejvyšší rada obrany státu

ONV: Okresní národní výbor

OÚ: Osídlovací úřad

PS: Pohraniční stráž

ROH: Revoluční odborové hnutí

SNB: Sbor národní bezpečnosti

SNR: Slovenská národná rada

SOA: Státní oblastní archiv

SOKA: Státní okresní archiv

SPÚ: Státní památkový úřad

SRN: Spolková republika Německo

SSSR: Svaz sovětských socialistických republik

StB: Státní bezpečnost

ÚPV: Úřad předsedy vlády

ÚSD: Ústav pro soudobé dějiny

ÚV KSČ: Ústřední výbor Komunistické strany Československa

VB: Veřejná bezpečnost

VVP: Vojenský výcvikový prostor

VVT: Vojenský výcvikový tábor

ZHS: Západočeský historický sborník

ZNV: Zemský národní výbor

ZP: Zakázané pásmo

PŘÍLOHY

I. Vybrané dokumenty

I/1 Urychlené odstranění bouraček – hospodářské využití neosídlených
konfiskátů vhodných pro další
využití

(Výnos Národního pozemkového fondu, 1949)

I/2 Směrnice pro zbourání a odstranění budov a zařízení v zakázaném
pásmu

(Směrnice ministerstva vnitra, 1952)

I/3 Závěrečná zpráva o skončení demoličních prací v pohraničních okresech

(Zpráva ze zasedání kolegia ministerstva vnitra, 1960)

II. Seznam obcí, osad a místních částí v zakázaném hraničním pásmu
určených k demolici

III. Obrazové přílohy

III/1 Mapa s plánem na zalesnění části pohraničních osad Spáleníště,
Kunšach a Krabonoš - okres
Třeboň (1947)

III/2 Smlouva o dílo na provedení demolice samoty Stodůlky - okres
Vimperk (1956)

III/3 Plánek demolice budovy hostince v zaniklé obci Jedlice - okres
Trhové Sviny (1955)

III/4 Seznam demolovaných objektů v okrese Tachov – finanční náklady na
demolice a žádost o
poskytnutí záloh (1959)

III/5 Fotografie ze závěrečné demoliční akce ministerstva vnitra (1959)

- 12 snímků

Příloha I / 1

Národní pozemkový fond při ministerstvu zemědělství v Praze

Věstník č. 21

Čj. 122196/49-IV C/1-al z 24.10.1949.

Urychlené odstranění bouraček – Hospodářské využití neosídlených
konfiskátů, vhodných pro další
užívání.

Referent: Ing. Švarc, tel. 731-06, klapka 27.

Všem pobočkám a úřadovnám NP Fondu!

NPFond zaslal ministerstvu techniky dopis shora uvedené značky tohoto
znění:

I. Ministerstvo techniky navrhlo, aby ministerstvo zemědělství v dohodě se
Státním úřadem

plánovacím zajistilo u Národního pozemkového fondu při min. zem. :

a/ urychlený přiděl bouraček

b/ provedení opatření na hospodářské využití neosídlených konfiskátů,
vhodných k dalšímu
užívání

A 1/ NPFond provede odstranění zbývajících asi 16 000 bouraček,
konfiskovaných dle dekr. Č. 12/45
Sb. tímto způsobem:

a/ Objekty určené ke zbourání, jež by však bylo možné upravit pro žňové
útulky, družstevní
prádelny, skladiště a jiná společná zařízení, kulturní domy, tělocvičny,
strojní stanice, hasičské
zbrojnice a podobné obecně prospěšné účely, věnuje NPFond na požádání
bezplatně příslušným
organizacím a MNV.

b/ Všechny bouračky z hodnotného materiálu budou po dohodě s ÚRD
přednostně rezervovány a
přidělovány pro plánované potřeby JZD.

c/ Ostatním přednostním uchazečům poskytne NPFond příležitostně k
uplatnění dosavadního
přednostního nároku na příděl bouraček pro opravy obecně prospěšných
zařízení a přidělených
usedlostí do 31.III.1950.

d/ Bouračky, které nebudou během výše uvedeného přidělového řízení pro
nezájem přednostních
uchazečů přiděleny a všechny po 31.3.1950 zbylé zbory rozprodá NPFond
veřejnou dražbou.

Výše popsaným způsobem zlikviduje NPFond – za předpokladu, že další
přibývání bouraček bude lze
zastavit – všechny prodejné bouračky nejpozději koncem roku 1950.
Zbývajících neprodejné bouračky
bylo by potom nutno odstranit způsobem navrženým ministerstvem
techniky.

2/ Úzkým profilem dosavadní likvidace bouraček jest odstranění masivních
kamenných staveb.

3/ Nežádoucími průvodními jevy jsou zejména:

- a/ odcizování stavebního materiálu z neosídlených usedlostí
- b/ nedovolené odstraňování cennějšího materiálu těchto budov
- c/ neúplné odstraňování přidělených zborů a

d/ obchodování přednostně přiděleným materiálem z bouraček.

Tyto závady bylo by možno odstranit jen účinnou spoluprací všech zúčastněných orgánů.

B1/ Stálé přibývání bouraček je zaviněno hlavně tím, že osídlenci opouštějí usedlosti, dále nemožností udržovati budovy, které byly po několik let neobydleny a konečně nedostatečným udržováním osídlených objektů. Dlouhou dobu neosídlené budovy jsou bez dostatečné ochrany a podléhají působením různých vlivů rychlé zkáze. Další prodlužování tohoto stavu znamenalo by již při zvýšení počtu bouraček o dalších 10 000 objektů ztrátu národního jmění v částce asi 3 miliardy Kčs a případná hospodářská potřeba jejich znovuvýstavby v budoucnosti odčerpala by při dnešních cenách novostaveb dalších asi 11 miliard Kčs národního důchodu. Udržování těchto budov, pokud by v nich nebyli vhodní uživatelé a bez přímé ochrany objektů, po příp. bez dostatečné náhradní ochrany lidovými a bezpečnostními orgány, bylo by investicí naprosto ztrátovou. Opatření vhodné uživatele bude však možno jen v tom případě, že neosídlené budovy budou předem za podpory státu uvedeny do užitelného stavu a že v místě osídlení zajištěny budou všechny podmínky kulturního života.

Potřebné záchrany neosídlených budov možno docílit jen nejrychlejším zásahem.

2/ Obdobného urychleného zákroku vyžadují památkově chráněné neosídlené objekty. Osídlení těchto konfiskátů bude za dnešního stavu velmi obtížné. Spíše lze pozorovati, že osídlenci je po provedeném zákroku státního památkového úřadu opouštějí. Za tohoto stavu bylo by je možno zachránit jen kdyby ministerstvo školství, věd a umění předložilo samo návrhy na jejich využití a přidělení.

Protože NPF nemá potřebné seznamy chráněných konfiskátů dle dekr. č. 12/45 Sb., nemůže bránit

jejich případné demolici. Mimo to veřejný zájem na urychlené odstranění bouraček a nedostatek potřebných sil znemožňuje NPFondy splnění požadavku předběžného vyhotovení dokumentárních plánů, snímků a konzervace fragmentů.

3/ Součástí zemědělských konfiskátů jsou četné menší mlýny, pily a i elektrárny, spojené s vodními díly. Tyto podniky jsou z podnětu ministerstva výživy a min.průmyslu uzavírány a OÚ FNO demontuje strojové zařízení, ztratí tak funkci, propadající zkáze a spojená s nimi vodní díla nelze bez opatření náhradního využití udržovati.

4/ NPF může vyhovět požadavkům MNO, budou-li urychleně specifikovány.

II. NPFond proto navrhuje:

A1/ Aby ministerstvo techniky posečkalo s odstraňováním bouraček nákladem státu do skončení vlastní akce NPFondy a aby min. vnitra bylo požádáno o zajištění přednostního přidělového řízení při demolicích, které toto ministerstvo provádí, z důvodu státní bezpečnosti.

2/ Aby ministerstvo techniky zajistilo u silniční správy a vodoprávních úřadů účast na odstraňování masivních kamenných zborů za účelem získání levného a často chybějícího materiálu pro jejich současnou i na další léta plánovanou potřebu a aby ministerstvo dopravy bylo požádáno o zajištění obdobné účasti vodoprávních úřadů,

3/ aby min. vnitra bylo požádáno o zajištění potřebné účinné spolupráce lidových a bezpečnostních orgánů na odstranění nežádoucích průvodních zjevů likvidace bouraček, jmenovaných v odst. A3 a aby ministerstvo techniky zajistilo obdobnou spolupráci orgánů pověřených výkonem stavební policie.

B1/ Aby větší část podpory, požadované min.techniky byla věnována stavebním úpravám a opravám neosídlených konfiskátů, popř. i podporám na udržování osídlených budov,

aby státní úřad plánovací, všechna interesovaná ministerstva,
Československé státní statky
n. p., Československé státní lesy n. p., Ústřední rada družstev a všechna
ostatní ústředí zájmových
organizací předložili u NPFondu nejpozději do 31.12.1949 způsobem
uvedeným dále v odst. 2/
konkrétní podněty na způsob urychleného osídlení a dalšího udržování
neosídlených konfiskátů
současně s podrobnými seznamy použití neosídlených konfiskátů dle dekr.
č. 12/45 Sb. k zajištění
plánovaných potřeb jejich vlastní správy a provozu i všech veřejně
prospěšných úkolů svěřených
jejich péči /družstevní a rodinná rekreace, zotavovny a pod./ a

aby ministerstvo vnitra bylo požádáno o zajištění potřebné účinné ochrany
neosídlených
budov lidovými a bezpečnostními orgány

2/ aby státní památkový úřad bezodkladně vyhotovil odděleně pro oblasti
jednotlivých poboček
NPFondu seznamy chráněných neosídlených konfiskátů dle dekr. č. 12/45
Sb. a

aby ministerstvo školství, věd a umění předložilo tyto seznamy v dvou
opisem ústředí NPFondu
a současně v opise každé příslušné pobočce NPFondu a všem jí podřízeným
úřadovněm, zároveň
s návrhem na využití a přidělení jednotlivých objektů, po příp. aby samo
opatřilo potřebné
dokumentární podklady u zbývajících objektů, kterou vzhledem k tomu, že
zůstanou bez funkce,
propadnou zkáze, takže bude je nutno zbourati.

3/ aby ministerstvo techniky zajistilo u vodoprávních úřadů provedení
revize konfiskovaných vodních
děl a předložilo v dohodě se státním úřadem plánovacím, ministerstvem
výživy a Osídlovacím úřadem –
Fondem národní obnovy, návrhy na jejich nové využití a přidělení, případně
postaralo se o jejich
zrušení

4/ aby ministerstvo národní obrany bylo požádáno o urychlené předložení
seznamu žádaných objektů a
potřebného stavebního materiálu způsobem uvedeným výše v odst.2/,

5/ konečně, aby ministerstvo financí bylo požádáno o opatření potřebných
finančních prostředků a

aby státní úřad plánovací o zařazení do prováděcího plánu stavebních investic, případně akce 5 M tak, aby celá akce byla včas provedena.

Za předsedu:

Dr. Vyskočil, v. r.

Uloženo: SOA Plzeň, fond KNV Plzeň, k. 192, sign. Zem/8.

Příloha I / 2

MINISTERSTVO VNITRA

Zn. II/2-417 taj. 1952

V Praze dne

16.
srpna 1952

Věc: Zbourání a odstranění budov
a zařízení v zakázaném pásmu
referáty

Určeno pro všechny

S m ě r n i c e

pro zbourání a odstranění budov a zařízení v zakázaném pásmu.

Výnosem ministerstva vnitra ze dne 12. listopadu 1951 čj. 475-Taj. 1951/sekr., který byl zaslán krajským národním výborům v Karlových Varech, Plzni, Českých Budějovic, Jihlavě a Brně a všech pohraničním národním výborům v těchto krajích, byly vydány v dohodě se zúčastněnými ministerstvy pokyny pro přemístění obyvatelstva ze zakázaného pásma a nespolehlivých osob z hraničního pásma.

K tomu vydalo ministerstvo vnitra výnosem ze dne 31. března 1952 zn. II/2-168 taj. 1952 v dohodě se zúčastněnými ministerstvy pokyny pro odškodnění za majetek zanechaný přesídlenci při přemístění

obyvatelstva ze zakázaného pásma a nespolehlivých osob z hraničního pásma.

Na příslušných politických místech bylo pak usneseno, aby budovy a zařízení, které jsou v zakázaném pásmu, byly zbourány a odstraněny, pokud nebudou převzaty pro účely ministerstev národní bezpečnosti nebo národní obrany.

K provedení tohoto usnesení stanoví ministerstvo vnitra v dohodě se zúčastněnými ústředními úřady toto:

Čl. I.

Všeobecná ustanovení

1./ Zbourají a odstraní se všechny budovy a zařízení v zakázaném pásmu bez ohledu na to, kdo jest jejich vlastníkem resp. v čí správě jsou, s výjimkou těch, které jsou ve správě pohraniční stráže /dále jen PS/ nebo československé armády /dále jen ČSA/, resp. těch, které budou k žádosti PS nebo ČSA převedeny do jejich správy.

Důležité průmyslové a jiné objekty a zařízení /na příkl. klíčového průmyslu, vodárny, přečerpací stanice apod./, pokud musí být zachovány v provozu, nebudou prozatím zbourány a odstraněny. Příslušné ústřední úřady požádají ministerstvo národní bezpečnosti o ponechání těchto objektů a zařízení v provozu. MNB o věci rozhodne, stanoví podmínky a sdělí své rozhodnutí příslušnému úřadu a příslušnému KNV a ONV.

Objekty chráněné státní památkovou péčí převezme do užívání PS, dojde-li k dohodě mezi ministerstvy školství, věd a umění a národní bezpečnosti.

Hřbitovy, pokud jsou používány k pohřbívání, nebudou zbourány a odstraněny. Pomníky a hrobky na hřbitovech nepoužívaných k pohřbívání lze převézt mimo zakázané pásmo. Exhumace jsou přípustné.

2./ Velitelství PS nebo ČSA sdělí příslušným pohraničním ONV, na kterých budovách a zařízeních mají

zájem a o jejichž přidělení do správy žádají.

3./ Ministerstvo národní bezpečnosti opírajíc se o ustanovení § 10 zák. č. 69/1951 Sb. o ochraně státních hranic , vyslovuje generální souhlas se zbouráním a odstraněním budov a zařízení v zakázaném pásmu v rozsahu pod 1/ uvedeném.

Čl. II.

Soustředění správy národního majetku v čl. I., odst. 1 uvedeného před zbouráním a odstraněním do rukou pohraničních okresních národních výborů.

Aby bylo zajištěno jednotné a operativní řízení o zbourání a odstranění budov a zařízení v zakázaném pásmu u jednotlivých pohraničních ONV, se stanoví:

1./ Budovy a zařízení v zakázaném pásmu, jež jsou národním majetkem a nejsou ve správě pohraničních ONV, příslušné ústřední úřady vyjímají podle předpisů o tom platných ze správy orgánů, jež tuto správu dosud vedou, popř. vyčleňují je z majetků národních a komunálních podniků a svěřují je tímto do správy pohraničních ONV.

Toto ustanovení nahrazuje příslušné výměry ústředních úřadů o vyčlenění budov a zařízení z národních /komunálních/ podniků o předání jich pohraničních ONV. Převod se provede ke dni 29.září 1952. Příslušné úřady uvědomí o tomto opatření jim podřízené národní /komunální/ podniky.

2./ Ustanovení bodu 1/ se nevztahuje na budovy a zařízení v zakázaném pásmu, jež slouží k úkolům PS nebo ČSA. Rovněž se ustanovení bodu 1/ nevztahuje na zařízení, která národní /komunální/ podniky ve lhůtě sjednané s příslušným pohraničním ONV sám odstraní a odveze pro potřebu jiných svých závodů nebo jiných podniků příslušného resortu.

3./ Budovy a zařízení, jichž se přesídlenci ze zakázaného pásma vzdali ve prospěch státu resp. jež jim byly odňaty na podkladě výnosu ministerstva vnitra ze dne 31. března 1952 zn. II/2-168 taj. 1952, patří do správy pohraničních ONV podle tohoto výnosu.

Čl. III.

Převedení budov a zařízení do správy PS a ČSA

Budovy a zařízení, o jejichž přidělení požádá PS nebo ČSA, převedou do jejich správy KNV podle oběžníku ministerstva vnitra poř. č. 176/1952 Sb.ob.

Čl. IV.

Budovy a zařízení lidových družstev, náboženských společností, masových a jiných organizací a soukromých osob.

1/ Budovy a zařízení lidových družstev, náboženských společností, masových a jiných organizací a soukromých osob v zakázaném pásmu získá stát do vlastnictví na podkladě zákona č. 280/1949 Sb. výkupem, dohodne-li se s vlastníky, jinak vyvlastněním.

2/ Krajské národní výbory sestaví pro obce, které zcela nebo zčásti leží v zakázaném pásmu a v nichž se nalézají budovy a zařízení lidových družstev, náboženských společností, masových a jiných organizací a soukromých osob podle § 4 zák. č. 280/1949 Sb. podrobné územní plány, v nichž vyznačí všechny plochy za nezastavitelné s výjimkou těch, na nichž stojí objekty, které již patří PS nebo ČSA nebo které jim budou předány do správy a vyrozumí o tom příslušné ONV.

3/ Pohraniční ONV přikročí pak za účelem uskutečnění jednotného hospodářského plánu a podrobných územních plánů k jednání se zástupci lidových družstev, náboženských společností, masových a jiných organizací a se soukromými vlastníky o výkup nemovitostí a práv. Nedojde-li k dohodě, provedou pohraniční ONV vyvlastnění těchto nemovitostí pro stát /pohraniční ONV/ podle ustanovení § 20 cit. zákona a § 40 a dalších vl. nař. č. 93/1950 Sb., vyhlášky býv. ministerstva techniky č. 572/1950 Ú.l.I., vyhlášky téhož úřadu č. 44/1952 Ú.l.

Čl. V.

Zbourání a odstranění budov a zařízení v zakázaném pásmu.

1./ Budovy a zařízení, které má stát ve vlastnictví resp. jichž nabytí podle předchozích ustanovení a které zbudou po převedení některých budov a zařízení do správy PS a ČSA, se zbourají a odstraní.

2./ Budovy a zařízení v odst. 1/ uvedené zbourají a odstraní buď PS resp. ČSA nebo pohraniční ONV. PS resp. ČSA oznámí příslušným pohraničním ONV budovy a zařízení, které zbourají a odstraní na vlastní náklad.

3./ Pohraniční ONV provedou zbourání a odstranění takto:

a) Především nabídnou budovy a zařízení určené ke zbourání podnikům socialistického sektoru /v tom též jednotným zemědělským družstvům, bytovým komunálními podnikům/ bez náhrady /bezplatně/ s podmínkou, že tyto podniky provedou úplné zbourání, srovnání staveniště s okolím a odvoz materiálu na vlastní náklad.

b) Neprojeví-li podniky socialistického sektoru zájem o tyto budovy a zařízení, nabídnou je pohraniční ONV veřejně vhodným způsobem bývalým vlastníkům nebo jiným soukromým osobám. U každého případu přezkoumají, zda soukromé osoby potřebují materiál z bouraček k vlastním stavebním účelům či zda by ho použily k účelům jiným /spekulativním/. Bouračky mohou přenechat pouze v tom případě, použijí-li je k vlastním stavebním účelům. Soukromé osoby, jimž byly přenechány bouračky, provedou zbourání, srovnání staveniště s okolím a odvoz materiálu na vlastní náklad. Ke zbourání budov a zařízení, ke srovnání staveniště s okolím a k odvozu materiálu stanoví pohraniční ONV přiměřenou lhůtu a k zajištění těchto prací přiměřenou kauci.

c) Zbourání budov a zařízení, o něž neprojeví zájem ani podniky socialistického sektoru ani býv. vlastníci nebo jiné soukromé osoby, zařídí pohraniční ONV ve vlastní režii nebo je zadají stavebním komunálním podnikům.

Materiál takto získaný použijí pohraniční ONV pro své účely, potřebují-li ho, nebo ho prodají

národním komunálním podnikům, jednotným zemědělským družstvům nebo soukromým osobám, v tomto posledním případě, jsou-li splněny podmínky uvedené v odst. 2 písm. b) tohoto článku.

Pokud jde o drážní objekty a zařízení v zakázaném pásmu, učiní příslušná opatření velitelství PS v dohodě s orgány ministerstva železnic.

Čl. VI.

Náhrady za materiál z objektů určených ke zbourání a k prodeji soukromým osobám.

Za materiál z objektů určených ke zbourání a odstranění a k prodeji soukromým osobám nepožadují ONV náhradu. Zájemci o materiál jsou však povinni provést zbourání objektů, srovnání se zemí a odvoz materiálu na vlastní náklad.

Čl. VII.

Zvláštní ustanovení pro kostely a jejich zařízení a pro historické památky.

Pohraniční ONV zařídí v dohodě s příslušnou konsistoří nebo příslušným ústředím církve resp. náboženské společnosti převoz varhan, zvonů a všeho bohoslužebného zařízení na místo, které určí tyto orgány, a to tak, aby zařízení neutrpělo škodu. ONV učiní s příslušným velitelstvím PS opatření, aby byl umožněn do kostelů přístup mistrům varhanářům, určeným zmíněnými orgány, za účelem odborného rozebrání varhan. Před zbouráním objektů s historickými památkami, jež lze přenést, zařídí ONV převoz těchto památek na místo určené krajským národním výborem.

Tyto výdaje budou provedeny na náklad pohraničních ONV.

Čl. VIII.

Telekomunikační zařízení a elektronické vedení.

Telekomunikační zařízení, elektrická vedení a energetické objekty /jako elektrárny, transformovny a sítě vysokého napětí/ a telekomunikační zařízení na drážním pozemku, která nepřevezme do správy PS a které neslouží a nebudou sloužiti k zásobování objektů PS a ČSA elektrickou energií, se zbourají a odstraní v dohodě s příslušnými orgány ministerstev spojů, paliv a energetiky a železnic. Jejich zbourání a odstranění provedou tyto orgány na vlastní náklad.

Čl. IX.

Časové a místní plány bourání a odstranění.

Pohraniční ONV vypracují pro zbourání a odstranění objektů v zakázaném pásmu v dohodě s velitelstvím PS časový a místní plán. Tento plán nutno sestaviti tak, aby zbourání objektů se provádělo v každé jednotlivé obci společně /najednou/ a aby akce byla provedena do konce roku 1953.

Čl. X.

Vstup do zakázaného pásma k provádění bouracích prací.

Všechny osoby, které budou vstupovat do zakázaného pásma v souvislosti s bouráním a odstraňováním budov a zařízení v tomto pásmu, opatří si individuální propustku do zakázaného pásma. Pobyť v tomto pásmu za účelem provádění bouracích a odstraňovacích prací jest dovolen pouze od svítání do setmění.

Vstup do zakázaného pásma v souvislosti se zbouráním objektů musí být předem projednán s velitelstvím místního útvaru PS a bude prováděn hromadně, aby nebyly zeslabovány síly PS na různá místa, když vstup do zakázaného pásma je dovolen jen v doprovodu příslušníka PS.

Čl. XI.

Knihovní pořádek.

Pohraniční ONV podají návrhy knihovním soudům, aby podle kupních smluv a vyvlastňovacích výměrů připojených k návrhům provedly potřebné zápisy v pozemkových knihách.

Čl. XII.

Hrazení a účtování nákladů spojených se zbouráním a odstraněním budov a zařízení v zakázaném pásmu.

Náklady, které budou hraditi pohraniční ONV, budou tyto účtovat na příslušných účtech a podúčtech kap. 8 „Ministerstvo vnitra“, části 2 „Úkoly vnitřní správy“, oddílu 8 „Likvidace osidlovací politiky“, výdaje ústředního rozpočtu na rok 1952 /K 08-10-280/.

Provedené platby do konce října 1952 a očekávaný náklad do konce roku 1952 zašlou pohraniční ONV příslušným krajským národním výborům do 15. listopadu 1952 a tyto sdělí celkový náklad za všechny v úvahu přicházející ONV svého obvodu do 25. listopadu 1952 ministerstvu vnitra. Ministerstvo vnitra potřebný úvěr okresním národním výborům přikáže. V žádosti o přikázání úvěru je třeba požadavek uvést rozdělený na jednotlivé účty a podúčty.

Příjmy vzniklé z prodeje materiálu z bouraček /čl. V. odst. 3 písm. c)/ účtují pohraniční ONV na příjmovém účtě 711 „Příjem za prodané investice“ Kap. 08.

Za správnost provedení:
Náměstek ministra:

Toncová

(podpis)

v. r.

Spurný

Uloženo: NA Praha, fond Ministerstvo vnitra – tajné, k. 89, sign. 444.

(29. zasedání kolegia ministerstva vnitra, 1960)

Závěrečná zpráva

o skončení demoličních prací v pohraničních okresech

Dne 20. října 1960 – 9 dnů před termínem stanoveným politickým byrem ÚV KSČ – byly skončeny demolice, které prováděli příslušníci ministerstva vnitra v pohraničních okresech.

Práce byly zahájeny před půl druhým rokem, v květnu 1959. Podnětem k jejich provádění byla neutěšená situace v pohraničních obcích, kde zůstala řada neobydlených a postupně chátrajících budov, které nebyly ani opravovány, ani odstraňovány. V letech 1952 do roku 1958 byla sice na některých místech, zejména v zakázaném pásmu prováděna demolice opuštěných, rozpadávajících se stavení, ale tyto práce, které prováděly národní výbory a národní podnik ZEMSTAV, pokračovaly velmi pomalu a neúplně. Tak např. u většiny zbouraných objektů byly ponechány zdi do výše asi 1 m.

V důsledku toho vzhled našeho pohraničí se postupně zhoršoval, což se stalo předmětem oprávněné kritiky ze strany našich obyvatel i podnětem k různým pomlouvačným a provokačním kampaním, zejména v západním Německu. Zanedbaný vzhled pohraničních obcí vytvářel nepříznivé podmínky pro vyšší kulturnost těchto míst a ztěžoval i dosídlení našeho pohraničí.

Usnesením politického byra ÚV KSČ ze dne 26.května 1959 bylo proto uloženo ministerstvu vnitra provést v pohraničních okresech urychleně likvidaci opuštěných a zchátralých budov a to vlastními silami a prostředky s tím, že celá akce má skončit v roce 1960.

K praktickému řízení demolic byl v ministerstvu vnitra zřízen organizační štáb. Práce byly prováděny po etapách.

V první etapě bylo úsilí zaměřeno nejdříve na očištění prostorů kolem hlavních komunikací a silnic,

dále na okresy sousedící s Rakouskem (s ohledem na festival mládeže ve Vídni, při němž se měly organizovat provokační výpravy na naše státní hranice) a konečně v první etapě měly se demolice provádět na státních hranicích s NSR. Po skončení této první etapy v roce 1959, byla v druhé etapě práce přeložena na okresy sousedící s NDR a Polskou lidovou republikou. Obě etapy jsou nyní skončeny.

I)

Průběh v roce 1959

V první etapě v roce 1959, bylo celkem zbouráno 17 816 budov. Prací se zúčastnilo od května do listopadu nepřetržitě asi 3500 příslušníků vojsk MV, škol MV i brigádníků z řad Veřejné bezpečnosti a Státní bezpečnosti. Celkem v roce 1959 bylo odpracováno více než 520 000 pracovních dní. Podobná zpráva o průběhu a výsledcích demoličních prací v roce 1959 byla projednána kolegiem MV dne 7. ledna 1960. O výsledku demolic v roce 1959 bylo informováno i politické byro ÚV KSČ ve schůzi dne 23. února 1960.

II)

Průběh v roce 1960

Přestože v I. pololetí 1960 probíhala řada velkých akcí celostátního významu – reorganizace, oslavy 15.výročí osvobození naší republiky, volby a Spartakiáda a nebylo proto možno nasadit větší počty příslušníků ministerstva vnitra, byly plánované úkoly podle termínu schváleného politickým byrem splněny včas.

Zásluhu na tom měla vysoká politická a pracovní morálka příslušníků, využití zkušeností např. v tom, že byly pohromadě nasazovány jednotky vojsk s veliteli, které byly doplňovány příslušníky

StB a VB, i socialistická soutěž u jednotek VS a CO. Na dobrých výsledcích se podílí i příslušníci armády, kteří obsluhovali a udržovali motorová vozidla, ženijní stroje a pojízdné dílny. V tomto roce byla i lepší organizace údržby a oprav automobilové a ženijní techniky.

V roce 1960 bylo zbouráno 19 882 budov, byl získán stavební materiál v hodnotě přes 7 milionů Kčs a odpracováno celkem více než 600 000 pracovních dnů.

Příslušníci ministerstva vnitra, kteří se zúčastnili demolic pomáhali i na žních zemědělským družstvům a při budování společných zařízení JZD.

V řadě případů byly provedeny práce, které perspektivně jednotlivé národní výbory, zejména v sídlech býv. ONV plánovaly ve 3. 5LP. Např. MNV v Kraslicích plánoval na příští léta zbourání velké budovy na náměstí. Na tuto práci měl v rozpočtu zajištěno 3/4 milionu Kčs. Tuto práci provedli příslušníci ministerstva vnitra bez nároku na náhradu.

Také v letošním roce byla práce příslušníků ministerstva vnitra hodnocena kladně nejen funkcionáři národních výborů, ale i vším obyvatelstvem.

Podobně jako v minulém roce, také v roce 1960 vyskytla se řada nedostatků. Došlo i k úrazům a ztrátám. Mimo lehčích úrazů došlo k 6 smrtelným úrazům. Tyto ztráty byly zaviněny nezkušeností a nepozorností příslušníků ministerstva vnitra. Byly také dopravní nehody, z toho 16 vážnějších, při nichž však nedošlo ke smrtelným zraněním. Byly způsobeny jednak nedbalostí řidičů, jakož i zaviněním jiných osob.

III)

Celkové výsledky 1959-60

V průběhu celé akce, od května 1959 až do října 1960 bylo zbouráno a terénně upraveno celkem 37 698 objektů, přitom byl získán materiál v celkové hodnotě přes 16 milionů Kčs a příslušníky ministerstva vnitra bylo odpracováno 1 120 000 pracovních dnů.

Původně v roce 1959 národní výbory žádaly o pomoc při zbourání 10 371 objektů. Podle toho byla zprvu celá akce připravena a prováděna. Také první zpráva do politického byra ÚV KSČ vycházela z tohoto původního odhadu národních výborů.

Pro započítání prací se ukázalo, že čísla o počtu objektů určených ke zbourání, nebyla seriózní. Národní výbory buď neznaly skutečnou situaci, nebo nechtěly v některých případech hlásit skutečné vyšší počty. V průběhu roku 1959 upřesnily národní výbory počet objektů určených k demolicím na 27 986, t. j. o více než 17 500. Ale ani tento vyšší počet nebyl v souladu se skutečnou situací. Ve skutečnosti bylo nutno zbourat, jak již bylo uvedeno, 37 698 opuštěných a zchátralých budov.

Pokud jde o materiál získaný při demolicích, jde o tyto hodnoty:

9 289 347 ks cihel.....	Kčs 1 857 869,40
100 759 m3 dřeva.....	Kčs 9 085 610,-
2 367 291 ks krytiny.....	Kčs 710 187,30
62 300 m3 kamene.....	Kčs 2 492 000,-
43 216 q železa.....	Kčs 864 740,-
Celkem – Kčs 16 010 740,70	

Většina vytěženého materiálu (cca 85%) byla na potvrzení bezplatně předána podle přímých pokynů okresních a místních národních výborů jednotlivým JZD a ostatním podnikům socialistického sektoru.

IV)

Závěry

1) Hlavním výsledkem demoličních prací ministerstva vnitra je rychlé a definitivní odstranění opuštěných, chátrajících a rozpadajících se objektů v pohraničních obcích. Tím se jednak pomohlo

národním výborům vytvářet kulturnější prostředí a příznivější podmínky pro dosidlování pohraničí,
jednak se odstranila příčina k pomluvám a provokacím ze Západu.

2) Rychlým provedením demolic, které by jinak musely vykonat národní výbory, uvolnily se jejich síly a prostředky k jiným aktuálním úkolům národních výborů. Byly získány úspory, protože práce prováděné přímo národními výbory nebo národními podniky pro národní výbory byly nákladnější (v průměru bylo účtování 4800,- Kčs za jeden objekt), zatímco příslušníci ministerstva vnitra prováděli tyto práce v průměru za 1 000,- Kčs za jeden objekt.

3) Demolicemi byly získány stavební materiály, které byly bezplatně předány zemědělským družstvům pro jejich nutné investice a tím se uvolnily stavebniny nové, které by jinak musely být použity.

4) Nyní jde o to, aby národní výbory řádně zabezpečily údržbu ostatních budov v pohraničí tak, aby nebylo nutno v příštích letech provádět další demolice. Napříště bude nutné, aby národní výbory samy organizovaly a prováděly demoliční práce, pokud budou nutné.

5) Demolice prováděné příslušníky ministerstva vnitra ukázaly pohotovost, obětavost i vysokou morálku našeho aparátu. Získaly se též dobré organizační zkušenosti.

6) V souvislosti s ukončením demolic bude vhodné vydat rozkaz ministra vnitra, který by vyhodnotil účast příslušníků ministerstva vnitra na této akci a který by obsahoval i poděkování a uznání příslušníkům ministerstva vnitra, kteří se na demolicích podíleli. Zároveň bude vhodné udělit nejlepším kolektivům a jednotlivcům čestná uznání a věcné odměny do výše 30 000,- Kčs (dosud bylo uděleno na odměnách 8 000,- Kčs). Zároveň doporučuje se odeslat dopis ministru národní obrany, který by obsahoval uznání práce vojákům ČSLA i poděkování za zapůjčenou ženijní techniku. Toto uznání a doporučení se doporučuje odeslat až po projednání zprávy a ukončení demolic v politickém byru ÚV KSČ.

Uloženo: ABS Kanice, fond A 2/2, inv. j. 1170.

Příloha II

Seznam obcí, osad a místních částí v zakázaném hraničním pásmu určených k demolici

Vedle názvu obce, osady nebo místní části obce zahrnuté do zakázaného pásma je v závorce uveden i dřívější název, pokud došlo k přejmenování ve sledovaném období. Některé lokality jsou uvedeny pod německým jménem, protože se nepodařilo zjistit jejich český název (pokud vůbec existoval). Pokud obec nebo osada spadala do zakázaného pásma jen z části, je tato lokalita vyznačena v případě, že se v zakázaném pásmu nacházela její zastavěná plocha.

Název obce/osady :

Okres:

(podle územněsprávního

členění z r. 1949)

Kraj:

(podle územněsprávního členění z r. 1949)

Adámky

Kaplice

Českobudějovický

Bernstein

Horšovský Týn

Plzeňský

Bludná

Karlovy Vary

Karlovarský

Boden

Cheb

Karlovarský

Boršíkov

Kaplice

Českobudějovický

Bublava (část)

Kraslice

Českobudějovický

Buckmühle

Cheb

Karlovarský

Bučina

Vimperk

Českobudějovický

Bystrá

Kaplice

Českobudějovický

Bystřice (Fuchsova Huť)

Domažlice

Plzeňský
Cikánka (Bártlův Dvůr)
Klatovy
Plzeňský
Červené Dřevo
Klatovy
Plzeňský
Česká Ves
Tachov
Plzeňský
České Hamry (část)
Karlovy Vary
Karlovarský
České Nové Domky
Tachov
Plzeňský
Čížkrajíce pod Chobolkou
Kaplice
Českobudějovický
Větršíš
Dačice
Jihlavský
Děvín (část)
Bratislava – město

Bratislavský

Dobřín

Kaplice

Českobudějovický

Dolní Cázov

Vimperk

Českobudějovický

Dolní Huť

Horšovský Týn

Plzeňský

Dolní Mlýn

Aš

Karlovarský

Dolní Obora

Jindřichův Hradec

Českobudějovický

Dolní Pestrice

Český Krumlov

Českobudějovický

Dolní Světlé Hory

Vimperk

Českobudějovický

Dubina (Eichelberk)

Cheb

Karlovarský
Eisendorfská Huť
Horšovský Týn
Plzeňský
Frančina Huť
Horšovský Týn
Plzeňský
Frantoly
Kaplice
Českobudějovický
Laser
Kaplice
Českobudějovický
Gril
Kaplice
Českobudějovický
Háje
Karlovy Vary
Karlovarský
Horní Cazov
Prachatice
Českobudějovický
Horní Huť
Horšovský Týn

Plzeňský
Horní Markschat
Kaplice
Českobudějovický
Horní Mlýn
Aš
Plzeňský
Horní Obora
Jindřichův Hradec
Českobudějovický
Horní Pestrice
Český Krumlov
Českobudějovický
Horní Světlé Hory
Vimperk
Českobudějovický
Hraničky
Tachov
Plzeňský
Hraničná
Kraslice
Karlovarský
Hraničná
Tachov

Plzeňský

Hundsruk

Kaplice

Českobudějovický

Ječmeniště

Znojmo

Brněnský

Jedlice

Trhové Sviny

Českobudějovický

Jedlina (Nový Losmitál)

Tachov

Plzeňský

Jelení

Karlovy Vary

Karlovarský

Josefov

Vimperk

Českobudějovický

Kadlec

Dačice

Jihlavský

Kamenná

Kaplice

Českobudějovický

Kaplické Chalupy

Kaplice

Českobudějovický

Kapličky

Kaplice

Českobudějovický

Knížecí Pláně

Vimperk

Českobudějovický

Konrátov

Kaplice

Českobudějovický

Košlák

Dačice

Jihlavský

Košálkov

Dačice

Jihlavský

Kozí Stráň

Český Krumlov

Českobudějovický

Krakonoš

Třeboň

Českobudějovický

Krásná Hora

Prachatice

Českobudějovický

Krásná Lípa

Cheb

Karlovarský

Kubička (Plasendorf)

Domažlice

Plzeňský

Kuní

Dačice

Jihlavský

Kunšach

Třeboň

Českobudějovický

Kunžvart

Vimperk

Českobudějovický

Léno

Karlovy Vary

Plzeňský

Letnice

Dačice

Jihlavský

Lhota (obec Cetviny)

Kaplice

Českobudějovický

Lhota (obec Dobřín)

Kaplice

Českobudějovický

Lipoltov

Kaplice

Českobudějovický

Lísková

Domažlice

Plzeňský

Luby

Karlovy Vary

Karlovarský

Lučina (Grafenfried)

Domažlice

Plzeňský

Lukov

Trhové Sviny

Českobudějovický

Maříž

Dačice

Jihlavský

Mattelberk

Cheb

Karlovarský

Mikulov

Kaplice

Českobudějovický

Mlýnec

Kaplice

Českobudějovický

Mlýnská

Kaplice

Českobudějovický

Mnich

Jindřichův Hradec

Českobudějovický

Mockenhof

Klatovy

Plzeňský

Mysliv

Domažlice

Plzeňský

Myslivny

Karlovy Vary

Karlovarský

Nemaničky

Domažlice

Plzeňský

Nová Ves u Klikova

Třeboň

Českobudějovický

Nové Hutě

Trhové Sviny

Českobudějovický

Nové Mlýny

Jindřichův Hradec

Českobudějovický

Nové Mohelno

Mariánské Lázně

Plzeňský

Nové Údolí

Prachatice

Českobudějovický

Nový Svet

Bratislava – vidiek

Bratislavský

Nový Vojířov (Peršlák, část)

Jindřichův Hradec

Českobudějovický

Oldřichov

Aš

Karlovarský

Oldřichov

Cheb

Karlovarský

Odviniv

Karlovy Vary

Karlovarský

Otov

Aš

Karlovarský

Paandorf

Horšovský Týn

Plzeňský

Pavlina

Kaplice

Českobudějovický

Pavlova Huť

Tachov

Plzeňský

Pavlův Studenec

Tachov

Plzeňský

Pernatec

Dačice

Jihlavský

Pinava

Kaplice

Českobudějovický

Pískovec

Karlovy Vary

Karlovarský

Pleš

Horšovský Týn

Plzeňský

Popov

Karlovy Vary

Karlovarský

Přední Zahájí (Waldheim)

Tachov

Plzeňský

Račín

Český Krumlov

Českobudějovický

Radvanov

Kaplice

Českobudějovický

Rajchěrov

Dačice

Jihlavský

Rathsam

Cheb

Karlovarský

Romava

Dačice

Jihlavský

Rozhraní

Karlovy Vary

Karlovarský

Rožnov

Kaplice

Českobudějovický

Růžový Vrch

Kaplice

Českobudějovický

Rybné

Třeboň

Českobudějovický

Silnice

Vimperk

Českobudějovický

Skelné Hutě

Kaplice

Českobudějovický

Slatina

Mariánské Lázně

Plzeňský

Slatiny

Domažlice

Plzeňský

Smrčná (část)

Jindřichův Hradec

Českobudějovický

Sruby

Domažlice

Plzeňský

Staré Hutě

Dačice

Jihlavský

Starý Holand

Trhové Sviny

Českobudějovický

Stodůlky

Vimperk

Českobudějovický
Stoupa (Starý Pochr)
Tachov
Plzeňský
Strasshutte
Horšovský Týn
Plzeňský
Střeble
Tachov
Plzeňský
Svatomírov
Kaplice
Českobudějovický
Šance
Kaplice
Českobudějovický
Šejby
Trhové Sviny
Českobudějovický
Štířaty
Aš
Karlovarský
Švarcova
Horšovský Týn

Plzeňský
U Kyselky
Cheb
Karlovarský
Újezd
Aš
Karlovarský
Úpoř
Domažlice
Plzeňský
Václav
Horšovský Týn
Plzeňský
Valdov
Kaplice
Českobudějovický
Větrov
Tachov
Plzeňský
Waldorf
Horšovský Týn
Plzeňský
Zadní Hamry
Český Krumlov

Českobudějovický

Zadní Chalupy

Klatovy

Plzeňský

Zlatá Ktiš

Kaplice

Českobudějovický

Zvonková

Český Krumlov

Českobudějovický

Pramen: Seznam míst v hraničním a zakázaném pásmu, uložení: ABS
Kanice,

fond A 6/1, inv. j. 73.

III. Obrazové přílohy

Příloha III/ 1

Mapa s plánem na zalesnění pohraničních osad Spáleníště, Kunšach a Krabonoš,

okres Třeboň (postižená místa jsou vyznačena žlutou barvou), 1947

Uloženo: NA Praha, fond MV-T, k. 2, sign. T1023-4.

Příloha III/ 2

Smlouva o dílo na provedení demolice samoty Stodůlky (okres Vimperk),
1956

Uloženo: SOKA Prachatice, fond ONV Vimperk, k. 4.

Příloha III/ 3

Plánek demolice budovy hostince v obci Jedlice (okres Trhové Sviny), 1956

Uloženo: SOKA České Budějovice, fond ONV Trhové Sviny, k. 239.

Příloha III/ 4

Seznam demolovaných objektů v okrese Tachov – finanční náklady na
demolice

a žádost o poskytnutí záloh, 1959

Uloženo: NA Praha, fond MV-D, k. 1294, sign. 425.3.

Příloha III/5: Závěrečná demoliční akce ministerstva vnitra (1959)

(fotografie ze soukromé sbírky Pavla Hájka)

Demoliční práce v Mikulově s nasazením těžké techniky

Demoliční práce v obci Házlov (okres Aš) - úprava terénu po zbořeném domu

Příloha III/5

Průběh demolic – likvidace neosídlených domů (lokalita nezjištěna)

Příloha III/5

Četa frekventantů ze Školy ministerstva vnitra Ján nad Skalou účastníci se demoliční akce v osadě Slunečná (okres Prachatice)

Při rozebírání střešní krytiny v demolovaném domě ve Slunečné

Příloha III/5

Frekventanti Školy ministerstva vnitra v Praze při likvidaci kostela v Kapličkách

„Polní oběd“. Brigáda Pohraniční stráže provádějící demoliční práce

v Boru u Tachova

Příloha III/5

Po demolici. Planýrování terénu v Rozvadově

[1] Zjistit přesný počet zničených obcí a zdemolovaných objektů v českém pohraničí je

problematické. V různých publikacích, člancích a na webových stránkách se objevují odlišné údaje poukazující na násilný zánik až několika tisíc vesnic v českém pohraničí. Tyto údaje jsou ovšem přehnané. Jejich autoři patrně přičetli k prokazatelně zaniklým celým vesnicím i různé samoty a menší osady s vlastními pomístními jmény, jež byly součástí jiné obce. Zřejmě nejobsáhlejší přehled obcí a osad zaniklých po roce 1945 je možné najít v lexikonech obcí, např.: HISTORICKÝ lexikon obcí České republiky 1869-2005, 2. díl, Praha, 2006, s. 25-623.

[2] Ke sledované problematice vyšla již jedna studie od autora této disertační práce: KOVAŘÍK, David: Proměny českého pohraničí v letech 1958-1960. Demoliční akce v českém pohraničí se zřetelem k vývoji od roku 1945. Studijní materiály výzkumného projektu Komunistické Československo na přelomu 50. a 60. let, sv. 3, Brno 2006.

[3] Problematika vývoje a proměna kulturní krajiny způsobené civilizačními zásahy a vztahem člověka ke krajině a životnímu prostředí zasahuje do řady vědeckých oborů: archeologie, ekologie, geologie, kulturologie, sociologie atd. Srov. BENEŠ, Jaromír – BRŮNA, Vladimír: Archeologie a krajinná ekologie, Most 1994; CÍLEK, Václav: Krajiny vnitřní a vnější. Texty o paměti krajiny, smysluplném bobrovi, areálu jablkového štrúdlu a také o tom, proč lezeme na rozhlednu, Praha 2005; HÁJEK, Pavel: Jde pevně kupředu naše zem. Krajina českých zemí v období socialismu 1948-1989, Praha 2008; JEŘÁBEK, Milan (ed.): Geografická analýza pohraničí České republiky, Praha 1999; SÁDLO, Jiří – POKORNÝ, Petr – HÁJEK, Pavel – DRESLEROVÁ, Dagmar – CÍLEK, Václav: Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí, Praha 2005; SEMOTANOVÁ, Eva: Proměny krajiny na mapách českých zemí, in: Pocta Jaroslavu Kašparovi. Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Jaroslava Kašpara, CSc., Historická geografie 30, Praha 1999, s. 181-205.

[4] SEMOTANOVÁ, Eva: Proměny krajiny na mapách českých zemí..., s. 202-203.

[5] K problematice vymezení pojmu českého pohraničí blíže: BARTOŠ, Josef: K pojmu a pojetí

pohraničí v ČSR 1918-1938. Územní a národnostní principy, in: České národnostní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky, Šenov u Ostravy 2003, s. 13-34; HRANICE a pohraničí jako geografický, ekonomický, historický, sociokulturní a filozofický fenomén (Sborník z konference), Ostrava 1999; JEŘÁBEK, Milan: České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování, Praha 2004.

[6] Jednalo se o vládní nařízení č. 155/1936 Sb. ze dne 25. 6. 1936. Viz. ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav: Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce, Brno 2005, s. 11.

[7] Počet okresů se v Československu měnil. V roce 1938 bylo v Čechách 103 okresů a na Moravě a ve Slezsku 45 okresů, viz. ČESKOSLOVENSKÉ dějiny v datech, Praha 1988, s. 665-671. Podle územněsprávního uspořádání k 1. lednu 1955 se v českých zemích nacházelo 179 okresů, viz. ADMINISTRATIVNÍ lexikon obcí republiky Československé 1955, Praha 1955, s. 13.

[8] V době středověku a v raném novověku ještě nemělo České království pevně vymezenou státní hranici a územní rozsah, i jeho mocenský vliv se měnil. V době konstituce českého státu zůstávaly pohraniční oblasti také jen minimálně osídlené. Neprostupné hraniční hory plnily funkci ochranného zabezpečení před vnějšími nepřáteli a protínaly je pouze obchodní stezky, umožňující v té době jediné spojení s okolním světem. Kolem obchodních stezek vznikala nejprve strážní hradiště, později také první osady. S posílením panovnické moci Přemyslovců se objevil v pohraničních oblastech systém hradecké soustavy – zeměpanských hradů sloužících jako opěrné a mocenské body českých panovníků, kolem kterých vznikaly vesnice, přivádějící do této oblasti nové obyvatelstvo. Blíže: VYKOUPIIL, Libor: Slovník českých dějin, Brno 2000, s. 210-211.

[9] S příchodem kolonistů ze sousedních zemí, především z Bavorska, Durynska, Horní Falce a Saska, se postupně vytvářelo pásmo německého osídlení, táhnoucí se až na malé výjimky téměř souvisle po

celé české státní hranici od Jeseníků až po Pálavské vrchy. Nové osadníky představovali především horníci, řemeslníci a zemědělci, kteří se usazovali ve vymezených oblastech na základě emfyteutického (německého) práva. Blíže: VYKOUPIIL, Libor: Slovník českých dějin..., s. 264-265.

[10] Proces zániku osídlených lokalit před rokem 1945 je zpracován na rozdíl od poválečného období mnohem důkladněji. Zde se ovšem ve větším měřítku uplatňuje archeologie. Právě na základě archeologických výzkumů jsou zpracovány mnohé lokality. Srov. NEKUDA, Vladimír: Pfaffenschlag, Archeologický výzkum středověké vesnice, Brno 1975; SMETÁNKA, Zdeněk: Život středověké vesnice. Zaniklá Svidna, Praha 1988; Komplexně NEKUDA, Vladimír: Zmizelý život. Výzkum zaniklých středověkých osad na území ČSSR, Brno 1968. O seznam zaniklých vesnic před rokem 1945 se pokusil v 50. letech 20. století František Roubík, viz. ROUBÍK, František: Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách, Praha 1959.

[11] Dokumentací zaniklých budov, zařízení, památek a dalších lokalit v českých městech a obcích se věnují ediční řady ZMIZELÉ ČECHY a ZMIZELÁ MORAVA, vydávané v nakladatelství Paseka. Z řady titulů můžeme zmínit např.: Brno I. Město uvnitř hradeb (autorky Hana Jordánová, Ludmila Sulitková, vyšlo 2008); České Budějovice I. Vnitřní město, II. Předměstí (Daniel Kovář, 2006); Cheb (Jan Jakl, 2005); Jindřichův Hradec (Luděk Jirásko, 2007); Klatovsko (Martin Kříž, 2009); Střední Krušnohoří (Jaroslav Pachner, 2008); Střední Šumava (Vladimír Hopernich, 2007); Šumperk (Hana Jarmanová, 2009); Uherské Hradiště (Jaromíra Čoupková – Blanka Rašticová, 2008); Volarsko (Roman Kozák, 2006); Západní Krušnohoří (Lukáš Novotný, 2009) a další práce již vydané nebo připravené k vydání.

[12] Problematika budování velkých vodních děl na českých řekách byla doposud sledována spíše z pohledů vodohospodářských, stavebně-technologických, hydrologických a geologických, což je patrné také z většiny literární produkce vydané před rokem 1989, jež se váže k tomuto tématu. Řada prací se věnuje mapování a připomínce zatopených lokalit, např. CACÁK, František: Orlický náhon nad Vltavou a

Staré Sedlo a krása skrytá pod hladinou, Písek 2005; ČÁKA, Jan: Zmizelá Vltava, Praha 2002;

PŘÍSEČNICE zatopená, ale nezapomenutá, Chomutov 2004. Z hlediska postižení obyvatelstva a krajiny v zátopové oblasti byla podrobně zpracována situace při budování přehrady ve Slapech: srov. GORENČÍK, Jan: Stavba slapské přehrady a její sociální důsledky, Soudobé dějiny 5, 1998, č. 1, s. 47-65; TÝŽ: Slapská přehrada – asociálnost jedné velké stavby socialismu, in: Kárník, Zdeněk (ed.): K novověkým sociálním dějinám českých zemí 4, Zvraty a převraty 1939-1992, Praha 2001, s. 70-106.

[13] K problematice zaniklých obcí a jejich obyvatel v okolí jaderných elektráren: PELÍŠEK, Antonín: ...a po nás planina. Malá historie 20. století z perspektivy zaniklých obcí kolem Temelína, České Budějovice 2006.

[14] K problematice oblastí postižených likvidací obcí v souvislosti s těžbou uhlí na Mostecku blíže: ČERVENKA, Jaroslav: Likvidace starého Mostu, Bakalářská práce. Vysoká škola báňská, Ostrava 2001; SÝKOROVÁ, Jana: Zmizelé domovy - příspěvek k historii zlikvidovaných obcí v okrese Most, Most 2002; NOVÁK, Vlastimil: Zmizelý Most/Das Verschwundene Brüx, Most 2003.

[15] K problematice těžebních oblastí uranových dolů blíže: KAPLAN, Karel – PACL Vladimír: Tajný prostor Jáchymov, České Budějovice 1993; TOMÍČEK, Rudolf: Těžba uranu v Horním Slavkově, Sokolov 2000; LEPKA, František: Český uran 1945-2002: neznámé hospodářské a politické souvislosti, Liberec 2003; DĚD, Stanislav (ed.): Zářící minulost. Sověty ovládaná těžba uranu v sasko-českém Krušnohoří po druhé světové válce, Chomutov 2005.

[16] K problematice vojenských újezdů: AUGUSTIN, Milan: Akce D – vysídlení Doupovska 1953-1954, Historický sborník Karlovarska 2, 1994, s. 295-310; BLAŽKOVÁ, Jana: Vznik vojenského újezdu Ralsko, Bezděz 5, 1997, s. 9-40; GLONEK, Jiří: Zaniklé obce Vojenského újezdu Libavá, Ostrava 2007; TOMÍČEK, Rudolf: Historie vojenského újezdu Prameny aneb Chlapci z opičích hor, Sokolov 2006, ZÁLOHA, Jiří: Vojenský výcvikový tábor Boletice, Dějiny a současnost 22, 1998, č. 1, s. 28-30.

[17] Použito územně správního členění z let 1949–1960, do kterého spadá podstatná část této práce.

[18] Nepočítáme-li výzkum vesnic zaniklých ve středověku nebo v raném novověku, tak před rokem 1989 nalezneme v historické literatuře několik zpracovaných dějin vysídlených a zničených obcí z doby reálného socialismu. Většinou se jednalo o obce, které musely ustoupit těžbě hnědého uhlí v severních Čechách. K problematice stavu bádání o zaniklých obcích v hnědouhelných revírech a jejich významu pro regionální historii blíže: KOCOURKOVÁ, Květoslava: Dějiny zaniklých obcí – jejich význam pro regionální historiografii, in: Z regionální historie a archivnictví (XIX. Mikulovské sympozium), Břeclav-Olomouc 1989, s. 215-219.

[19] Zvláštní pozornost poutala po roce 1989 zaniklá obec Rajchěřov na Jindřichohradecku, a to především vzhledem k mediálně velmi sledované kauze výstavby rekreačního zábavného parku na místě bývalé vesnice. Vedle celé řady novinových článků a ohlasů na internetu, vznikla také práce středoškolských studentů, která se zabývala biologickým průzkumem na tomto území (Expedice 2002. Biologický průzkum zaniklých vesnic Romavy a Rajchěřova: zpracovali Martin Sládeček, Jan Steinic, Veronika Tomanová a Václav Mazanec, Výzkumný projekt „Česká Kanada 2002“ Soukromého reálného gymnázia přírodní škola o. p. s., Praha 2002. Nepublikovaný materiál. V osobním vlastnictví autora.).

[20] Viz. Internet: <[http://:www.zanikleobce.cz/index.php?](http://www.zanikleobce.cz/index.php?)>. Zde je možné najít soupis zaniklých obcí a osad, případně významnějších samot nejen v pohraničních oblastech. V tomto soupisu se však objevují některá nepřesná tvrzení a údaje, zvláště se u některých lokalit jeví sporná doba jejich zániku, v jiných případech se uvádějí jako zaniklé obce nebo osady, které administrativně dosud existují.

[21] KUČERA, Zdeněk: Zaniklá sídla – nedílná součást naší krajiny, Geografické rozhledy 14, 2005, č. 5, s. 120-121; TÝŽ: Zanikání sídel v pohraničí Čech po roce 1945, Diplomová práce,

Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2006; TÝŽ: Zanikání sídel v pohraničí Čech po roce 1945 – základní analýza, Historická geografie 34, 2007, s. 317-334.

[22] MIKŠÍČEK, Petr (ed.): Zmizelé Sudety – Das verschwundene Sudetenland, Domažlice 2008 (IV. vydání). Tato publikace slouží též jako katalog ke stejnojmenné putovní výstavě.

[23] Ke sledované problematice zejména: PROCHÁZKA, Zdeněk: Zapomenutá paměť místa, in: Spurný, Matěj (ed.): Proměny sudetské krajiny, Domažlice 2006, s. 78-85; TÝŽ: Kostely a hřbitovy v Sudetech - odmítnuté dědictví, in: tamtéž, s. 86-93; LAPKA, Miroslav: Zánik zemědělské krajiny v Sudetech, in: tamtéž, s. 94-99; BUCHAROVIC, Stanislav – WIESNER, Stanislav: Proměny společnosti a krajiny v západním Krušnohoří, in: Tamtéž, s. 100-115.

[24] VANĚK, Pavel: Konstituování pohraničního území v letech 1948-1951 jako prvku ochrany státní hranice, Západočeský historický sborník (dále jen ZHS) 7, 2001, s. 332-339; TÝŽ: Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955, Praha 2008.

[25] JÍLEK, Tomáš – JÍLKOVÁ, Alena: Železná opona: česko-bavorská hranice 1948-1989, Plzeň 2002; JÍLEK, Tomáš – JÍLKOVÁ, Alena a kol.: Železná opona. Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu 1948-1989, Plzeň 2006.

[26] GLASSL, Horst: Zničená městečka a zmizelá kultura v západních Čechách, in: Češi a Němci: ztracené dějiny?/Tschechen und Deutsche: verlorene Geschichte?, Praha 1995, s. 241-244.

[27] MUSIL, František – PLAČEK, Miroslav – ÚLOVEC, Jiří: Zaniklé hrady, zámky a tvrze Čech, Moravy a Slezska po roce 1945, Praha 2005.

[28] Srov. ANDĚL, Jiří – POŠTOLKA, Václav: Zaniklá sídla, vývoj a specifika pohraničních okresů Ústeckého kraje, in: Vývoj sídelní kultury a obyvatelstva pohraničních okresů Ústeckého kraje, Ústí nad Labem 2004, s. 85-108; BERANOVÁ-VAICOVÁ, Romana: Zaniklé obce na Sokolovsku, Sokolov 2005; BINTEROVÁ, Zdena: Zaniklé obce Chomutovska I-VI., Chomutov 1999; BOHÁČ, Jaromír: Zmizelé Chebsko:

zničené obce a osady okresu Cheb po roce 1945, Cheb 2007; HORNÍŠER, Igor: Destrukční vývoj vesnických sídel na Bruntálsku po roce 1945, Sborník bruntálského muzea, 2005, s. 42-51; KINTZL, Emil: Zmizelý kousek Šumavy aneb komu za to „dík“, Kašperské Hory 2005; KOUTOVÁ, Gabriela: Několik poznámek k zaniklé obci Fukov, Ročenka Kruhu přátel muzea Varnsdorf 2002-2003, vydáno 2003, s. 49-52; MIKŠÍČEK, Petr: Znovuobjevené Krušnohoří: průvodce po živoucích i zaniklých místech centrálního Krušnohoří, Domažlice 2006; MRŠTIKOVÁ, Klára: Příspěvek k dějinám zaniklých obcí a osad ve Šluknovském výběžku (Skřivánčí pole), Ročenka Kruhu přátel muzea Varnsdorf 2002-2003, vydáno 2003, s. 53-58; PAČÍSKOVÁ, Dana: Poválečná vesnice na Novobystřicku: k problematice zaniklých obcí v pohraničním pásmu, Diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 2000; PROCHÁZKA, Zdeněk: Putování po zaniklých místech Českého lesa I., Domažlicko. Osudy 50 zaniklých obcí, vsí a samot, Domažlice 2007.

[29] KOVAŘÍK, David: Zánik obcí a osad na Novobystřicku po roce 1945, Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska 16, 2004, s. 91-100.

[30] SICHINGER, Martin: Cukrový klaun, Praha 2008.

[31] Z řady publikací věnujícím se tématu např. FEIST, Peter: Die Berliner Mauer, Berlin 2004; FLEMMING, Thomas – KOCH, Hagen: Die Berliner Mauer. Geschichte eines politischen Bauwerks, Berlin 2001; HERTLE, Hans-Hermann (Hg.): Mauerbau und Mauerfall. Ursachen–Verlauf–Auswirkungen, Berlin 2002; aj.

[32] BEHRENDT, Hans-Dieter: Guten Tag, Passkontrolle der DDR.Über die Tätigkeit der Kontroll- und Sicherheitsorgane an der deutsch-deutschen Grenze zwischen 1945 und 1990, Schkeuditz 2008; FÜHR, Wieland: Berliner Mauer und innerdeutsche Grenze 1945-1990, Petersberg 2008; SCHULTKE, Dietmar: „Keiner kommt durch“. Die Geschichte der innerdeutschen Grenze und der Berliner Mauer 1945-1990, Berlin 2008.

[33] LEMBERG, Hans (Hg.): Grenzen in Ostmitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert. Aktuelle

Forschungsprojekte, Marburg 2000.

- [34] FÜRNSCHUSS, Erwin – HORVAT, Mirko (u.a.): Achtung! Staatsgrenze. Geschichten aus dem Leben der Menschen diesseits und jenseits der Grenze/Pozor! Drzavna meja. Življenjske zgodbe s te in z one strani meje, Schrems 1995.
- [35] KOMLOSY, Andrea – BUZEK, Václav – SVÁTEK, František: Kulturen an der Grenze: jižní Čechy, jižní Morava – Waldviertel – Weinviertel: rakousko-český výzkumný projekt a výstava, Wien 1995.
- [36] Např. PERZI, Niklas – STEHLÍK, Michal (ed.): Zapomenutý všední den /Verschwundene Lebenswelt – Vergessener Alltag. 20. století v zrcadle středoevropského regionu/Das 20. Jahrhundert im Spiegel einer mitteleuropäischen Region, Staré Město pod Landštejnem 2002.
- [37] BENEŠ, Bohuslav – HAAS, Hanns – HIEBL, Ewald – MÄHNER, Peter – PERZI, Niklas – PÖTSCHER, Franz – SAMHABER, Thomas – SCHWIPPEL, Jindřich – WEISZ, Franz – ZIMOLA, Jiří: Verfeindete Brüder an der Grenze: Südböhmen – Südmähren – Waldviertel – Weinviertel. Die Zerstörung der Lebenseinheit „Grenze“ 1938-1950, Forschungsbericht, Horn 1998; HERBER, Vladimír – HYNEK, Alois – HYNEK, Nikola – SCHREFEL, Christian: Environmental Security in Borderland areas: Exploring the Znojmo/Retz Transborder Region, Vienna 2007.
- [38] BINDER, Inge: Die Bevölkerungs – und Siedlungsentwicklung der Grenzzone des Mühlviertels, Linz 1965.
- [39] GRIEBER-BEDNARIK, Rosi: Leben im Dorf – Dorf(an)sichten. Eine Spaziergang aus der Vergangenheit über die Gegenwart in der Zukunft von Dorf – Gemeinden an der österreichisch-tschechischen Grenze, Pleissing 2007.
- [40] HAAS, Hanns: Die Zerstörung der Lebenseinheit „Grenze“ im 20. Jahrhundert, in: Winkelbauer, Thomas (Hg.): Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich. Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte. Referate des Symposiums „Verbindendes und Trennendes an der Grenze 3“:

24.-27. Oktober 1992 in Zwettl, Waidhofen/Thaya 1993, S. 63-386; TÝŽ:
Vertreibung – odsun –
transfer, in: Waldviertel – Weinviertel – Südmähren, Wien 1993, S. 177-
190; TÝŽ: Dörfer an der
Grenze. Bericht von einem österreichisch-tschechischen Forschungsprojekt,
in: Lemberg, Hans (Hg.):
Grenzen in Ostmitteleuropa im 19. und 20. Jh. Aktuelle
Forschungsprobleme, Marburg 2002, S.
209-245.

[41] MUZEJ Država meja na Goriskem 1945-2004, Nova Gorica, 2005;
SEDMAK, Drago: Državne meje nad
Goriskem v 19. a 20. stoletu, Nova Gorica 2004; MOZETIČ, Blaž:
Slovensko-Italijanska državna meja.
The State border between Slovenia and Italy, Geodetski Vestnik 48, 2004,
č. 3, s. 363-375.

[42] KLAFKOWSKI, Alfons: Granica polsko-niemiecka po II. wojnie
swiatowej, Poznań 1970; LIEDKE,
Marzena – SADOWSKA, Joanna – TRYNKOWSKI, Jan: Granice i
podgranicza: historia codziennosci i
doswiadczen, Białystok 1999.

[43] FÖRSTER, Frank: Verschwundene Dörfer. Die Ortsabbrüche des
Lausitzer Braunkohlenreviers bis
1993, Bautzen 1996.

[44] Archivní dokumenty z fondů Osidlovací komise ÚV KSČ a Branné a
bezpečnostní oddělení ÚV KSČ
jsem citoval z fotokopí ze soukromého archivu Adriana von Arburg,
kterému tímto děkuji za možnost
jejich prostudování a použití.

[45] K problematice obyvatelstva v českých zemích, jeho struktury a
vývoje blíže: FIALOVÁ, Ludmila
– HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard – MUSIL, Jiří –
STLOUKAL, Milan: Dějiny obyvatelstva
českých zemí, Praha 1998; KÁRNÍKOVÁ, Ludmila: Vývoj obyvatelstva v
českých zemích 1754-1914, Praha
1965.

[46] HÁJEK, Pavel: Jde pevně kupředu naše zem..., s. 34.

[47] Blíže: ČESKOSLOVENSKÉ. dějiny v datech..., s. 645-649; HÁJEK,
Pavel: Jde kupředu pevně naše
zem..., s. 34-35.

[48] Blíže: JECH, Karel: Soumrak selského stavu 1945-1960, Sešity ÚSD AV ČR 35, Praha 2001; TÝŽ: Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha 2008; SRB, Vladimír – ANDRLE, Alois: Industrializace a deagranizace Československa, Demografie 1, 1999, s. 6-22.

[49] K problematice vysídlení německého obyvatelstva z Československa po roce 1945 existuje poměrně rozsáhlá odborná literatura na české i německé straně, včetně řady regionálních prací, ovšem často velmi kolísavé úrovně. V české historiografii se toto téma objevuje častěji od 90. let 20. století, srov. bibliografické soupisy: ROHLÍKOVÁ, Slavěna: Vysídlení Němců z Československa: Výběrová bibliografie literatury z let 1945-1991, Soudobé dějiny 9, 2002, č. 1, s. 168-193; BŘEŇOVÁ, Věra: Vysídlení Němců a jeho reflexe v současných česko-německých vztazích, tamtéž, č. 2, s. 348-376. Nejkomplexnějším dílem na toto téma v české historiografii je doposud: STANĚK, Tomáš: Odsun Němců z Československa 1945-1947, Praha, 1991. Z německy psaných prací např. HRABOVEC, Emilia: Vertreibung und Abschub. Deutsche in Mähren 1945-1947, Frankfurt am Main 1995; ARBURG, Adrian von: Zwischen Vertreibung und Integration. Tschechische Deutschenpolitik 1947-1953. Disertační práce, Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, Praha 2004.

[50] Nejaktuálnější statistické výsledky „divokého“ odsunu jsou uvedeny v práci: STANĚK, Tomáš – ARBURG, Adrian von: Organizované divoké odsuny? Úloha ústředních orgánů při provádění „evakuace“ německého obyvatelstva, 3. část, Soudobé dějiny 13, 2006, č. 3/4, s. 365-375; K tématu též: BIMAN, Stanislav – CÍLEK, Roman: Poslední mrtví, první živí: české pohraničí květen až srpen 1945, Ústí nad Labem 1989; GLASSHEIM, Eagle: National Mythologies and Ethnic Cleansing: The Expulsion of Czechoslovak Germans in 1945, Central European History 33, 2000, No. 4, pp. 463-486; HRABOVEC, Emilia: Neue Aspekte zur ersten Phase der Vertreibung der Deutschen aus Mähren 1945, in. Plaschka, Richard – Haselsteiner, Horst – Suppan, Arnold – Drabek, Anna (Hg.): Nationale Frage und Vertreibung in der Tschechoslowakei und Ungarn 1938-1948, Wien, 1997, s. 130-132; STANĚK, Tomáš: Poválečné „excesy“ v českých zemích a jejich vyšetřování. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR

41, Praha 2005.

[51] ČESKOSLOVENSKÉ dějiny v datech..., s. 472; Srov. též KUČERA, Jaroslav: Odsunové ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva, Praha 1992; STANĚK, Tomáš: Odsun Němců z Československa..., s. 234-236.

[52] Blíže: ARBURG, Adrian von: Zwischen Vertreibung und Integration..., s. 224-231, 369-389 a 508-547.

[53] Blíže: ARBURG, Adrian von: Zwischen Vertreibung und Integration..., s. 104-122 a 390-412.
Problematikou německých antifašistů v českých zemích se zabýval v letech 2006-2008 mezinárodní vědecký projekt „Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu“ (projekt Ministerstva zahraničních věcí ČR, řešitelé Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., Národní archiv Praha a Muzeum Ústí nad Labem). Z tohoto projektu vzešla řada publikací a byla uspořádána vědecká konference, z níž vyšel sborník ...I ONI BYLI PROTI. Sborník z mezinárodní historické konference, která se konala ve dnech 13.-15. listopadu 2006 v Ústí nad Labem..., Ústí nad Labem 2007.

[54] K problematice neodsunutých Němců: STANĚK, Tomáš: Německá menšina v českých zemích 1948-1989, Praha 1993; OTČENÁŠEK, Jaroslav: Němci v Čechách po roce 1945: na příkladu západního Podještědí, Praha 2006.

[55] K problematice poválečných migrací a osidlování pohraničí po roce 1945: ARBURG, Adrian von: Tak či onak. Nucené přesídlení v komplexním pojetí poválečné sídelní politiky v českých zemích, Soudobé dějiny 10, 2003, č. 3, s. 253-292; TÝŽ: Die Besiedlung der Grenzgebiete der böhmischen Länder 1945–1950. Forschungsstand, ausgewählte Probleme und Arbeitsbibliographie, München 2008; TÝŽ: Die Besiedlung der Grenzgebiete der böhmischen Länder 1945-1950 als Kehrseite von Vertreibung und Zwangsaussiedlung der Deutschen, in: Müller, Wolfgang – Portmann, Michael (Hg): Osteuropa vom

Weltkrieg zur Wende, Wien 2007, s. 71-98; ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav:
Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce, Brno 2005;
DVOŘÁK, Petr: Vývoj
osídlení v pohraničí ČR mezi roky 1930 a 1950, in: Blahota, Radim –
Kolcun, Alexej (ed.): PhD.
Workshop 2007, Ostrava 2007, s. 25-28; DVOŘÁK, Tomáš: Pohraničí a
Ziemie odzyskane. K vybraným
aspektům sídelní politiky v poválečné střední Evropě, Časopis Matice
moravské (dále jen ČMM) 122,
2003, č. 2, s. 447-490; NOSKOVÁ, Helena: Proměny českého pohraničí v
letech 1945-1950, in: Vajdová,
Zdena (ed.): Aktéři rozvoje regionu – Orlicko, Praha 2008; SLEZÁK,
Lubomír: Zemědělské osidlování
pohraničí v českých zemích po druhé světové válce, Brno 1978; TÝŽ:
Pohraničí českých zemí na
pokračování (Dosídlování v 50. letech 20. století), Acta Oeconomica
Pragensia 15, 2007, č. 7, s.
383-394; TOPINKA, Jiří: Zapomenutý kraj. České pohraničí 1948-1960 a
takzvaná akce dosídlení,
Soudobé dějiny 12, 2005, č. 3-4, s. 534-585.

[56] Osidlovací úřad byl zřízen na základě dekretu č. 27/1945 Sb. (17.
července 1945) o jednotném
řízení vnitřního osídlení. Viz. „Sbírka zákonů a nařízení republiky
československé, ročník 1945.
Instituce byla podřízena ministerstvu vnitra. K činnosti této instituce blíže:
ČAPKA, František:
K úloze Osidlovacího úřadu v počáteční fázi znovuosídlení pohraničních
oblastí českých zemí,
Sborník pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně: řada
společenských věd 20, Brno 2004;
ŘEHÁČEK, Karel: Osidlovací úřad a Fond národní obnovy (1945-1952), ZHS
5, 1999, s. 309-319; JECH,
Karel (ed): Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky. Studie a
dokumenty 1940-1945, Brno
2003, s. 296-297.

[57] Národní pozemkový fond byl zřízen dekretem č. 12/1945 Sb. z 21.
června 1945. Na základě
tohoto dekretu byla „Němcům, kolaborantům a dalším nepřátelům
československého státu“ konfiskována
zemědělská půda a zřízena instituce, která se podílela na poválečné
pozemkové reformě a také
spravovala zemědělský a lesní majetek až do jeho odevzdání novým
přídělcům. Kromě zemědělské a
lesní půdy spravoval NPF také konfiskované budovy a zařízení, sloužící
vlastnímu zemědělskému nebo

lesnímu hospodářství, jakož i velkostatky a závody zemědělského průmyslu. Tím se stal NPF největším vlastníkem konfiskované půdy a mnoha nemovitostí v českém pohraničí.

Blíže: JECH, Karel (ed.):

Němci a Maďaři v dekretch presidenta republiky..., s. 271-277.

[58] Fond národní obnovy byl zřízen na základě dekretu presidenta republiky č. 108/1945 Sb. FNO byl zřízen při OÚ a plnil převážně úkoly související se zatímní správou konfiskovaného nezemědělského majetku a jeho rozdělením. Hlavním úkolem FNO bylo rovněž zajistit a zdokumentovat a evidovat veškerý majetek konfiskovaný podle výše uvedeného dekretu. Blíže: ŘEHÁČEK, Karel: Osidlovací úřad a Fond národní obnovy..., s. 309-319; JECH, Karel (ed.): Němci a Maďaři v dekretch presidenta republiky..., s. 364-366.

[59] Osidlovací politika po roce 1945 byla provázena řadou podpůrných až propagandistických aktivit, která je dobře patrná také v tehdejší literární produkci. Novoosídlenci byli také informováni a připravováni pro život v novém prostředí v řadě propagačních brožurek. Srov. DRUŽSTEVNÍ rádce pro zemědělce v pohraničí, Praha 1945, KOŤÁTKO, Jiří: Nové úkoly v zemědělsky osídleném pohraničí, Praha 1946, TÝŽ: Zemědělská a osidlovací politika v pohraničí, Praha 1946, KOPŘIVA, Ladislav: O budování pohraničí, Praha 1947, KREYSA, Miroslav: České pohraničí, Praha 1947, POJĎ s námi budovat pohraničí, Praha 1947 apod.

[60] Již 19. května 1945 byl vyhlášen dekret 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z dob nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, kterým byla na nepřátelský majetek zavedena instituce národní správy. V konkrétních místech ji zaváděly a přidělovaly nově vznikající národní výbory, u větších celků (v podnicích nad 300 zaměstnanců nebo pozemků nad 100 hektarů) byla národní správa v kompetenci zemských národních výborů (ZNV) v Praze a v Brně a Slovenské národní rady (SNR). Blíže: JECH, Karel (ed.): Němci a Maďaři v dekretch presidenta republiky..., s. 235-247.

- [61] K problematice reemigrantů v českém pohraničí blíže: ARBURG, Adrian von: Die Besiedlung der Grenzgebiete der böhmischen Länder 1945-1950, München 2008, s. 151-172; NOSKOVÁ, Helena: Osídlovací komise ÚV KSČ a reemigrace v letech 1945-1948, in: Historické studie. K sedmdesátinám Milana Otáhalu, Praha 1998, s. 116-129; TÁŽ: Návrat Čechů z Volyně, Praha 1999; NOSKOVÁ, Helena – VÁCHOVÁ, Jana: Reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska (1945-1954), Praha 2000; VACULÍK, Jaroslav: Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945-1950, Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity 48, Brno 1993; TÝŽ: Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů, Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity 82, Brno 2002.
- [62] Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond MV – T, karton (k.) 2, sign. T 1023/3 (Dokumenty k přesídlení občanů maďarské národnosti z jižního Slovenska do českých zemí 1947-1948). Srov. též: ARBURG, Adrian: Magyarische Deportierte aus der Slowakei im westlichen Landesteil der Tschechoslowakei seit dem Ende des Zweiten Weltkriegs, in: Bade, Klaus J. – Emmer, Pieter C. – Lucassen Leo – Oltmer, Jochen (Hg.): Enzyklopädie Migration in Europa. Vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart, Paderborn – München u.a. 2007, S. 781-784.
- [63] Srov. MIKŠÍČEK, Petr (ed.): Zmizelé Sudety..., s. 70; ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav: Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce..., s. 85; NOSKOVÁ, Helena: Proměny českého pohraničí v letech 1945-1950..., s. 21-22.
- [64] SLEZÁK, Lubomír: Pohraničí českých zemí na pokračování..., s. 384-385.
- [65] Blíže: SRB, Vladimír – ANDERLE, Alois: Populační, ekonomický a národnostní vývoj pohraničních okresů ČSR od roku 1930 do roku 2010, Praha 1989, s. 7-8.
- [66] SLEZÁK, Lubomír: Zemědělské osídlování pohraničí..., s. 184.
- [67] Srov. SLEZÁK, Lubomír: Pohraničí českých zemí na pokračování..., s. 385-386; TOPINKA, Jiří: Zapomenutý kraj..., s. 538-540.

- [68] SLEZÁK, Lubomír: Pohraničí českých zemí na pokračování..., s. 385-386
- [69] Blíže: TOPINKA, Jiří: Specifika kolektivizace v českém pohraničí (1949-1960), in: Rašticová, Blanka (ed.): Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století. Soubor příspěvků z mezinárodní konference věnované Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám. Studie Slováckého muzea Uherské Hradiště 7, 2002, s. 229-234.
- [70] SRB, Vladimír – ANDERLE, Alois: Populační, ekonomický a národnostní vývoj pohraničních okresů ČSR od roku 1930 do roku 2010, s. 11-12.
- [71] Z této doby se zachovalo mnoho dokumentů informujících o neutěšeném stavu v pohraničí s návrhy na řešení situace, např. „Zpráva ministra vnitra Noska o situaci v pohraničí a návrh na zlepšení zjištěné situace a návrh na komplexní řešení zabránění odchodu osídlenců“ (28. ledna 1952) nebo „Situační zpráva o plnění usnesení vlády o pomoci pohraničním krajům: porada náměstků ministrů a předsedů KNV na ministerstvu vnitra“ (3. října 1952). NA Praha, fond Osídlovací komise ÚV KSČ, archivní jednotka (a. j.) 323 (Materiály k situaci v pohraničí).
- [72] SRB, Vladimír – ANDERLE, Alois: Populační, ekonomický a národnostní vývoj pohraničních okresů ČSR od roku 1930 do roku 2010..., s. 12; SLEZÁK, Lubomír: Pohraničí českých zemí na pokračování..., s. 392-393; TOPINKA, Jiří: Zapomenutý kraj..., s. 564-568.
- [73] Na tento fakt v poválečném vývoji českého pohraničí upozorňoval ve svých člancích novinář a spisovatel Michal Mareš, zejména v reportážích v týdeníku Dnešek a ve Svobodných novinách. Viz.: MAREŠ, Michal: Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince, Praha 1999.
- [74] K problematice Romů blíže: PAVELČÍKOVÁ, Nina: Romové v českých zemích v letech 1945-1989, Praha 2004. Konkrétně k pohraničí: ARBURG, Adrian von: Zwangsumsiedlung als Patentrezept. Tschechoslowakische Bevölkerungspolitik im mitteleuropäischen Vergleich 1945-1954, in: Niedobitek, Matthias – Kroll, Frank-Lothar (Hg.): Vertreibung und Minderheitenschutz in Europa, Berlin 2005, s.

81-83 a 101-103.

[75] Jedním z největších paradoxů poválečného vývoje českého pohraničí, který měl ovšem značný vliv na ekonomickou a sociální situaci na tomto území byl proces přesunutí 272 průmyslových závodů s kapacitou 24 000 pracovních míst v rámci industrializace Slovenska. Blíže: BARNOVSKÝ, Michal: Premisťovanie priemyslu z českého pohraničia na Slovensko v rokoch 1945-1948, Hospodářské dějiny 6, 1980, s. 129-131.

[76] BURGET, Antonín: K počátkům horských pastvinářských družstev, Vědecké práce zemědělského muzea 28, 1989-1990, s. 283-292; PŠENIČKOVÁ, Jana (ed.): Zemědělské družstevnictví: kolektivizace zemědělství. Podmínky pro vznik JZD 1947, Edice dokumentů, Národní archiv Praha 2005, s. 187.

[77] NA Praha, fond Osidlovací komise ÚV KSČ, a. j. 323 (Zpráva ministra vnitra o situaci v pohraničí, 1951).

[78] Tamtéž, fond MV-T, karton 25, sign. 948 (Zpráva o situaci v pohraničí, nedatováno).

[79] Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově (dále jen SOkA Mikulov), Kronika obce Úvaly, s. 49.

[80] SLEZÁK, Lubomír: Pohraničí českých zemí na pokračování..., s. 393.

[81] K vývoji Finanční stráže v českých zemích blíže: BENEŠ, Jaroslav: Finanční stráž československá 1918-1938, Dvůr Králové nad Labem 2005; HOLUB, Ota: Stůj! Finanční stráž!, Praha 1987.

[82] K problematice formování a vymezení českých a československých státních hranic blíže: SOVINSKÝ, Jaroslav: Státní hranice Československa a České republiky, Praha 2005.

[83] NA Praha, fond MV – HS, k. 27 (Hranice státní – všeobecné věci). K problematice československé státní hranice a českého pohraničí také: BARTOŠ, Josef.: K pojmu a pojetí pohraničí v ČSR 1918-1938..., s. 13-33.

- [84] NA Praha, fond MV – HS, k. 27 (Hranice státní – všeobecné spisy).
- [85] Celní pohraniční pásmo představovalo územní pruh (přibližně 10 km kolmo od státní hranice) stanovený celní správou. Jména obcí a osad v tomto pásmu byla vyhlášována podle nařízení v zákonech č. 67/1929 Sb. a č.61/1930 Sb., dále muselo být v každé takové obci nebo osadě uvedeno na místní tabuli, že místo leží v hraničním pásmu.
- [86] Pohraniční styk umožňoval obyvatelům dvou sousedních států, bydlících v blízkosti hranic (většinou v rozsahu vymezeného celním hraničním pásmem) určité úlevy při mezistátním styku a to většinou z hospodářských důvodů. Obyvatelé příhraničních oblastí mohli v rámci pohraničního styku přecházet hranice bez pasů, jen se zvláštní legitimací vydanou místními úřady. Majitelé pozemků, které procházely státní hranicí, měli zvláštní celní úlevy, které jim umožňovaly bez problémů hospodařit na těchto pozemcích na obou stranách hranic.
- [87] Zákon č. 131/1936 Sb. o obraně státu stanovil, že v pohraničním pásmu, jehož rozsah je dán vládním nařízením, je nutný souhlas vojenské správy k jakýmkoliv stavbám, hornickým dolům a přeměně lesní půdy nebo zalesněním jiné půdy. Vojenská správa mohla nařídit a následně provést změny na jejich dosavadním stavu. Bylo-li to v zájmu obrany státu, mohly být v pohraničním pásmu také vyvlastněny zdejší nemovitosti a přerušena dodávka elektřiny.
- [88] Po druhé světové válce došlo k obnovení československých hranic v původním rozsahu před říjnem 1938, s výjimkou Podkarpatské Rusi. V prvních poválečných měsících se v tisku objevovaly úvahy o možných územních požadavcích z okolních zemí (Lužice, Žitavsko, Kladsko, Hlubčicko, Ratibořsko a Těšínsko). K této problematice a také ke vztahům se sousedními státy v prvních poválečných letech (1945-1948) blíže: KAPLAN, Karel: Československo v poválečné Evropě, Praha 2004.
- [89] Celní pohraniční pásmo se na území Československa obnovilo na jaře 1945 podle vyhlášky ministerstva financí č. 61 z 28. 4. 1930.

- [90] NA Praha, f. MV-T, k. 2 (Oběžník Zemského národního výboru v Praze ze dne 29. srpna 1945).
- [91] Srovnej: JÍLEK, Tomáš – JÍLKOVÁ, Alena a kol.: Železná opona. Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu 1948-1989..., s. 17-18; HOLUB, Ota: Stůj! Finanční stráž, Praha 1987.
- [92] Srov. ČELOVSKÝ, Bořivoj: Uprchlíci po Vítězném únoru, Šenov u Ostravy 2004; DVOŘÁKOVÁ, Zora: Politikové na útěku. Osudy změněné 25. únorem 1948, Praha 2004; MORBACHER, L'ubomír – PEKAROVIČ, Teodor: Ilegálne úteky v Československu z Československa v rokoch 1948-1989, in: Zločiny komunizmu na Slovensku 1948-1989, 1. díl, Prešov 2001, s. 473-538; NAVARA, Luděk: Příběhy železné opony, Praha 2006; PEJSKAR, Jožka: Útěky železnou oponou, Praha 1992.
- [93] Ještě během únorové krize 23. 2. 1948 zrušilo komunisty ovládané ministerstvo vnitra platnost československých cestovních pasů pro cesty do zahraničí. Tímto opatřením bylo prakticky znemožněno legálně vycestovat z Československa. Ve výnosu ministerstva vnitra z 30. 3. 1948 bylo dokonce nařízeno použít zbraně proti řidičům aut pokoušejících se ujet přes hranice. Aby se znemožnil útěk obyvatel za hranice, bylo ministerstvem vnitra 3. 4. 1948 nařízeno na všech polních cestách vykopat příkopy hluboké 120 cm a široké 150 cm ve vzdálenosti 15-20 metrů od hraniční čáry. Blíže: Archiv bezpečnostních složek v Kanicích u Brna (ABS Kanice), fond PS, inventární jednotka (inv. j.) 223 (Materiály k Pohraniční stráž).
- [94] K organizaci pohraničních složek po roce 1948 blíže: PULEC, Martin: Nástin organizace a činnosti ozbrojených pohraničních složek v letech 1948-1951, Sekuritas Imperii 7, 2001, s. 55-96. Srov. také HOLUB, Ota: Vývoj Sboru národní bezpečnosti a vojsk ministerstva vnitra v letech 1948-1960, Praha 1978; ŠTAIGL, Ján: Ochrana štátnej hranice po druhej svetovej vojne (1945-1950), Vojsková historia 4, 2000, č. 1, s. 53-78; VANĚK, Pavel: Nástin organizačního vývoje 5. brigády Pohraniční stráže Cheb v letech 1951-1990, Sborník Archivu ministerstva vnitra 3, 2005, s. 233-300; TÝŽ: Přehled organizačního vývoje znojenské pohraniční brigády v letech 1951-1955, ČMM 123, 2004,

č. 1, s. 111-142; TÝŽ: Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955, Praha 2008.

[95] ABS Kanice, fond A 2/1, inv. j. 1780 (Hraniční přechody, pohraniční cesty a bouračky v pohraničí – pracovní komise, 30. 7. 1948).

[96] Mnoho pohraničních ONV vydávalo z vlastní iniciativy v oblastech v blízkosti státní hranice vlastní nařízení a výnosy o zřízení hraničního pásma ještě před oficiálním vyhlášením ministerstvem vnitra, např. v Horšovském Týnu, Sušici nebo v Třeboni. Tato opatření nebyla koordinována a lišila se rozsahem, způsobem omezení i terminologií v názvu vymezeného území (zakázané, hraniční, celní, mrtvé pásmo). ABS Kanice, fond A 2/1, inv. j. 1784 (Státní hranice-hraniční a zakázané pásmo-zřízení, 1949-1950).

[97] VANĚK, Pavel: Konstituování pohraničních území v letech 1948-1951..., s. 332.

[98] Tamtéž, s. 332-333.

[99] ABS Kanice, fond A 2/1, inv. j. 1780 (Malý pohraniční styk na západní hranici. Porada presidia ministerstva vnitra 13. 1. 1949).

[100] ABS Kanice, fond A 2/1, inv. j. 216 (Hraniční pásmo – zřízení, Výnos ministerstva vnitra, 1. 4. 1950). Zřízení hraničního pásma bylo provedeno po několikaměsíční intenzivní přípravě ministerstva vnitra, Pohraniční stráže a příslušných pohraničních krajských a okresních národních výborů. Datum vyhlášení hraničního pásma byl několikrát odkládán (1. leden 1950, 1. únor 1950). Závažným problémem byla také terminologie postižených oblastí. Např. na zasedání bezpečnostní pětky při ministerstvu vnitra 29. 9. 1949 byl projednáván návrh na rozdělení pohraničního území na tzv. zakázané pásmo a mrtvé pásmo.

[101] Seznam míst (obcí, osad a samot) v hraničním pásmu. Výnos ministerstva vnitra BP/7 ze dne 23. 2. 1950, č.244/10-5-BP/7. Brožura vydaná ministerstvem vnitra, zaslaná bezpečnostním referátům

všem krajských a okresních národních výborů v krajích Bratislava, Brno, Č. Budějovice, Jihlava, Karlovy Vary a Plzeň. ABS Kanice, fond A 2/1, inv. j. 1784 (Státní hranice – zřízení hraničního pásma).

[102] Zákon č. 69/1951 ze dne 11. července 1951 o ochraně státních hranic. Sběrka zákonů republiky Československé. Ročník 1951, Praha 1951, s. 217-218.

[103] Uzavřené území Jáchymov zahrnovalo obce a osady Albertamy, Arnoldov, Boží Dar, České Hamry, Černý Potok, Dolní Žďár, Hluboký, Horní Žďár, Hřebečná, Jáchymov, Jelení, Kovářská, Krásný Les, Lípy, Loučná, Maroldov, Merklín, Oldříš, Osinov, Potůčky, Stráž nad Ohří a Vejprty. V uzavřeném území Slavkov se nacházely Bečov nad Teplou, Bošišany, Dvory, Háje, Hlinky, Horní Slavkov, Kfely, Krásno, Ležnice, Ležnička, Milešov, Nadlesí, Údolí a Vodná.

[104] K problematice uzavřených území Jáchymov a Slavkov blíže: NA Praha, fond Branné a bezpečnostní oddělení ÚV KSČ, sv. 130 (Návrh směrnice na vytvoření uzavřeného území Jáchymov a Horní Slavkov", nedatováno). ABS Kanice, fond A 6/1, inv. j. 71 (Písemný materiál o změně uzavřeného území hraničního pásma v oblasti Jáchymov a Horní Slavkov, 1956).

[105] K činnosti čs. armády na osvobozeném pohraničním území českých zemí v roce 1945 blíže: STANĚK, Tomáš – ARBURG, Adrian von: Organizované divoké odsuny? 2. část: Československá armáda vytváří hotové skutečnosti, vláda je před cizinou legitimizuje, Soudobé dějiny 13, 2006, č. 1/2, s. 13-49; ČAPKA, František: K úloze armády v počáteční fázi osidlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce, in: Armáda v zápase o politickou moc v Československu v letech 1945-1948. Sborník příspěvků z vědecké konference konané ve dnech 31. 10. – 1. 11. 2005, Brno 2005, s. 5-17.

[106] ČAPKA, František: K úloze armády v počáteční fázi osidlování..., s. 6.

[107] Blíže: STANĚK, Tomáš: Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování,

Praha 2005; V rámci regionálních výzkumů autor této práce publikoval studii o situaci na Jindřichohradecku, viz. KOVAŘÍK, David: Vysídlení Němců z okresu Jindřichův Hradec 1945-1948, Jihočeský sborník historický 74, 2005, s. 219-234.

[108] STANĚK, Tomáš: Poválečné „excesy“ v českých zemích..., s. 16.

[109] ARBURG, von Adrian – STANĚK, Tomáš: Organizované divoké odsuny? 1. část..., s. 478.

[110] NA Praha, f. MV – T, k. 2, sign. P-T 1023/8 (Zpráva Ministerstva národní obrany k situaci v pohraničí, 1946).

[111] Tamtéž.

[112] Tamtéž.

[113] Tamtéž (Zasedání Meziministerské pohraniční komise, 27. 1. 1947).

[114] Tamtéž, k. 3, sign. T-1026 (Porada Meziresortní pohraniční komise, 27. 5. 1945. Návrhy na řešení situace v pohraničí, 1947).

[115] Tamtéž, sign. T-1023/4 (Návrh na úpravu poměrů v pohraničí, 23. 6. 1947).

[116] Tamtéž (Seznam obcí a osad jako nežádoucích k osídlení, 16. 8. 1947).

[117] Vojenské újezdy zahrnují střelnice, cvičiště, ubytovací objekty, pozemní komunikace a další vojenská účelová zařízení, včetně pozemků a vodních ploch. Viz. VOJENSKÉ újezdy Armády České republiky, Praha 2006, s. 8.

[118] Tamtéž, s. 89.

[119] Tamtéž. Srov. též. TOPINKA, Jiří: Vysídlení obcí z vojenského prostoru Brdy 1940-1953, Minulostí Berounska 7, 2004, s. 160-188.

[120] Zákon č. 169/1949 ze dne 16. června 1949 o vojenských újezdech. Sbírka zákonů republiky Československé. Ročník 1949, Praha 1949, s. 524-529.

- [121] Blíže: ZÁLOHA, Jiří: Vojenský výcvikový prostor Boletice..., s. 28-29; VOJENSKÝ újezd Boletice, Praha 2006.
- [122] Blíže: TOMÍČEK, Rudolf: Historie vojenského újezdu Prameny..., s. 17-19 a 29-30.
- [123] Tamtéž, s. 152. Srov. též: BERANOVÁ-VAICOVÁ: Zaniklé obce na Sokolovsku..., s. 5-6.
- [124] Blíže: JÍLEK, Tomáš – JÍLKOVÁ, Alena: Železná opona: česko-bavorská hranice 1948-1989..., s. 30-31.
- [125] Blíže: AUGUSTIN, Milan: Akce D – vysídlení Doupovska v letech 1953-1954..., s. 295-315;
Srov. též BINTEROVÁ, Zdena.: Zaniklé obce Doupovska od A až Ž. Chomutov 2005; VOJENSKÝ újezd Hradiště, Praha, nedatováno.
- [126] JÍLEK, Tomáš – JÍLKOVÁ, Alena a kol.: Železná opona. Československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu 1948-1989..., s. 113.
- [127] NA Praha, fond NPF, k. 2, inv. j. 6 (Oběžník NPF čís. 132/46, Odhady bouraček budov vyřazených při osidlování pohraničí, 24. 10. 1946).
- [128] Tamtéž, k. 3, inv. j. 6/2 (Oběžník č. 148/47. Změna postupu řízení povolování bourání budov a oceňování materiálu získaného bouráním).
- [129] Tamtéž, k. 3, inv. j. 6/3 (Oběžník č. 64/48, Změna postupu při opatrování seznamů, ocenění a prodeji bouraček, konfiskovaných dle dekretu č. 12/1945 Sb., v oblastech individuálního osídlení, oběžník č. 64/48 Národního pozemkového fondu při ministerstvu zemědělství v Praze, 19. června 1948).
- [130] Státní oblastní archiv Plzeň (dále jen SOA Plzeň), fond KNV Plzeň, kar. 1822, sign. Zem/8
(Věstník NPF, Urychlené odstranění bouraček – Hospodářské využití neosídlených konfiskátů vhodných pro další užívání).

[131] Tamtéž.

[132] Tamtéž (Příděl budov konfiskovaných podle dekr. č. 12/1945 Sb. ke zbourání a jejich urychlené odstranění, Ministerstvo zemědělství, 22. 7. 1950).

[133] Tamtéž.

[134] NA Praha, fond NPF, k. 2, inv. j. 3 (Ochrana zemědělských objektů – konfiskátů. Odpověď Státního památkového úřadu NPF, 3. 2. 1950).

[135] NA Praha, fond MV – T, k. 2, sign. T1023 (Seznam obcí, prostírajících se na vnitřní hranici celního pásma).

[136] Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZM Brno), fond KNV Brno, k. 42 (Hraniční přechody, pohraniční cesty a bouračky v pohraničí – pracovní komise, dokument ministerstva vnitra, 30. 7. 1948).

[137] Tamtéž.

[138] Tamtéž

[139] Tamtéž (Demolice objektů v pohraničním pásmu, Zpráva ministerstva vnitra, 3. 3. 1950).

[140] NA Praha, fond Sekretariát ÚV KSČ 1945-1951, arch. j. 135, sv. 17 (Plán na organizované provádění bouraček v pohraničí, 3. 6. 1950).

[141] Tamtéž.

[142] Státní okresní archiv v Českých Budějovicích (dále jen SOkA České Budějovice), fond ONV Trhové Sviny, k. 58 (Odklizení trosek objektů určených ke zbourání v pohraničním pásmu a v pohraničí vůbec – směrnice KNV v Českých Budějovicích, 4. 1. 1951).

[143] Státní okresní archiv v Prachaticích, fond ONV Vimperk, k. 1 (Stížnost Místní organizace KSČ v Kvildě, 3. 4. 1949).

[144] NA Praha, fond MV-T, k. 3, sign. T 1023/4 (Osidlovací úřad a FNO v Praze: Seznam neosídlených obcí v zemi české a zemi moravskoslezské, 28. 12. 1946).

[145] Tamtéž.

[146] Tamtéž, sign. T 1023/8 (Osídlovací úřad a FNO v Praze: Instrukce pro provedení částečného osídlení obcí určených k zalesnění, 29. 7. 1947).

[147] KOVAŘÍK, David: Zánik pohraničních obcí a osad na Novobystřicku..., s. 91-100. K situaci na Novobystřicku také: Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond Okresní úřad Jindřichův Hradec, k. 890 a 899 a fond ONV Dačice 1945-1960, k. 342 a 379.

[148] KOVAŘÍK, David: Zánik pohraničních obcí a osad..., s. 92 a násl.

[149] Tamtéž.

[150] Tamtéž.

[151] NA Praha, fond MV-T, k. 3, sign. T 1026 (Osídlovací úřad a FNO v Praze: Částečné osídlení obcí určených k zalesnění – úprava poměrů v pohraničí, 20. 1. 1949).

[152] ABS Kanice, fond A2/1, inv. j. 1722 (Směrnice ministerstva národní obrany o Ustanovení pohraničního území, 28. 4. 1951).

[153] Ministerstvo národní bezpečnosti vzniklo rozdělením ministerstva vnitra na dva samostatné resorty a to na základě vládního nařízení č. 48 z 23. května 1950. K této problematice blíže Iva KVAPILOVÁ: Organizační vývoj SNB v 50. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku, Sborník Archivu ministerstva vnitra 2, 2004, s. 10-11.

[154] ABS Kanice, fond A2/1, inv. j. 1722 (Směrnice ministerstva národní bezpečnosti o Ustanovení o pohraničním území, 28. 4.1950).

[155] V honitbách v zakázaném pásmu mimo vojenské lesy mohli myslivost provádět pouze příslušníci PS, výjimečně pak civilní osoby z řad spolehlivého místního obyvatelstva jako „lovečtí hosté“, a to jen se souhlasem příslušného velitelství PS a doprovodu jiného příslušníka PS. Podobné omezení platilo u rybářského výkonu. V zakázaném pásmu se rybolov povoloval pouze příslušníkům PS a „význačným osobám“ v doprovodu pohraničnicků. Zvláštní ustanovení pak platilo pro rybolov na vodních

tocích, které tvořily státní hranici. NA Praha, fond ÚPV, k. 761, sign. 574 – 1 (Výkon práva myslivosti a výkon rybářského práva v zakázaném pásmu, 11. 10. 1953).

[156] Tamtéž, fond Branné a bezpečnostní oddělení ÚV KSČ, sv. 130 (Zpráva MV o pohraničním území a návrh na přesídlení obyvatel ze zakázaného pásma, 23. 10. 1951).

[157] Tamtéž.

[158] Tamtéž.

[159] Tamtéž, fond MV-T, k. 25, sign.T-P 937 (Zápis z porady ve stranickém aparátu ÚV KSČ o záležitosti hraničního a zakázaného pásma, 4. 11. 1951).

[160] VANĚK, Pavel: Konstituování pohraničního území..., s. 337-338.

[161] SEZNAM míst v hraničním a zakázaném pásmu. Ministerstvo národní bezpečnosti/Hlavní správa SNB, č. 1174, b. r. Tištěná brožura určená pro interní potřebu všem bezpečnostním referentům krajských a okresních národních výborů. Uložení: ABS Kanice, fond A 6/1, inv. j. 73.

[162] Zvláště osud obce Ječmeniště (okres Znojmo) byl v posledních letech její existence dramatický. V dubnu 1948 chtěli představitelé místní samosprávy uspořádat lidovou slavnost ke stému výročí zrušení roboty, ale Okresní akční výbor ve Znojmě oslavy zrušil z důvodu obav, že obec se nachází příliš blízko státní hranice a někteří občané by mohli utéci do Rakouska. Následně se začaly obcí šířit fámy, že Ječmeniště bude vysídleno. MNV proto zaslal dotaz na okresní sekretariát KSČ ve Znojmě, který dopisem z 20. 4. 1948 ubezpečoval zdejší obyvatelstvo, že obec bude zachována a navíc v témže roce elektrifikována, „což by se jistě nestalo v tom případě, kdyby bylo zamýšleno ji zrušit“. V roce 1949 pak skutečně proběhla elektrifikace obce, elektrický proud byl zaveden v 17 obydlených domech. Na jaře 1952 však byla celá obec vysídlena. Blíže: Státní okresní archiv Znojmo, fond MNV Ječmeniště, k. 2.

[163] NA Praha, fond Osidlovací komise ÚV KSČ, a. j. 323 (Zpráva o situaci v pohraničí v oblastech přiléhajících k západnímu pásmu Německa a Rakouska, nedatováno).

[164] ABS Kanice, fond B2, inv. j. 51 (Průvodní zpráva z okresu Jindřichův Hradec pro ministerstvo vnitra, 13. 11. 1951).

[165] NA Praha, fond MV-T, k. 25, sign. T-P 937 (Zápis z porady ve stranickém aparátu ÚV KSČ v záležitosti HP a ZP, 4. 11. 1951). Zároveň bylo na téže poradě politickým byrem ÚV KSČ uloženo

ministerstvu národní bezpečnosti v souvislosti s provedením akce v hraničním a zakázaném pásmu: a) vytýčit obě pásma, b) organizovat vystavení propustek a průkazů pro obyvatele v hraničním pásmu, c) pomáhat národním výborům při přesídlovací akci, d) účastnit se v komisích pro přesídlení.

Ministerstvu vnitra bylo v této souvislosti uloženo: a) seznámit občany s přesídlovací akcí a

provést veřejnou kampaň, b) zajistit u příslušných KNV seznamy přemísťovaných osob mimo pohraniční kraje, c) zajistit při spolupráci s ministerstvem pracovních sil přesídlení osob do průmyslově důležitých oblastí (např. Ostravsko), d) spolupracovat s ONV na zajištění přesídlení v rámci krajů a okresů.

[166] Tamtéž, k. 83, sign. T-P 249 (Pokyny o přemístění obyvatelstva ze zakázaného pásma a nespolehlivých osob z hraničního pásma, 12. 11. 1951).

[167] Tamtéž, k. 25, sign. T-P 972 (Situační zpráva o přemístění osob ze zakázaného pásma a nespolehlivých osob z hraničního pásma ke dni 31. 3. 1952).

[168] SOA Plzeň, fond KNV Plzeň, k. 143 (Diskuze k poradě krajských národních výborů Plzeň, Karlovy Vary a České Budějovice, 17. 11. 1951).

[169] NA Praha, fond MV-T, k. 83, sign. T-P 249 (Přemístění obyvatelstva ze zakázaného pásma a nespolehlivých osob z hraničního pásma, 12. 11. 1951).

[170] Tamtéž.

[171] Například v obci Peršlák v okrese Jindřichův Hradec bylo z těchto důvodů vystěhováno 18 rodin, tj. 70 osob (asi třetina obce), ABS Kanice, fond B2, inv. j. 51 (Seznamy osob navržených

k vystěhování ze zakázaného pásma a hraničního pásma do vnitrozemí, 16. 11. 1951). V některých archivech jsou uloženy také seznamy konkrétních osob a jejich rodin, které byly označeny jako „nespolehlivé“ s připojenou charakteristikou těchto osob a důvody, proč musí hraniční pásmo opustit. Ve většině případů jsou popisovány důvody odpovídající dobovému klíše: „nepřátelé lidově-demokratického zřízení“ s více či méně závažnými přestupky od rozvracení republiky až po opilství.

[172] NA Praha, fond MV-T, k. 25, sign. T-P 972 (Situační zpráva o přemístění osob ze zakázaného pásma a nespolehlivých osob z hraničního pásma ke dni 31. března 1952).

[173] Tamtéž (Zpráva o plnění usnesení strany a vlády o přemístění obyvatelstva z pohraničí).

[174] NA Praha, fond MV-T, k. 25, sign. T-P 978 (Závěrečná zpráva a zhodnocení akce přesídlení osob ze ZP a osob nespolehlivých z hraničního pásma, 2. 6. 1952).

[175] Tamtéž, f. ÚPV, k. 305, sign. 111-4 (Stanovisko úřadu předsednictva vlády k přesídlovací akci, nedatováno).

[176] Státní okresní archiv v Mikulově (dále jen SOkA Mikulov), fond JAF 2- Okresní národní výbor Mikulov, k. 296, inv. č. 546 (Odsun státně nespolehlivých usedlíků z pohraničí 1946-1952).

[177] NA Praha, fond MV-T, k. 25, sign. T-P 978 (Závěrečná zpráva a zhodnocení akce přesídlení osob ze zakázaného pásma a nespolehlivých osob z hraničního pásma, 2. 6. 1952).

[178] MZA Brno, fond B-124 KNV Brno, k. 46 (Vystavení vystěhovaleckých pasů pro osoby bydlící v zakázaném pásmu, 14. 7. 1952).

[179] Tamtéž, fond B-126 KNV Jihlava, k. 31 (Rozbor pohraničí okresu Dačice, 11. 2. 1952).

[180] NA Praha, fond MV-T, k. 25, sign. T-P 978 (Závěrečná zpráva a zhodnocení akce přesídlení osob ze zakázaného pásma a osob nespolehlivých z hraničního pásma, 2.6.1952).

[181] MZA Brno, fond B-124 KNV Brno, k. 44 (Přemístění obyvatelstva ze zakázaného pásma a státně nespolehlivého obyvatelstva z hraničního pásma – zhodnocení akce, 1952).

[182] NA Praha, fond Osidlovací komise ÚV KSČ, a. j. 323 (Zpráva o plnění usnesení strany a vlády o přemístění obyvatelstva z pohraničí, 1952).

[183] SOA Plzeň, fond KNV Plzeň, k. 143 (Diskuze k poradě krajských národních výborů Plzeň, Karlovy Vary a České Budějovice, 17. 11. 1951).

[184] NA Praha, fond Osidlovací komise ÚV KSČ, a. j. 323 (Situační zpráva o přemístění osob ze zakázaného pásma a nespolehlivých osob z hraničního pásma ke dni 31. březnu 1952).

[185] Tamtéž, fond ÚPV, k. 305, sign. 111-3 (Soubor dokumentů vztahující se k přesídlovací akci v obci Hraničná).

[186] Tamtéž.

[187] MZA Brno, fond KNV Brno, k. 44 (Přemístění obyvatelstva ze zakázaného pásma a nespolehlivých osob z hraničního pásma – zhodnocení akce v brněnském kraji, 1. 5. 1952).

[188] K problematice přesídlení nespolehlivých osob z Vitorazska blíže: MLYNÁRIK, Ján: Tragédie Vitorazska 1945-1953. Poprava v Tušti, Třeboň 2005, s. 325-331.

[189] NA Praha, fond MV-T, k. 25, sign. T-P 978 (Závěrečná zpráva a zhodnocení akce přesídlení osob ze zakázaného pásma a osob nespolehlivých z hraničního pásma, 2. 6. 1952).

[190] Tamtéž, k. 52, sign. T-P 689 (Premistenie obyvatelstva zo zakázaného pásma a nespolehlivých osob z hraničného pásma – zpráva povereníka vnútra, 23. 3. 1952. K situaci na Slovensku také: PEŠEK, Ján: Vysídlovacie akcie na Slovensku v rokoch 1948-1953, Soudobé dějiny 3, 1996, č. 1, s. 47-49.

[191] NA Praha, fond MV-T, k. 25, sign. T-P 978 (Závěrečná zpráva a zhodnocení akce přesídlení osob ze zakázaného pásma a osob nespolehlivých z hraničního pásma, 2. 6. 1952).

[192] Tamtéž, fond Osidlovací komise ÚV KSČ, a. j. 323 (Situační zpráva o přemístění osob ze zakázaného pásma a nespolehlivých osob z hraničního pásma ke dni 25. 4. 1951).

[193] Tamtéž.

[194] Tamtéž, fond MV-T, k. 25, sign. T-P 978 (Závěrečná zpráva a zhodnocení akce přesídlení osob ze zakázaného pásma a osob nespolehlivých z hraničního pásma, 2. 6. 1952).

[195] Tamtéž.

[196] Tamtéž, k. 83, sign. T-P 249 (Přemístění obyvatelstva ze zakázaného pásma a nespolehlivých osob z hraničního pásma, 12. 11. 1951).

[197] Tamtéž, k. 251, sign. T-480 (Směrnice pro zjišťování a oceňování majetku zanechaného v pohraničním území a pro odškodnění za tento majetek, nedatováno).

[198] Tamtéž, k. 248, sign. T-452 (Odškodnění za majetek zanechaný přesídlenci při přemístění obyvatelstva ze zakázaného pásma a nespolehlivých osob z hraničního pásma, 31. 3. 1952).

[199] NA Praha, fond ÚPV, k. 306, sign. 111-6 (Majetková vypořádání v ZP).

[200] Tamtéž (Zápis o poradě v ministerstvu vnitra ve věci náhrad za majetek osob přemístěných ze zakázaného a hraničního pásma, 13. 12. 1951).

[201] Tamtéž (Odškodnění za majetek zanechaný přesídlenci při přemístění obyvatelstva ze zakázaného pásma a nespolehlivých osob z hraničního pásma, 31. 3. 1952).

[202] Tamtéž (Náklady za nemovitý majetek v hraničním pásmu, 15. 3. 1952).

- [203] Tamtéž, fond MV-T, k. 25, sign. T-P 978 (Závěrečná zpráva a zhodnocení přesídlovací akce obyvatelstva ze zakázaného pásma a nespolehlivých osob z hraničního pásma, 2. 6. 1952).
- [204] Tamtéž, k. 217, sign. 488 (Jednání o zbourání nebo odstranění budov a zařízení v zakázaném pásmu).
- [205] MZA Brno, fond KNV Jihlava, k. 31, sign. 2002/282/55 (Opatření v hraničním pásmu 1952-1957).
- [206] ABS Kanice, fond A 6/1, inv. č. 74 (Informace pro ministra vnitra s. Baráka o demoliční akci v zakázaném pásmu, 1956).
- [207] NA Praha, fond ÚPV, k. 306, sign. 111-6 (Bourání a odstranění budov a zařízení v ZP – připomínky, 23. 7. 1952).
- [208] Tamtéž, fond MV-T, karton 217, sign. 488 (Jednání o zbourání nebo odstranění budov a zařízení v zakázaném pásmu, 1952).
- [209] NA Praha, fond Politický sekretariát ÚV KSČ 1951-1954, sv. 19, a. j. 88 (Zbourání a odstranění budov a zařízení v zakázaném pásmu, 22. 3. 1952).
- [210] Tamtéž, fond MV-T, karton 89, sign. 444 (Směrnice pro zbourání budov a zařízení v zakázaném pásmu ministerstvo vnitra , 16. 8. 1952).
- [211] Tamtéž. Srov. též MZA Brno, fond KNV Jihlava, k. 42 (Zbourání a odstranění budov a zařízení v zakázaném pásmu. Státní úřad církevní, 11. 9. 1952).
- [212] Např. bezpečnostní referent při ONV v Dačicích napsal svým nadřízeným: Ve většině případů nabyvatelé vybrali hodnotný materiál a trosky neodklidili, viz. MZA Brno, fond KNV Jihlava, k. 31, sign. 2002/282/55 (Záležitosti hraničního pásma 1952-1957).
- [213] ABS Kanice, fond A 2/1, inv. j. 246 (Zpráva o provádění demoliční akce v zakázaném pásmu a návrh na odstranění zchátralých budov a zařízení v hraničním pásmu, 1957).

- [214] NA Praha, fond MV-T, k. 288, sign. 661 (Bourání budov v zakázaném pásmu, 1956).
- [215] Tamtéž, fond MV-D, k. 1294, sign. 425,3 (Demolice budov v zakázaném a hraničním pásmu, 1959).
- [216] ABS Kanice, fond A.2/1, inv. j. 246 (Demoliční akce v pohraničí – zpráva ministerstva vnitra, 1957).
- [217] Tamtéž, fond A2/1, inv. j. 119 (15. schůze bezpečnostního kolegia, 7. 5. 1953, zakázané a hraniční pásmo – úpravy).
- [218] NA Praha, fond Branné a bezpečnostní oddělení ÚV KSČ, sv. 130 (Směrnice ministerstva vnitra o rozšíření zakázaného pásma 14. 1. 1955).
- [219] Nejznámějším ilegálním přechodem z Československa do Západního Berlína přes východoněmecké území byl útěk skupiny bratří Mašínů v roce 1953.
- [220] NA Praha, fond Branné a bezpečnostní oddělení ÚV KSČ, sv. 130 (Připomínky k návrhu směrnice pro přesídlení obyvatel ze zakázaného pásma, nedatováno, pravděpodobně 1955).
- [221] ABS Kanice, fond A 6/1, inv. j. 74 (Informace pro ministra vnitra s. Baráka o demoliční akci v zakázaném pásmu).
- [222] Tamtéž.
- [223] Tamtéž.
- [224] Tamtéž, fond A 6/1, inv. j. 193 (Nevyužité objekty a demolice na hranicích ČSR – NDR).
- [225] Tamtéž.
- [226] Tamtéž.
- [227] Tamtéž.
- [228] Tamtéž.
- [229] Tamtéž.

- [230] K problematice československých dějin druhé poloviny padesátých let 20. století: KAPLAN, Karel: Československo v letech 1953-1966. 3. část. Společenská krize a kořeny reformy, Praha 1992; PERNES, Jiří: Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století, Brno 2008.
- [231] Jistým paradoxem byla situace na podzim 1956. Zatímco situace v oblastech v okolí hranice se západními státy se postupně zlepšovala, docházelo k uzavření a většímu střežení hranice se spřátelenou Maďarskou lidovou republikou, což souviselo s tamními revolučními událostmi v říjnu a listopadu 1956. Již 25. 10. 1956 nařídil ministr vnitra posílení jednotek PS v počtu 12 540 příslušníků a ministerstvo národní obrany přesun 8759 příslušníků armády na maďarské hranici. Od 23. 10. do 19. 11. 1956 bylo na této hranici zadrženo 420 osob. Viz. KAPLAN, Karel: Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953-1956, Brno 2005, s. 463 a 457.
- [232] ABS Kanice, fond A2/1, inv. j. 246 (11. schůze kolegia MV, 28. 3. 1957).
- [233] Státní okresní archiv Domažlice se sídlem v Horšovském Týně, fond ONV Horšovský Týn, kart. 512 (Územní organizace, hraniční pásmo, zaniklé obce).
- [234] ABS Kanice, fond A 2/1, inv. j. 310 (Zpráva o provádění demoliční akce v hraničním pásmu, nedatováno).
- [235] Tamtéž.
- [236] Tamtéž.
- [237] Tamtéž.
- [238] NA Praha, fond MV – D, k. 1294, sign. 425-3 (Zálohy na demoliční práce v pohraničních okresech).
- [239] ABS Kanice, fond A 2/1, inv. j. 310 (Zpráva o provádění demoliční akce v hraničním pásmu, nedatováno).

[240] Blíže: BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Svazek 9 (okresy Znojmo, Moravský Krumlov, Hustopeče, Mikulov), Ostrava 1984, s. 288.

[241] SOkA Mikulov, fond ONV Mikulov, k. 417, inv. j. 908 (Demolice budov a zařízení v hraničním pásmu 1957-1959).

[242] Tamtéž.

[243] Tamtéž.

[244] ABS Kanice, fond A 2/1, inv. j. 310 (Zpráva o provádění demoliční akce v hraničním pásmu).

[245] Tamtéž, inv. j. 227 (Změna průběhu hranic hraničního pásma na Špičáku, 1956), inv. j. 272 (Návrh na úpravu hraničního režimu v okrese Aš, 1958), inv. j. 1321 (Návrh na zmírnění hraničního režimu v hraničním a zakázaném pásmu, 1959).

[246] Tamtéž, inv. j. 310 (Zpráva o provádění demoliční akce v hraničním pásmu, 1959).

[247] Tamtéž, inv. j. 1322 (Zpráva o provádění demoliční akce v pohraničním území, 1959).

Podobné připomínky se objevovaly již dříve, viz. NA Praha, fond Politické byro ÚV KSČ 1954-1962, sv. 138, arch. j. 180 (Usnesení 40. schůze polit. byra ÚV KSČ ze dne 7. 5. 1957: Provádění demoliční akce v zakázaném pásmu, zbourání a odstraňování zchátralých budov i zařízení v hraničním pásmu).

[248] Sudetoněmecký krajanský sraz ve Vídni proběhl 17. května 1959. V tehdejším českém tisku byla tato událost negativně komentována a popisována, srov. články: „Provokace proti ČSR na sudetoněmeckém sjezdu ve Vídni“, Rudé právo 39, 1959, č. 136, s. 3; „Revanšisté okupovali Vídeň“, Mladá fronta 15, 1959, č. 118, s. 2.

[249] ABS Kanice, inv. j. 1322 (Zpráva o provádění demoliční akce v pohraničním území, 1959).

[250] SOkA Mikulově, fond ONV Mikulov, kart. 417, inv. j. 904 (Provádění demolic v okrese

Mikulov, 1959).

[251] ABS Kanice, A 2/1, inv. j. 1322 (Zpráva o provádění demoličních prací v pohraničním území, 1959). Srov. též NA Praha, fond Politické byro ÚV KSČ 1954-1962, sv. 226, arch. j. 305 (Zpráva o dosavadním průběhu demoliční akce v pohraničních oblastech, 1959).

[252] ABS Kanice, A 2/1, inv. j. 1322 (Zpráva o provádění demoličních prací v pohraničním území, 1959).

[253] Tamtéž.

[254] Tamtéž.

[255] NA Praha, fond Politické byro ÚV KSČ 1954-1962, sv. 219, arch. j. 297 (Usnesení 52. schůze polit. byra ÚV KSČ ze dne 26. 5. 1959: Demoliční akce v pohraničních oblastech). Srov. též: ABS Kanice, A 2/2, inv. j. 498 (Zpráva o provedených demoličních pracích v pohraničních oblastech ČSR v roce 1959).

[256] Tamtéž, fond A 2/1, inv. j. 1322 (Demoliční akce v pohraničních oblastech, 1959).

[257] Tamtéž, inv. j. 327 (29. schůze kolegia MV, 25. 9. 1959, Zpráva o průběhu demoličních prací v pohraničních oblastech ČSR k 5. 9. 1959).

[258] Tamtéž, A 2/2, inv. j. 1142 (1. schůze kolegia MV, 7. 1. 1960, Demoliční práce v pohraničních oblastech v roce 1959).

[259] NA Praha, fond Politické byro ÚV KSČ 1954-1962, sv. 249, arch. j. 332 (Usnesení 57. schůze polit. byra ÚV KSČ ze dne 23. 2. 1960: Provedení demoliční akce v pohraničních okresech ČSR v roce 1959). Srov. též, ABS Kanice, A 2/2, inv. j. 1170 (Závěrečná zpráva o skončení demoličních akcí v pohraničních okresech, 1960).

[260] Tamtéž, A 2/2, inv. j. 498 (Zpráva o provedených demoličních pracích v pohraničních okresech ČSR v roce 1959).

- [261] Tamtéž, inv. j. 606 (Ukončení demoličních prací v pohraničních okresech, 1960).
- [262] Tamtéž, inv. j. 1170 (Závěrečná zpráva o skončení demoličních prací v pohraničních okresech, 1960).
- [263] Tamtéž (Rozsah demoličních prací v roce 1959 a 1960).
- [264] Tamtéž.
- [265] Tamtéž, fond A 2/1, inv. j. 1322 (Demoliční akce v pohraničních okresech, 1959).
- [266] SOkA České Budějovice, fond ONV Trhové Sviny, k. 300 (Zápis rady ONV, schůze č.14, 27. 4. 1959).
- [267] SOA Plzeň, fond KNV Plzeň, k. 1173 (Zničení barokního kostelíka v Hamrech- Kreuzwicku, šetření).
- [268] NA Praha, fond MV-D, k. 1294, sign. 425/3 (Protokolární zápis z porady o demolici památkových objektů v pohraničním území, 23. 5. 1959).
- [269] Tamtéž.
- [270] ABS Kanice, fond A 2/2, inv. j. 498 (Zpráva o provedených demoličních pracích v pohraničních oblastech ČSR v roce 1959).
- [271] ABS Kanice, fond A 2/1, inv. j. 1322 (Demoliční akce v pohraničních okresech, 1959).
- [272] Tamtéž, fond A 2/1, inv. j. 327 (Zpráva o průběhu demoličních prací v pohraničních okresech ČSR k 5. 9. 1959).
- [273] Tamtéž, fond A 2/2, inv. j. 1170 (29.schůze kolegia ministra vnitra, ukončení demoličních prací v pohraničních okresech, 1960).
- [274] Tamtéž, A 2/1, inv. j. 1322 (Zpráva o dosavadním průběhu demoliční akce v pohraničních oblastech, 1959).

- [275] STEHLÍK, Michal: Návrat paměti krajiny. Staré město pod Landštejnem 1999, s. 59.
- [276] ABS Kanice, fond A 2/1, inv. j. 327 (29. schůze kolegia MV, 25. 9. 1960).
- [277] Tamtéž, fond A 2/2, inv. j. 606 (Ukončení demoličních prací v pohraničních okresech, 1961).
- [278] Vyznamenány byly tyto kolektivy: Motomechanizovaný oddíl Vojenských staveb Praha, Pluk Civilní obrany v Kutné Hoře, prapor Civilní obrany v Malackách a Odbor dopravních prostředků hlavního týlu ministerstva vnitra.
- [279] ABS Kanice, fond A 2/2, inv. j. 606 (Ukončení demoličních prací v pohraničních okresech, 1961).
- [280] Zvláštním fenoménem, který přispěl k záchraně mnohých opuštěných objektů v českých zemích, bylo chalupaření, které se rozmohlo zejména po druhé světové válce. Lidé z měst si pořizovali k rekreačním účelům venkovské chalupy pro víkendové nebo letní pobyty. Vedle individuálních rekreací byla část neosídlených pohraničních objektů převzata a spravována různými institucemi, průmyslovými závody, úřady a ústavy pro využití hromadné rekreace, ozdravných pobytů nebo léčení. K této problematice blíže: SCHINDLER-WESTEN, Petra: Chalupářská subkultura v Albrechticích v Jizerských horách (1950-1989), Sborník archivu ministerstva vnitra 2, 2004, s. 125-149.
- [281] Autorovi této práce se podařilo prostudovat několik jen novějších čísel časopisu Der Südmahrer, který vydává sdružení vysídlených Němců z jižní Moravy a Jindřichohradecka, ve kterých je možné najít několik komentovaných fotografií a článků k tématu: např. „Reichers“, Der Südmährer, 1999, Heft 3, s. 226-228 (článek věnovaný zaniklé vesnici Rajchěřov). Je pravděpodobné, že ve starších číslech byla tato tematika na stránkách častěji otiskována.
- [282] KUČERA, Zdeněk: Zanikání sídel v pohraničí Čech po roce 1945 – základní analýza..., s. 317.

Nejlepší shody pro dotaz demolice domů v pohraničí

Přesto problematika provádění demolic v poválečném pohraničí stála dosud
na ...
[Přeskočit na text »](#)
[Více shod »](#) [« Méně shod](#)